

รายงานการวิจัย

การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตมกาจังหวัดยโสธร

นิคม ปาทะวงศ์ และคณะ

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2562

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร

The Preservation and Traditional Values of Thoomka Fruit
Candle Lighting of Yasothon Province

นิคม ปาทะวงศ์

วิพจน์ วันคำ

จำรัส บุตดาพงษ์

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2562

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตูมกา จังหวัดยโสธร 2) เพื่อการสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร และ 3) เพื่อการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 45 คน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้รู้ เป็นกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์กลุ่มเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตูมกา จำนวน 9 คน และกลุ่มผู้ปฏิบัติ เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์ประเพณีจุดไฟตูมกา จำนวน 36 คน ผลจากการวิจัย พบว่า 1) ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตูมกา จังหวัดยโสธร ได้จัดทำขึ้นจากการรื้อฟื้นวิถีชุมชนที่เกี่ยวกับการแสดงออกถึงความเชื่อ ความศรัทธาในองค์พระรัตนตรัยในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักการสำคัญ 2) ด้านการสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกามีการความตระหนักถึงความเป็นท้องถิ่นนิยม เป็นมิติที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายอย่าง เช่น มิติด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความเป็นนวัตกรรม มีการริเริ่มรื้อฟื้นประเพณีวัฒนธรรมประเพณี มีการนำไฟตูมกามาจัดแสดง และเป็น การสืบสานประเพณีอย่างเป็นรูปธรรมเพิ่มขึ้น 3) ด้านการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร มีองค์ประกอบที่สำคัญคือการต่อยอดภูมิปัญญา การสร้างคุณค่าทางจิตใจและทางเศรษฐกิจ การผลิตไฟตูมกาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ พบว่า 1) วิถีต่างๆ ในชุมชนยังต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ปรับปรุง ยกเลิก รื้อฟื้น และสร้างขึ้นมาใหม่หลายอย่าง เพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เรื่องการสร้างทายาททางวัฒนธรรมคือการเป็นผู้มีความรู้และมีความชำนาญในการทำไฟตูมกาเพื่อการอนุรักษ์ และเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ และสร้างมูลค่าพาณิชย์เกิดรายได้แก่ชุมชนต่อไป 2) ผู้นำชุมชนหรือสมาชิกกลุ่ม ควรมีสถานที่แสดงสินค้าหรือใช้สถานที่ๆ มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและจำหน่ายสินค้าเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ไฟตูมกาและผลิตภัณฑ์อื่นๆ ในชุมชนให้ชัดเจน เพื่อเป็นตลาดกลางการค้าในชุมชนเพื่อให้สมาชิกและลูกค้าเกิดความเชื่อมั่นมีแหล่งติดต่ออย่างชัดเจน

คำสำคัญ : การสืบสาน, การสร้างคุณค่า, ประเพณีจุดไฟตูมกา

ABSTRACT

This study purposed to 1) examine knowledge on Thoomka Lantern Festival in Yasothon province 2) carry on Thoomka Lantern Festival in Yasothon province 3) strengthen values of Thoomka Lantern Festival in Yasothon province. Research methodology was qualitative design. Population and samples used in the study were 45 participants dividing into 2 groups which were 9 key informants who were interviewed about Thoomka Lantern Festival, and 36 performers were interviewed about making products for Thoomka Lantern Festival. Results revealed that 1) knowledge about Thoomka Lantern Festival in Yasothon province was conducted from reconstitution of community way on belief expression and faith in Buddhism Rattana tri principles 2) inheriting Thoomka Lantern Festival should be aware of local popularity which is related dimension of various sustainable development including aspect of tourism in innovative life. There was reconstitution of publicizing traditional custom and showing Thoomka lantern as well as increasing substantial tradition inheritance 3) strengthening values of Thoomka Lantern Festival in Yasothon province consisted of extending wisdom and creating mind values, and producing Thoomka lantern as cultural product for supporting cultural tourism.

Recommendations for performers showed that 1) ways in a community required improvement, cancelation, resurrection, and reconstitution in many things for constant development. Building cultural descendants was to create experts on making Thoomka lantern for preservation and mind benefits as well as incomes for the community. 2) community leaders or members should provide space for showing product or using other places efficiently and sell products of Thoomka and other community products obviously in order to become a central market in a community for members and customers to believe in the place explicitly.

Keywords: 1. Inheritance. 2. Strengthening Values. 3. Thoomka Lantern Festival.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ สำเร็จลงได้เพราะได้รับความอนุเคราะห์และการให้ความช่วยเหลือจาก มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันวิจัยญาณสังวร และสำนักงานวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อให้ดำเนินการวิจัยในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบสานศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่กับชุมชนอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามกรอบการพัฒนาของประเทศ ดังที่ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกรอบภาระงานของมหาวิทยาลัย คือ การผลิตบัณฑิต การวิจัยและพัฒนา การบริการทางวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการพัฒนานักศึกษา

ขอขอบพระคุณผู้รู้ทุกท่านที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยในเขตพื้นที่การวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส บุคดาพงษ์ และอาจารย์วิพจน์ วันคำ ผู้ช่วยนักวิจัย คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร และบุคลากรท่านอื่นๆ ที่ข้าพเจ้าไม่ได้เอ่ยนาม ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล จนทำให้งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณ ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร ที่ได้ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจด้วยดีตลอดมา คุณค่าและประโยชน์ของงานใดๆ ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยฉบับนี้ ในนาม คณะผู้วิจัยขอน้อมบูชาพระคุณบิดามารดาและบูรพาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

นิคม ปาทะวงศ์
หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 สมมุติฐานการวิจัย	3
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
1.6 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น	5
1.9 ข้อจำกัดของการวิจัย	5
1.10 หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม	6
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี	16
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการบูชา	21
2.4 แนวคิดทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์	26
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกา	39
2.6 บริบทของจังหวัดยโสธร	43
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
2.8 กรอบดำเนินการการวิจัย	50
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	51
3.1 การเลือกพื้นที่	51
3.2 การสำรวจพื้นที่ก่อนลงภาคสนาม	51
3.3 การวางแผนก่อนปฏิบัติงานภาคสนาม	51
3.4 ประชากรและการเลือกตัวอย่าง (Key Informants)	52
3.5 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	52
3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	52
3.7 การสร้างและตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย	52
3.8 เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม	54
3.9 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล	54

3.10 การวิเคราะห์ข้อมูล	55
3.11 การเขียนรายงานการวิจัย	56
3.12 การรับรองจริยธรรมการวิจัย	56
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	57
4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร	57
4.2 การสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร	62
4.3 การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร	72
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	94
5.1 สรุปผลการวิจัย	94
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	97
5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย	100
บรรณานุกรม	102
ภาคผนวก	108
ภาคผนวก ก : แบบสังเกตสิ่งแวดล้อม	109
ภาคผนวก ข : แบบสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล	112
ภาคผนวก ค : แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group)	118
ภาคผนวก ง : แบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม	121
ภาคผนวก จ : แบบบันทึกชีวประวัติคนสำคัญในการวิจัย	124
ภาคผนวก ฉ : รายนามผู้ให้ข้อมูล/สนทนา	125
ภาคผนวก ช : รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ	127
ภาคผนวก ซ : ภาพประกอบงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา	129
ประวัตินักวิจัย	

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1.	ที่มาของผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมไทย	19
2.2	กรอบแนวคิดการวิจัย	45
4.1	ถนนวารีราชเดชสู่ชุมชนทุ่งแต่	58
4.2	การเตรียมจัดตั้งต้นตมูกาหน้าที่ว่าการอำเภอ	62
4.3	ลูกตมูกา	63
4.4	พระครูปริยัติพลากร	64
4.5	การเตรียมงานประเพณีจุดไฟตมูกา ชุมชนบ้านทุ่งแต่	66
4.6	การเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	67
4.7	การเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	67
4.8	ตัวอย่างการแต่งตั้งคณะกรรมการแผนกต่างๆ	68
4.9	ตัวอย่างการแต่งตั้งคณะกรรมการแผนกต่างๆ	68
4.10	การสาธิตทำไฟตมูกา	69
4.11	การสาธิตทำไฟตมูกา	69
4.12	ตัวอย่างสื่อประชาสัมพันธ์งาน	70
4.13	ป้ายให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประเพณี	72
4.14	การประดิษฐ์ไฟตมูกาในรูปแบบโล่รางวัลต่างๆ	73
4.15	การประยุกต์ไฟตมูกาในรูปแบบของใช้ต่างๆ	73
4.16	ตัวอย่างสินค้าประเภทเสื้อผ้าที่สามารถขายได้ในงานประเพณี	75
4.17	ตัวอย่างสินค้าประเภทอาหารที่สามารถขายได้ในงานประเพณี	76
4.18	ผลิตภัณฑ์โคมไฟตมูกา	78
4.19	ลูกตมูกาที่ขูดเปลือกออกแล้ว	80
4.20	กระบวนการขูดและคว้านลูกตมูกา	81
4.21	กระบวนการฉลุลูกตมูกาในลวดลายต่างๆ	81
4.22	ผลิตภัณฑ์ไฟตมูกาแบบแฉวน	82
4.23	ผลิตภัณฑ์ไฟตมูกาแบบตั้งโต๊ะและของที่ระลึก	83
4.24	กิจกรรมศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้านในงานประเพณีจุดไฟตมูกา	83
4.25	ต้นตมูกาในบรรยากาศค่ำคืนของงานประเพณีจุดไฟตมูกา	84
4.26	การพ้อนตมูกาในบรรยากาศค่ำคืนของงานประเพณีจุดไฟตมูกา	84
4.27	กิจกรรมการสืบสานประเพณีจุดไฟตมูกาของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร	85
4.28	กิจกรรมการสืบสานประเพณีจุดไฟตมูกาของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร	85

ภาพที่	หน้า	
4.29	การประชาสัมพันธ์งานประจำปี 2562	87
4.30	ป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีในชุมชน	88
4.31	ฮ้านประทีปสมัยโบราณ	88

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีในวิถีชาวอีสานมีความหลากหลายและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนใหญ่เกิดจากอิทธิพลความเชื่อของลัทธิศาสนาที่มีต่อคนในท้องถิ่น การเกิดขึ้นของประเพณีเป็นการเกิดขึ้นหลังจากชุมชนแต่ละแห่งมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือสังคมนั้นสร้างวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจนมีเอกลักษณ์ สามารถสืบทอดกลายเป็นประเพณีที่ชุมชนยอมรับ (ประจวบ จันทรหมื่น, 2550, หน้า 10-11) สังคมภาคอีสานเป็นสังคมที่มีเอกภาพด้านจารีตประเพณี ประชากรส่วนใหญ่ยึดมั่นและปฏิบัติในลักษณะเดียวกันทั้งระดับบุคคลและกลุ่มบุคคล เช่น การแสวงหาในด้านต่างๆ เช่น ด้านความรู้ ความกินดี อยู่ดี รวมถึงการอยู่ร่วมกันโดยอาศัยกติกาหลักทางสังคมที่เรียกว่า “ประเพณี” เป็นหลักประกันการอยู่ร่วมกันของชุมชนภาคอีสานในอดีต จนก่อให้เกิดวิถีชุมชนหลายอย่างที่เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น ปัจจุบันวิถีท้องถิ่นเหล่านั้นบางอย่างได้ถูกยกเลิก บางอย่างมีการฟื้นฟู บางอย่างมีการสืบสาน และบางอย่างมีการพัฒนาสร้างคุณค่า รวมถึงการสร้างชิ้นใหม่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ตามยุคสมัย

เมื่อกล่าวถึง “จารีต” หรือคนในภาคอีสานเรียกว่า “ฮีต” กล่าวได้ว่าเป็นหนึ่งในสามประเพณีหลัก ได้แก่ ธรรมเนียม จารีต และขนบประเพณี ทั้งสามเป็นพื้นฐานสำคัญที่หล่อหลอมวัฒนธรรมของชุมชนในภาคอีสานหรืออาจรวมถึงชนชาติไทยด้วย ทั้งนี้เพราะชนชาติไทยมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งมีการสืบสานกันอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษหากดีอยู่แล้วก็รักษาเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่เหมาะสมก็อาจถูกปรับเปลี่ยน ตัดทอน เพิ่มเติมให้เหมาะสมตามกาลเทศะ ทั้งที่เป็น “วัฒนธรรมหลวง” (Great Tradition) หรือ “วัฒนธรรมราษฎร์” (Little Tradition) ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับกลุ่มคนในแต่ละท้องถิ่นด้วย

สังคมภาคอีสานเป็นสังคมใหญ่ที่คนส่วนใหญ่มีประเพณีและวัฒนธรรมอันเดียวกัน เช่น การอยู่ การกิน ภาษา เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น โดยเฉพาะเกี่ยวกับจารีตประเพณี กล่าวได้ว่าคนอีสานนั้นมีจารีตประเพณีที่ยึดตามจารีต 12 เดือน เช่นเดียวกันมีพิธีกรรมเหมือนกันแม้จะแตกต่างกันบ้างในเรื่องพิธีการ เช่น การทำบุญออกพรรษาที่ทำขึ้นในช่วงขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า บุญเดือน 11 ดังบทผญาที่ชาวอีสานได้กล่าวสืบทอดกันมา ความว่า

“...เดือนสิบเอ็ดว่านนั้นหัวลมอ่วยเขยหนาว	ช่วงผู้สาวผิวฉายฝ่ายชายสิผิวเกลี้ยง
ไต่ยีนเสียงลมต้องกกสำสาอยู่เวินเวิน	หมาจอกเ็นสิ่งซู้กะปูมันแต่ฝั่งหนอง
นกแจนแวนออกฮ้องหาคู่ผสมพันธุ์	ควายบักเถิกตมมันเล่นชนแต่ตอพร้า
ฝูงปลาขาวลงโฮมต้อนผู้สาวซึ่คร้านตื่น	ปลาตุกบิ่นค้อนสิแจ้หันหน้าเข้าใส่หลุม
ฟังเสียงฟ้าฮ้องตุ้มเ็นสิ่งฤดูฝน	ฝูงหมู่คนลงเลาะถ่งนาปลาบ่อน
เด็กออนซอนจันทร์แจ้ทอแสงใส่สง่า	ออกพรรษาท้อข้าวต้มลมล่อแต่หมู่ปลา
บัดนี้แล้ววัดสิเป็นกำพร้าบ่มีพระสิมานอน	มาออนซอนทายกไล่แต่จัวเข้ามาเลี้ยง
ไต่ยีนเสียงกลองโยนวันเพ็ญสิบห้าค่ำ	พระสิลาแม่ออกค้ำไ้ตรมาสสิสั่งลา...”

(ผญาฮีตสิบสอง, ออนไลน์, 2562)

บุญเดือน 11 ตามที่กล่าวมา ถือว่าเป็นจารีตประเพณีตามปฏิทินตามวันเวลาที่ชัดเจน ในสังคม พุทธศาสนาเถรวาทจะรับรู้กันและถือปฏิบัติเหมือนกัน แต่ที่ต่างกันคือในแต่ละท้องที่ของภาคอีสานจะมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือรูปแบบของการบูชา ซึ่งความต่างดังกล่าวอาจเห็นได้ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในเรื่องของวัตถุที่เรียกว่า “อามิสบูชา” แต่ในเรื่องของหลักการแล้วคืออันเดียวกัน แต่ทั้งนี้เกี่ยวกับความต่างในความเหมือนเหล่านี้ นับได้ว่า เป็นสิ่งที่คนในท้องถิ่นส่วนใหญ่รู้สึกภาคภูมิใจและเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย สิ่งสำคัญคือต้องการเผยแผ่ความเป็นท้องถิ่นที่มีไปสู่สาธารณชนเพื่อประชาสัมพันธ์และเป็นการสืบสาน

การสืบสานคือการอนุรักษ์ การรักษาเพื่อการดำรงอยู่ ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อารักข-สัมปทา” หลักการสอนข้อนี้ เป็นหลักอรรถประโยชน์ที่จะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ขึ้นได้จริง และสามารถพัฒนาไปสู่คุณค่าได้อย่างสูงสุด กล่าวคือการสืบสานจะนำไปสู่การสร้างคุณค่าทางประเพณีได้หลายมิติทั้งกายภาพ และจิตภาพ ปัจจุบันการที่รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้ชุมชนต่างๆ ให้ตระหนักถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งความเป็นท้องถิ่นนิยมนับวันยิ่งเข้มข้นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากท้องถิ่นต่างๆ มีการประชาสัมพันธ์งานบุญประเพณีต่างๆ ในเทศกาลต่างๆ ในทุกระดับทั้งตำบล อำเภอ และจังหวัด ตามกระแสโลกในยุคข้อมูลข่าวสารภายใต้บริบทของกระแสยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ประกอบกับการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นนโยบายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา การส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นในการพัฒนา ครอบครัวและชุมชนได้ จนกระทั่งมีการบรรจุความสำคัญในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ปัจจุบันประชาชนมีการแสวงหาอำนาจความสะดวกอย่างฟุ่มเฟือย จึงปรากฏแนวคิด ทฤษฎี หลักการมากมายที่มุ่งเตือนคนในสังคมให้สำนึกถึงการแสวงหาเพื่อให้ทวนระลึกถึงวิถีดั้งเดิมของมวลมนุษยชาติ ความพยายามดึงมวลชนให้คำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นตามวิถีความพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือในทางศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาหลักของประชาชนภาคอีสาน และชาวอีสานต่างมีพุทธวิถีที่เป็นจารีตประเพณีหลากหลายในแต่ละเดือนเรียกจารีตหรือฮีต 12 จะปรากฏงานบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ฉะนั้นในฐานะที่พระพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องการนำหลักธรรมมาประยุกต์ต่อวิถีชุมชนด้านงานบุญประเพณีจึงเป็นเรื่องที่เหมาะสม และในขณะนี้คณะผู้วิจัยจึงมุ่งเสนอ “หลักอารักขสัมปทา” เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้นักในสังคมตระหนักถึงการรักษาบุญประเพณีต่างๆ และสามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่นมีทิศทางที่ดีและมีความสุข (พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร), 2554, หน้า 2) เพราะหลักอารักขสัมปทาเป็นหลักประกันของการดำรงอยู่ที่มุ่งสู่การพัฒนาได้อย่างตรงจุด เพื่อเป็นการสืบสานและเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างคุณค่าประเพณีต่างๆ ได้ และเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำมาอธิบายการอนุรักษ์ที่สร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มได้จากวัฒนธรรมประเพณีขึ้นพื้นฐานได้อย่างเหมาะสม

จากสภาพการณ์ดังกล่าว คณะผู้วิจัยเห็นว่าวิถีท้องถิ่นนิยมถือเป็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นสำคัญในการเรียนรู้และทำความเข้าใจเรื่องราวความเป็นอยู่ของคนในมิติทางสังคม วัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงการเปิดกระบวนทัศน์ในการทำความเข้าใจต่อองค์ความรู้ด้านความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และวิถีคิดของการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ซึ่งแต่ละท้องถิ่นล้วนมีวัฒนธรรมที่สอดคล้องกัน แตกต่างกันไปบ้างตามเส้นทางแห่งวิถีการดำรงชีพ คณะผู้วิจัยจึงอยากทำการวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตมูกาจังหวัดยโสธร” เพื่อเป็นการเผยแผ่ประเพณีนิยมที่เกิดจากชุมชนสู่ประเพณีในระดับจังหวัด ประเทศ และกลุ่มอาเซียน เพราะจะทำให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจ

เกี่ยวกับหลักปฏิบัติตามประเพณีที่เหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ ยังเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

1.2 ปัญหาวิจัย

การวิจัย การสืบสาน และการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งโจทย์ของการวิจัย ดังนี้

- 2.1 ประชาชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตูมกา มากน้อยเพียงใด?
- 2.2 ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร สร้างคุณค่าอย่างไรบ้าง?

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัย เรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร” คณะผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1.3.1 เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร
- 1.3.2 เพื่อสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร
- 1.3.3 เพื่อสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร

1.4 สมมุติฐานการวิจัย

การวิจัย การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร ในครั้งนี้ จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานในเบื้องต้นไว้ว่าประชาชนมีการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร อยู่ในระดับน้อย

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัย การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร ในครั้งนี้ มีคำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ดังนี้

การสืบสาน หมายถึง การสืบทอด สืบต่อประเพณีให้ยั่งยืนต่อไป

การสร้างคุณค่า หมายถึง การเพิ่มพูน การต่อยอดภูมิปัญญาให้มีคุณค่าทางจิตใจและทางเศรษฐกิจให้คนในชุมชน

ประเพณี หมายถึง สิ่งที่เชื่อถือและยึดเป็นแนวปฏิบัติสืบทอดกันมาในสังคมหนึ่งๆ จนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมหรือจารีต และคำว่าประเพณีในการวิจัยครั้งนี้ จะหมายถึงประเพณีจุดไฟตูมกาบูชาพระรัตนไตรของชาวตำบลทุ่งแต้ เท่านั้น

ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร หมายถึง ประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นประจำปี ณ อำเภอเมืองยโสธร โดยการมีส่วนร่วมของ 9 อำเภอ ในจังหวัดยโสธร

ประเพณีจุดไฟตูมกา หมายถึง ประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้น ณ วัดบูรพาราม บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ซึ่งประกอบด้วย การถ่ายทอดวิธีการทำไฟตูมกา รูปแบบประเพณี และคติความรู้ด้านประเพณีจุดไฟตูมกา เท่านั้น

1.6 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้

6.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าเอกสารทางวิชาการเพื่อรวบรวมข้อมูล ประมวลผลวิเคราะห์ และสังเคราะห์ โดยเลือกตัวแปร (Variable) ที่เกี่ยวข้องกับ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะตัวแปรที่ได้จากแนวคิดสำคัญของนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการทั่วไป และข้อมูลสำคัญที่นักวิจัยนำมาศึกษา โดยเป็นการเฉพาะ คือหลักอาร์กขสัมปทาและประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร เท่านั้น

6.2 ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากประชากรทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ในตำบลทุ่งแต่ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 2 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) เป็นกลุ่มที่ให้สัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกา จำนวน 9 คน

2) กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Practitioner Information) เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์ของประเพณีจุดไฟตุ้มกา จำนวน 36 คน

6.3 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาเฉพาะในเขตพื้นที่ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร เท่านั้น

6.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยเรื่อง การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร เป็นการวิจัยในช่วงเวลาระหว่างเดือนกันยายน 2556 ถึง ตุลาคม 2563

1.7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธรในครั้งนี้ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับดังนี้

- 7.1. ได้เอกสารข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไป
- 7.2. ได้ต้นแบบผลิตภัณฑ์ไฟตุ้มกาส่งเสริมให้ประชาชนนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายได้
- 7.3. นำผลงานวิจัยไปเขียนบทความวิจัยเพื่อลงในเว็บไซต์จังหวัดยโสธร เว็บไซต์ต่างๆ และเว็บไซต์ (Website) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย เป็นต้น
- 7.4. นำผลงานวิจัยไปเขียนบทความวิจัย ลงตีพิมพ์ในวารสารต่างๆ
- 7.5. นำผลงานวิจัยไปเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

7.6 เผยแพร่ผลการวิจัยทางสถานีวิจัยของกรมประชาสัมพันธ์ (สวท.) ประจำจังหวัด เครือข่ายสถานีวิจัย กรมประชาสัมพันธ์ สถานีวิทยุประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และสถานีวิจัย ท้องถิ่น

7.7 ได้สืบทอดประเพณีโบราณอันดีงามของชาติ

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้น ดังนี้

8.1 กลุ่มประชากรที่ศึกษา ได้คัดเลือกอย่างเจาะจง คือ ประชาชนที่มีสำเนาทะเบียนบ้าน และอาศัยอยู่จริงในพื้นที่ของเขตตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ปี พ.ศ. 2561-2562 เท่านั้น

8.2 ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นผู้มีความรู้อย่างลึกซึ้ง เป็นผู้เคยดำเนินการ เป็นผู้ร่วมงาน และเป็นบุคคลที่มีสติสมบูรณ์

1.9 ข้อจำกัดของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อจำกัดของการวิจัยบางประการ ทั้งนี้เนื่องจากการวิจัยใช้เวลาการทำงานในปีงบประมาณ 2562 ตามโครงการ เนื้อหาอาจไม่ครบถ้วนควบคุมในทุกส่วนและพื้นที่ๆ ทำการวิจัยที่เน้นเฉพาะในอำเภอเมืองยโสธรเท่านั้น ดังนั้น จึงไม่สามารถกล่าวถึงจังหวัดอื่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะได้ครบถ้วน แต่ผู้วิจัยก็เชื่อมั่นว่าการวิจัยนี้ จะเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและสามารถนำมาเป็นพื้นฐานการวิจัยได้ในครั้งต่อไป

1.10 หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้

การวิจัยการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ครั้งนี้ หน่วยงานที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ เช่น

- 10.1 กระทรวงศึกษาธิการ
- 10.2 กระทรวงวัฒนธรรม
- 10.3 สถาบันวิจัยแห่งชาติ
- 10.4 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- 10.5 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์
- 10.6 สถานศึกษาต่างๆ ในจังหวัดยโสธร และจังหวัดใกล้เคียง
- 10.7 หน่วยงานท้องถิ่นในจังหวัดยโสธร
- 10.8 เทศบาลตำบลทุ่งแต้ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ (ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน)
- 10.8 ชุมชนและประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature Review) โดยการรวบรวม แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ อนุเคราะห์ และเปรียบเทียบ โดยมีหัวข้อ ดังนี้

- 2.1 ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการบูชา
- 2.4 แนวคิดทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกา
- 2.6 บริบทของจังหวัดยโสธร
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 กรอบดำเนินการการวิจัย

2.1 ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมแล้วนั้น ในสังคมไทยโดยภาพรวม จะพบว่าคำเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและทั้งหมดนี้เป็นแนวคิดที่มุ่งสู่การปฏิบัติที่เกิดขึ้นจาก ปรากฏการณ์ที่พบเห็น การแสวงหาคำตอบและก่อให้เกิดเป็นความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญ และหากเมื่อ กล่าวถึงความเชื่อแล้ว ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มาเติมเต็มจิตใจของคนในทุกชุมชนตามที่เชื่อถือกัน จนก่อให้เกิด องค์ประกอบหลายอย่างตามมา คือประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จาก วิถีชุมชนในภาคอีสาน ซึ่งประชาชนในภูมิภาคนี้ มีความเชื่อที่ผลักดันให้เกิดประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมที่หลากหลาย เช่น การถือปฏิบัติตามฮีต 12 หรือจารีตประเพณี 12 เดือน ของชาวอีสานจะ พบว่าวิถีชาวอีสานนั้นมีความเชื่อเป็นตัวตั้ง มีประเพณีหนุนส่ง มีวัฒนธรรมอุ่มชู มีพิธีกรรมช่วย สะท้อนความสำคัญตามลำดับ และเพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในประเด็นนี้ คณะผู้วิจัยจะมุ่ง กล่าวถึงแนวคิดเหล่านี้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ

กล่าวได้ว่า “ความเชื่อหรือศรัทธา” เป็นคำที่ผูกพันอยู่กับลัทธิและศาสนาที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สูงสุดที่ตนและกลุ่มของตนนับถือ และในที่นี้เราจะมุ่งกล่าวถึงความเชื่อที่มาจากลัทธิ และศาสนา เป็นสำคัญ และในเบื้องต้นระหว่างลัทธิกับศาสนาเราต้องเข้าใจว่า “ความเป็นศาสนา” นั้น โดยทั่วไป จะต้องมียอดองค์ประกอบอย่างน้อย 5 อย่าง คือ ประกอบด้วย (1) ศาสดา (2) นักบวช (3) คัมภีร์ (4) ศาสนสถาน และ (5) สัญลักษณ์เป็นสำคัญ แต่ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งเราจะเรียกกลุ่มความเชื่อนั้น ว่า “ลัทธิ” ซึ่งในข้อนี้จะเป็นการกล่าวถึงความเชื่อในวิถีชุมชนภาคอีสานที่ผูกพันอยู่กับลัทธิศาสนา และโดยมากจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เหนือวิสัยและมีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจดินฟ้า อากาศ ภัยธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่เกินวิสัยที่มนุษย์จะทราบได้ว่าเกิดมาจากอะไร กันแน่ แต่ผล

ปรากฏการณ์ได้สื่อแสดงออกมาทางพฤติกรรมหลายอย่าง เช่น การบูชา การอ่อนน้อม การยอมปฏิบัติ เป็นต้น และเกิดเป็นกลุ่มความเชื่อขึ้นมาโดยมีวิวัฒนาการ (Evolution) มาอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามลำดับ และเป็นแบบนี้ทุกสังคม ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ในสังคมภาคอีสานก็มีลักษณะ คือ

1.1 ความเชื่อเดิมในท้องถิ่นอีสาน

เดิมที่คนอีสานมีความสนใจใคร่รู้สิ่งที่เหนือธรรมชาติไม่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ กล่าวคือ คนอีสานมีการแสวงหาความรู้ที่ได้พบได้พบปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น พายุ ฟ้าผ่า เป็นต้น การสัมผัสในข้อนี้จึงส่งผลสู่การหาคำตอบของปรากฏการณ์นั้นๆ การอธิบายสิ่งที่เหนือวิสัยจึงเกิดขึ้นและพัฒนาตามยุคสมัย “ผี” เป็นคำตอบที่ผูกพันอยู่กับสิ่งที่เหนือวิสัยอันนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าคนอีสานมีระบบความเชื่อหลายอย่างก่อนที่ศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาอื่นๆ จะเข้ามา นั่นคือ “การนับถือศาสนาผี” ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในแต่ละชุมชน กล่าวคือชาวอีสานก่อนที่จะยอมรับถือพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปเชื่อว่าในสากลจักรวาลนี้มีโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งที่เหนือวิสัยคือ “ผีแถน” และผีอื่นอีกมากมายชนิดที่เรียกว่า “พหูเทวนิยม” มีผีที่นับถือมากมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ การแสดงออกต่างๆ เช่น การรำผีฟ้าจึงเป็นตัวอย่างที่แสดงออกถึงการนับถือผีที่เรียกว่า “พญาแถน” เมื่อถือว่ามีพญาแถน แนวคิดนี้จึงไปผูกพันอยู่กับธรรมชาติต่างๆ เช่น ดิน ฟ้า อากาศ ลม ฝน เป็นต้น เพราะเชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากพญาแถน หากทำให้พญาแถนพอใจ ท่านจะบันดาลความสุขให้ พิธีบูชาแถนจึงเกิดขึ้นและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน บุญบั้งไฟอีสานคือรูปแบบของบูชาที่เป็นผลแห่งความคิดความเชื่อมาจากการบูชาพญาแถนนี้เอง ซึ่งความเชื่อนี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษอันเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ

1.2 ความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ความเชื่อของคนภาคอีสานที่สำคัญต่อมา คือเมื่อลัทธิศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามา จึงเกิดการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อเดิมกับความเชื่อใหม่เป็น “ผี พราหมณ์ พุทธ” แต่ที่เป็นแกนหลักสำคัญคือเชื่อในพระพุทธศาสนา แม้จะมีความเชื่อเดิมอยู่แล้ว หรือมีพราหมณ์ผสมผสานอยู่บ้าง แต่ข้อยุติที่เป็นที่พึงประสงค์ที่สุดที่สามารถให้คำตอบไขข้อสงสัย คือ “พระพุทธศาสนา” พระพุทธศาสนามีหลักความเชื่อที่ต่างจากศาสนาอื่นอย่างสิ้นเชิง คือการเห็นจริงด้วยการเห็นจริงตาม ในข้อนี้สามารถวิเคราะห์ความหมายออกได้สองนัย ได้แก่

นัยแรก คือเป็นความเชื่ออย่างมงงาย (สัทธาญาณวิปยุต) เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากความกลัวและความไม่รู้ ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อและแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้นๆ ตามความเชื่อที่คิดว่าทำอย่างนั้นแล้ว สิ่งนั้นจะดับทุกข์และช่วยบันดาลสุขให้เกิดขึ้นกับตน เช่น การที่มนุษย์กราบไหว้ บูชา พันผ้าให้ต้นไม้ใหญ่ๆ ด้วยเข้าใจว่าต้นไม้ไม่มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ และอีกอย่างหนึ่ง เช่น การเชื่อว่าต้นหว้านชื่อ “นางค่อม” จะช่วยค่อมครองป้องกันภัยต่างๆ เป็นต้น

นัยที่สอง คือเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล (สัทธาญาณสัมปยุต) เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุ มีผล นำเชื่อถือ เช่น ทำอย่างนี้แล้ว จะเกิดผลอย่างนั้นขึ้น เช่น เชื่อว่าการปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้บ้านไม่ดี เพราะรากของต้นไม้จะชอนไชเข้ามาในบ้านหรือกิ่งของต้นไม้ใหญ่จะหักลงมาทับบ้าน หรืออีกอย่างเชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรยืนขวางบันได เพราะจะทำให้กิดขวางคนขึ้นลงบันได และคนท้องอาจตกบันไดได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

สามารถกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามองว่าความเชื่อทั้งแบบสัทธาญาณวิipyุตและสัทธาญาณสัมปิyyุต นั้นมีอยู่ใจของคน แต่พระพุทธศาสนานั้นมีหลักความเชื่อที่ย้ำถึงความเชื่ออย่างชาญฉลาดเสมอเพราะ เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา 4 อย่าง ได้แก่

1) เชื่อการกระทำของตนเอง (กัมมสัทธา) กล่าวคือพระพุทธศาสนาย้ำให้เราเชื่อว่า กฎแห่งกรรมมีอยู่จริง คือเชื่อว่าทำอะไรโดยมีเจตนา คือจงใจทำทั้งรู้ หรือไม่รู้ ย่อมเป็นกรรม ความชั่ว หรือความดีที่ทำแล้วต้องมีผล และผลดีผลชั่วต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่วที่เกิดขึ้นในตนทำ และเป็นเหตุสิ่งสนับสนุนให้เกิดผลดีหรือร้ายต่อตนสืบเนื่องต่อไป เพราะว่าการกระทำไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าสิ่งใดที่เราต้องการจะสำเร็จได้โดยการกระทำของเราไม่ใช่ได้มาด้วยการอ้อนวอนหรืออนนคอยโยค เป็นต้น

2) เชื่อผลของการกระทำ (วิปากสัทธา) กล่าวคือ การเชื่อผลของการกระทำ หรือกรรมนั้นคือการเชื่อว่าผลของกรรมมีจริง ทำอะไรไว้ต้องได้รับผลนั้นตามปริมาณที่ทำ พระพุทธศาสนา จึงย้ำว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เป็นต้น

3) เชื่อทุกชีวิตมีการกระทำเป็นของตนเอง (กัมมัสสกตาสัทธา) กล่าวคือ พระพุทธศาสนามองว่าสัตว์มีกรรมหรือการกระทำเป็นของตนเอง ดังนั้น เราจะกินจะนอนหรือจะทำ สรีระกิจนั้นเป็นเรื่องของเรา ไม่อาจมีใครมาบันดาลได้ ด้วยเหตุนี้ จะทำดีหรือไม่ดี เราคือผู้ตัดสินใจ เลือกลงและทำออกไป ผลปรากฏก็คือเราเป็นเจ้าของรับผิดชอบ เสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน เป็นต้น

4) เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) กล่าวคือ ในฐานะที่เราเป็น มนุษย์และพระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นมนุษย์ และการเป็นมนุษย์นั้นสามารถฝึกได้และต้องได้รับการฝึก ดังที่พระองค์มีการฝึกตนเองลงฝึกตนอย่างคนทั่วไป แต่ด้วยความพยายามจึงประสบผลตาม ประสงค์ ดังนั้น เราจึงมั่นใจในพระองค์ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรมบัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางหรือแบบอย่างของการฝึกตน และให้เราตระหนักว่า มนุษย์เราทุกวันนี้หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ทรง บำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง นอกจากนี้ ยังมีหลักความเชื่อที่พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ชาวกาลามะที่ชื่อว่า กาลามสูตร 10 ประการเพื่อตรวจสอบความเชื่อต่างๆ เพื่อเป็นหลักแห่งศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นแนวทางในการปฏิบัติ คือ

- (1) มา อนุสสเวน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- (2) มา ปริมปราย คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (3) มา อิติกิราย คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- (4) มา ปิกุกสัมปทานน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- (5) มา ตักกเหตุ คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างเหตุผลทางตรรกะ
- (6) มา นยเหตุ คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน
- (7) มา อาการปริวิตกเกน คือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองเอาตามแนว

เหตุผล

(8) มา ทิฏฐินิฆมานกขันติยา คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรงกับความเห็นหรือ ทฤษฎีของตนที่คิดไว้

(9) มา ภัพพรูปตาย คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์ว่าน่าจะเป็นไปได้

(10) มา สมโณ โน ครุติ คือ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

ต่อเมื่อได้รู้และเข้าใจด้วยตนว่าธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น แล้วจึงควรละหรือถือปฏิบัติตามนั้น

สรุปได้ว่า ความเชื่อนั้นเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในชุมชนต่อสิ่งที่ตนเองเชื่อด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น การแสดงความเคารพ การบูชา เป็นต้น

2. ความรู้เกี่ยวกับประเพณี

กล่าวได้ว่า “ประเพณี” คือ สิ่งที่ถอดแบบออกมาจากความเชื่อ เป็นแนวคิดที่มุ่งสู่การกระทำ ค่านิยม ทศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ที่กระทำกันมาแต่ในอดีต โดยมีลักษณะสำคัญ คือเป็นสิ่งปฏิบัติเชื่อถือมานาน จนกลายเป็นแบบอย่างความคิดที่มุ่งสู่การกระทำและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ประเพณีเกิดจากความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ ฉะนั้น ประเพณีคือความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียมหรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบต่อกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน และยังคงอยู่ได้ก็เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนเข้ากันได้ดี นอกจากนี้ ประเพณีคือระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดีกว่า ถูกต้องกว่าหรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคมและมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา

ประเพณีคือความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคม ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ ตน และหากจะกล่าวถึงประเพณีไทยก็จะมีคามโดยรวมหมายถึงนิสัยสังคมของคนไทยซึ่งได้รับมรดกตกทอดมาแต่ดั้งเดิมและมองเห็นได้ในทุกภาคของไทย ประเพณีเป็นเรื่องของความประพฤติของกลุ่มชนยึดถือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมานาน ถ้าใครประพฤตินอกแบบ ถือเป็นการผิดประเพณี เป็นการแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกอย่างหนึ่ง โดยเนื้อหาสาระแล้ว ประเพณีกับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กลุ่มชนในสังคมร่วมกันสร้างขึ้น แต่ประเพณีเป็นวัฒนธรรมที่มีเงื่อนไขที่ค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นเป็นมรดก คนรุ่นหลังจะต้องรับไว้และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่ผู้คนในสังคมอื่นๆ ด้วยประเพณีที่นิยมที่ประพฤติกันสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิด เป็นชั่ว บุญประเพณีคือจารีตประเพณีจารีตประเพณีเป็นข้อบังคับของชนชั้นใดชั้นหนึ่งหรืออาชีพใดอาชีพหนึ่งเท่านั้น การทำความผิดหรือฝ่าฝืนจารีตประเพณีจะได้รับเพียงการติเตียนจากสังคมเท่านั้น จารีตประเพณีครอบคลุมการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งหมดที่เป็นกฎเกณฑ์ที่จัดระเบียบของสังคมเหมือนกัน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สังคมมีความสงบสุข ดังจะเห็นได้จากจารีตประเพณีของชาวอีสานที่เรียกว่า “ฮีต 12” ดังปรากฏในวรรณกรรมอีสานอักษรธรรม 1 ผูก วัดหนองบัว ตำบลท่าหลวง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี (ฮีต 12 คอง 14 ฮีตบ้านคองเมือง, ออนไลน์, 2561) มีใจความว่า “ที่เมืองโพธิญาณนคร มีความเดือดร้อนเนื่องจากความเจ็บไข้และยากจนเพิ่มมากขึ้น เศรษฐีคนหนึ่งจึงหาเหตุว่าเป็นเพราะอะไรบ้านเมืองจึงเดือดร้อนเช่นนี้ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองจึงแจ้งว่า

เนื่องมาจากคนละทั้งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า บ้านเมืองจึงเดือดร้อนวุ่นวายเช่นนี้ มหาเถระแจ้งต่อไปว่า ถ้าทุกคนในบ้านเมืองปฏิบัติธรรมบ้านเมืองจะสุขใสรุ่งเรือง ศีลที่คนต้องปฏิบัติ คือ ศีล 5 และศีล 8 และปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14”

อย่างไรก็ดี ฮีตหรือจารีต 12 ถือว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาด้านการจัดการประเพณีตามความเหมาะสมของฤดูกาล เริ่มที่เดือน 5 คือช่วงเดือนเมษายน เป็นศักราชใหม่ของชาวอีสาน เป็นช่วงหน้าร้อนชาวอีสานก็มีการสาดน้ำ เล่นน้ำ เป็นต้น หรือเดือน 6 ช่วงหน้าฝนก็มีการขอฝนด้วยบั้งไฟ เป็นต้น ซึ่งการจัดการจารีตประเพณีของชาวอีสานจะมีขึ้นทุกๆ เดือน แต่ละเดือนก็จะมีงานบุญประจำเดือน

3. ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมในภาคอีสานโดยส่วนใหญ่จะผูกพันอย่างใกล้ชิดกับประเพณีและที่สำคัญจะมุ่งตรงไปที่ฮีตสิบสอง เพราะในแต่ละประเพณีจะมีความโดดเด่น และถือเป็นลักษณะเฉพาะว่า “ฮีต” เป็นคำย่อของ “จารีต” ฮีตสิบสองก็คือจารีตที่ปฏิบัติกันในแต่ละเดือนของรอบปี ตรงกับคำว่า ประเพณีสิบสองเดือนของภาคกลาง (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2521, หน้า 65) ที่ปฏิบัติหมุนเวียนไปอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปตามฤดูกาล และในแต่ละเดือนจะแฝงไว้ด้วยความเชื่อในลัทธิศาสนากับวิถีชุมชนของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ชาวอีสานเชื่อถือในประเพณีฮีตสิบสองมากและมีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง บางท้องที่ปฏิบัติกันจนครบทั้งสิบสองเดือน บางท้องที่ปฏิบัติกันเป็นบางฮีต จะมีบางท้องที่เท่านั้นที่ไม่ได้สืบทอดมา (สุนทร การงาน, 2540, หน้า 2)

ปัจจุบันวัฒนธรรม ถือว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งในท้องถิ่นต่างๆ ได้ก่อเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตที่มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานหลายรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบชนิดมีรูปลักษณะที่สามารถจับต้องได้ เช่น อาหารท้องถิ่น ชุดประจำชาติ วรรณกรรม และรูปแบบชนิดไม่มีรูปลักษณะไม่สามารถจับต้องได้ เช่น ประเพณี ศาสนา ภาษา สิ่งเหล่านี้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจัดเป็นประเภททุนวัฒนธรรมที่อยู่ในตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น ความคิด จินตนาการ ความเชื่อ ทุนทางวัฒนธรรมที่มีรูปลักษณะ เช่น ภาพวาด เครื่องมือ สิ่งก่อสร้าง และทุนวัฒนธรรมที่มีความเป็นสถาบัน เกิดจากการยอมรับของหลายฝ่าย เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ ประเพณีและกิจกรรมร่วมกันในสังคม เป็นต้น ซึ่งทุนวัฒนธรรมเหล่านี้ สามารถนำมาสร้างคุณค่าและสร้างมูลค่าได้ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี เช่น เดิมที่คนไทยมักทอผ้าใช้ในครัวเรือน เมื่อมีการพัฒนาเครื่องจักรและเทคโนโลยีการทอผ้า คนจึงซื้อเสื้อผ้ามาใส่แทนการทอด้วยตนเอง เป็นต้น (นิสวันต์ พิชญ์ดำรง, 2553, หน้า 13) ในวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเครื่องใช้ เครื่องมืออื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน เพราะในปัจจุบันคนเราไม่นิยมบริโภคสิ่งที่ตนเองผลิตขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ในกลุ่มชุมชนที่ผลิตสิ่งอำนวยความสะดวกจำต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเพื่อเปิดรับเอานวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อสร้างคุณค่าทางวัตถุเหล่านั้น และเพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ในที่นี้จะมุ่งกล่าวถึงแนวคิดทางวัฒนธรรม ดังนี้

3.1 ความหมายวัฒนธรรม

คำว่า วัฒนธรรม มาจากคำสองคำ คำว่า “วัฒน” จากคำศัพท์ “วฒฺณน” ในภาษาสันสกฤต หมายถึงความเจริญ ส่วนคำว่า “ธรรม” มาจากคำศัพท์ “ธรม” ในภาษาสันสกฤต หมายถึงความดี เมื่อนำสองคำมารวมกันจึงได้คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความดี ความงามอันจะก่อให้เกิด

ความงอกงามที่เป็นระเบียบเรียบร้อย คือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน” (วัฒนธรรมไทย, ออนไลน์, 2562)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2544, หน้า 2) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนการประพจน์และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2540, หน้า 1-20) เห็นว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญหรือธรรมคือความเจริญ ถ้าจะให้เข้าใจกันง่ายๆ ก็คือความเจริญงอกงามที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้นในด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา คำว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตซึ่งสังคมมนุษย์ทำให้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการอันเป็นมูลฐานที่มีต่อความดำรงอยู่รอด ความถาวรแห่งเชื้อสาย และการจัดระเบียบแห่งการประสบการณ์ของสังคม วัฒนธรรมคือประมวลแห่งงานทางวัตถุ แบบ หรือกระสวนแห่งองค์การทางสังคม แบบแผน ความประพจน์ที่ได้ รับการอบรมมาแล้ว ความรู้ ความเชื่อถือและการดำเนินงานอื่นทั้งปวง ซึ่งได้มีการทำให้เจริญขึ้นในสังคมมนุษย์ ดังนั้นวัฒนธรรม จึงได้แก่ การจัดการกับเหตุแวดล้อมของมนุษย์ และคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่เกิดขึ้นในภาษาไทยในสมัยที่รัฐบาลของ จอมพลป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนคำที่ดั้งเดิมเป็นภาษาอังกฤษ คือ “Culture”

ภูเขา ศรีวิลาศ (2539, หน้า 13) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณวัตถุ สติปัญญา และอารมณ์ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่ คณะ วัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงเฉพาะเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่ยังหมายความถึงฐานนิยมต่างๆ ของชีวิต สิทธิพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อ วัฒนธรรมจึงแสดงให้เห็นได้ในลักษณะต่างๆ เช่น ความดี ความงาม และความเจริญในชีวิตมนุษย์ซึ่งปรากฏในรูปธรรมต่างๆ และมาถึงพวกเราในปัจจุบัน เป็นแบบอย่างหรือการดำรงชีวิตของกลุ่มซึ่งสมาชิกเรียนรู้ถ่ายทอดกันไปด้วยการอบรม สั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม หรือหมายความง่ายๆ ว่าแบบแผนชีวิตความเป็นอยู่ของชนกลุ่มหนึ่งในขณะใดขณะหนึ่งเป็นวิถีชีวิต การปฏิบัติและสิ่งของที่เป็นผลมาจากการสะสมถ่ายทอดจากกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งไปสู่รุ่นถัดๆ ไป เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์หรือเครื่องบ่งชี้ความเป็นกลุ่มชนของกลุ่มบุคคลนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจำเป็นต้องระบุให้ชัดเจนว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร และในที่นี้หมายถึงวัฒนธรรมชุมชนชาวอีสาน อันเป็นชุมชนหนึ่งในสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน คือการถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและเนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนจำเป็นต้องเผชิญกับวัฒนธรรมชุมชนอื่นๆ บางด้านสูญสลายไป บางด้านอาจต้องปรับเปลี่ยน ดูกกลืนหรือรับเอาวิถีชีวิตภายนอกเข้ามาประสานเกิดเป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ขึ้นมา

จากที่กล่าวมาสรุปประเด็นได้ว่า “วัฒนธรรม” คือสิ่งที่แสดงถึงลักษณะของความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ ศีลธรรมอันดีงามของประชาชน และ

วิถีชีวิตของประชาชน รวมถึงภาษา ศิลปะ วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบแบบแผน การดำเนินชีวิตที่สังคมยอมรับ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการ อยู่รอด รวมถึงแนวคิดและอุดมคติ

3.2 ความเป็นมาของวัฒนธรรม

ชนชาติไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เก่าแก่และมีวัฒนธรรมประจำชาติที่เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และพัฒนาหล่อหลอมขึ้นในสังคมไทยจนมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองไม่ว่าจะเป็นภาษา วรรณคดี ศิลปวัตถุ ดนตรี อาหาร และการแต่งกาย เป็นต้น นอกจากนี้คนไทยยังได้มีการยอมรับเอาวัฒนธรรมของชาติอื่นเข้ามาผสมผสานโดยการนำมาดัดแปลงผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมของสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์ในที่สุด ความสัมพันธ์ตามธรรมชาติของกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันโดยถือครอบครัวเป็นรากฐาน มีอิสระในการดำเนินชีวิต มีความรู้สึกเป็นอิสระ สามารถดำเนินชีวิตไปตามลำพัง มีลักษณะครอบครัวเป็นแบบผ่อนผัน ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวมากนัก นับถือเพศชาย และเสรีภาพของเพศชายมีมากกว่าเพศหญิง ลักษณะวัฒนธรรมไทยเกิดจากปัจจัยทางด้านสังคมเกษตรกรรมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการทำงาน การแสดงออกทางจิตใจและความคิดที่มีลักษณะสันโดษ พึ่งตนเอง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ และดำรงตนให้กลมกลืนสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยที่ไม่เคยเป็นอาณานิคมตะวันตก มีชีวิตที่เรียบง่าย ยึดถือประเพณีเก่าๆ มีความกตัญญู มีน้ำใจช่วยเหลือ เกื้อกูลเชื้อพืงผู้ใหญ่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อขาย มีการเปลี่ยนค่านิยมจากอาชีพเกษตรกรรมมาเป็นรับราชการ และทำงานในภาคอุตสาหกรรมสังคมเมือง เริ่มบทบาทมากขึ้นทำให้เกิดลักษณะความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ความกตัญญู และอ่อนน้อมถ่อมตัว ลดความสำคัญลงไป จากการศึกษาถึงลักษณะวัฒนธรรมชุมชนไทยในปี พ.ศ. 2533 พบว่า พฤติกรรมของคนไทยมาจากพื้นฐานทางสังคม 6 ประการ คือ

- 1) เป็นสังคมที่มีโครงสร้างและความผูกพันอย่างหลวมๆ (Loose Structure) มีความเป็นอยู่อย่างง่ายๆ ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์มากนักไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ ไม่มีความผูกพันที่ยาวนานทั้งในครอบครัวและการทำงาน
- 2) เป็นสังคมที่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความผูกพัน ความซื่อสัตย์ของคนไทยขึ้นอยู่กับค่านิยมในแต่ละบุคคล
- 3) เป็นสังคมพุทธศาสนาที่เน้นผลกรรมของแต่ละบุคคล ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- 4) เป็นสังคมที่มีการแข่งขันอำนาจ ให้ความสำคัญต่อผู้มีอุปการคุณ
- 5) มีความเชื่อมั่นในตนเองและการเคารพตนเองต่ำ
- 6) เป็นสังคมที่มีระบบพระเดชพระคุณ (Moral-Amoral) ซึ่งพระคุณ คืออำนาจในด้านคุณงามความดี ความรักความผูกพัน ความกตัญญูต่อผู้ให้ความอุปถัมภ์ ส่วนพระเดช คืออำนาจที่ได้มาจากการข่มขู่ สร้างความกลัว การใช้อำนาจเพื่อเด่นดังในสังคม

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมไทยมีที่มาจากหลายแหล่งกำเนิดด้วยกันไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากพื้นที่ของประเทศไทยส่วนใหญ่มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ คนไทยจึงมีความผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง ทำให้เกิดวิถีชีวิตริมน้ำและประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำที่สำคัญ เช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น หรือเกิดจากพิธีกรรม

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยเป็นเวลานาน โดยคนไทยได้นำหลักคำสอนมาใช้ในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก ดังเช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า การบวชเพื่อสืบทอดศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกิดจากค่านิยมเป็นแบบอย่างพฤติกรรมของคนในสังคมที่มีความแตกต่างกัน ค่านิยมบางอย่างกลายเป็นแกนหลักของวัฒนธรรมไทย เช่น ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งคนไทยให้ความเคารพและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก

3.3 ลักษณะของวัฒนธรรม

เอกลักษณ์และลักษณะ วัฒนธรรมของไทยโดยเฉพาะในชนบทไทยในมุมมองชาวต่างชาติ พบว่า นิสัยคนไทยมีความรู้สึกมักน้อย ซึ่งทำให้เกิดนิสัยการมองโลกในแง่ดี มองชีวิตในสิ่งที่สวยงาม มีความสนุกสนาน ร่าเริงไม่จริงจังกับชีวิต และชอบใช้ชีวิตแบบง่ายๆ เพื่อความสุขในปัจจุบัน มักไม่เน้นอนาคตซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านระเบียบในการทำงาน การควบคุมใจตนเอง และการประหยัด และคนไทยปลูกฝังค่านิยมว่าควรปฏิบัติตน นอบน้อมต่อผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจเหนือกว่า เพราะถือว่าเป็นผู้มีบุญวาสนาควรได้รับการยกย่องและได้รับสิทธิพิเศษ และยังพบว่าคนไทยจะแสดงลักษณะนิสัยรักเกียรติของตนออกมาด้วยการแสดงความโอ้อ่า เพื่อให้คนอื่นยอมรับความสำคัญของตน วัฒนธรรมการทำงานของคนไทย สำหรับในเรื่องการบริหารและการจัดองค์กรในสายตาของชาวญี่ปุ่นมองว่า คนไทยเป็นคนสนุกสนานร่าเริงและไม่มีความสนใจอย่างจริงจังกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่มักจะมองและรอคอยชีวิตในภพหน้า ชาดเอาใจใส่อย่างจริงจังของพนักงานที่เป็นคนไทย และคนไทยอาจจะเป็นคนทำงานหนักแต่ไม่ถึงขั้นกับเอาจริงจังเหมือนคนญี่ปุ่น เพราะคนไทยชอบใช้เวลาไปกับชีวิตส่วนตัวมากกว่า คนญี่ปุ่นเป็นคนตรงต่อเวลาในขณะที่คนไทยไม่ค่อยจะตรงต่อเวลา คนไทยเป็นคนที่คุยมากในการทำงาน คนไทยไม่ค่อยมีระเบียบวินัยเหมือนคนญี่ปุ่น ส่วนชาวตะวันตกมองคนไทยว่าถ้าทำงานแบบตรงไปตรงมากับคนไทยมักใช้ไม่ได้ผล พนักงานคนไทยไม่ชอบระเบียบวินัย แนวทางในการทำงานต้องมีลักษณะที่กว้างๆ และเป็นการทำงานที่ จะควบคุมให้พนักงานคนไทยอยู่ในระเบียบวินัย วัฒนธรรมไทยมีความยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับความต้องการในปัจจุบันได้ คนไทยมีความอดทนสูง มีความเป็นอิสระ มีเสน่ห์และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อีกทั้งยังมีจิตใจที่ดีอีกด้วยซึ่งสามารถสรุปลักษณะ ดังนี้ (ประเสริฐ แยมกลุ่มฟัง, 2530, หน้า 10-13)

1) มีความรักอิสระ (Independence) ไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของผู้อื่น ไม่ชอบการควบคุมและบังคับอย่างเข้มงวด รักความอิสระด้วยเหตุนี้ที่ทำให้คนไทยมีความผูกพันต่อหน้าที่และการถือตัวเองเป็นใหญ่ ทำให้การประสานงานและการทำงานเป็นกลุ่มมักเกิดปัญหา

2) ความเป็นตัวของตัวเอง (Individuality) ลักษณะเช่นนี้มาจากอิทธิพลทางศาสนาพุทธที่เน้นความสำคัญของบุคคล โดยถือว่าบุคคลจะเป็นอย่างไรโดย้อมแล้วแต่กรรมของบุคคลนั้นในอดีต ยึดหลักเกรงใจซึ่งก็คือการไม่เรียกร้องบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่ยอมทำ

3) มีความรู้สึกมักน้อยสันโดษ (Detached) พอใจในสิ่งที่ตนมี ง่ายๆ ไม่ชอบตั้งรันทะเยอทะยานที่จะเอาอย่างคนอื่นเพราะเชื่อว่าความสำเร็จของบุคคลเป็นเรื่องของบุญวาสนา

4) มีความเคารพเชื่อฟังในผู้มีอำนาจ (Respect for Authority) มักจะนิยมแสดงความนอบน้อม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นไปตามพิธีซึ่งแสดงถึงฐานะสูงต่ำของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

5 ชอบความโอ้อ่า (Luxurious) ซึ่งสืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นและหยิ่งในเกียรติของตน ไม่ยอมให้มีการดูถูกกัน และถือว่าตนมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่นในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง

6 มีความสภาพอ่อนโยน (Courteous) มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมของคนไทยเน้นและให้คุณค่ารูปแบบมารยาทภายนอกอย่างยิ่งเพื่อรักษาความสัมพันธ์ประสานกัน กฎมารยาทหลายอย่างเป็นผลพลอยได้ของศาสนาพุทธ สังคมไทยเป็นสังคมไม่เผชิญหน้าที่หลีกเลี่ยงการวิจารณ์ในที่สาธารณะ การเสียหน้าเป็นความเสื่อมเสียแก่คนไทย จึงเลี่ยงการเผชิญหน้าและมุ่งประนีประนอมในสถานการณ์ลำบาก หากสองฝ่ายไม่เห็นด้วยกัน การไหว้เป็นแบบการทักทายและแสดงความเคารพของผู้ใหญ่ต่อผู้ใหญ่ตามประเพณีและมีแบบพิธีเข้มงวด คนไทยเคารพความสัมพันธ์แบบมีลำดับชั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมนิยามว่าคุณคหนึ่งสูงกว่าอีกคนหนึ่ง บิดามารดาสูงกว่าบุตรธิดา ครูอาจารย์สูงกว่านักเรียนนักศึกษา และเจ้านายสูงกว่าผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อคนไทยพบคนแปลกหน้าจะพยายามจัดให้อยู่ในลำดับชั้นทันทีเพื่อให้ทราบว่าจะควรปฏิบัติด้วยอย่างไร มักโดยการถามสิ่งที่วัฒนธรรมอื่นมองว่าเป็นคำถามส่วนตัวอย่างยิ่ง ครอบครัวยุคใหม่เป็นเสาหลักของสังคมไทยและชีวิตครอบครัวมักอยู่ใกล้ชิดกว่าวัฒนธรรมตะวันตก ครอบครัวไทยเป็นลำดับชั้นทางสังคมอย่างหนึ่ง และเด็กถูกสอนให้เคารพบิดามารดา สังคมคาดหวังให้สมาชิกครอบครัวดูแลผู้อาวุโส คนชรามักอยู่บ้านอยู่กับครอบครัวและหลานและเกี่ยวข้องในชีวิตครอบครัว

3.4 ประเภทของวัฒนธรรม

สังคมไทยมีการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกหลายลักษณะ เช่น การแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท (วัตถุและไม่ใช่วัตถุ) แบ่งเป็น 3 ประเภท (วัตถุ ความคิด และบรรทัดฐาน) แบ่งเป็น 4 ประเภท (คติธรรม เนติธรรม สหธรรม และวัตถุธรรม) หรือในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อารยธรรม, ออนไลน์, 2562) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประเภท ตามสาขา ดังนี้

1) สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณธรรม ศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครอง และกฎหมาย เป็นต้น

2) สาขาศิลปะ ได้แก่ ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วจิตรศิลป์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม เป็นต้น

3) สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ การเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์ และการทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4) สาขาหัตถกรรมศิลป์ ได้แก่ ความรู้เรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้ในเรื่องของ การแต่งกาย การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา การรู้จักใช้ยา และความรู้ในการอยู่รวมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น

5) สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ การละเล่น มวยไทย ฟันดาบสอยมือ กระบี่ กระบอง การเลี้ยงนกเขา และไม้ดัดต่างๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีทั้งที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมทางความคิดในรูปแบบผสมผสาน เช่น เมื่อกล่าวถึงหลักโศกวิภาคจะมุ่งไปที่วัฒนธรรมไม่ใช่วัตถุแต่เป็นความคิดเป็นทางมนุษยศาสตร์ แต่เมื่อพูดถึงเครื่องจักสานก็จะมุ่งไปที่ศิลปะ ช่างฝีมือเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ

3.5 ความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น

เมื่อกล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นที่ทราบแล้วว่าวัฒนธรรมคือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญของงาน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน วัฒนธรรมชุมชนชาวอีสานอันเป็นชุมชนหนึ่งในสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน คือการถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและเนื่องจากวัฒนธรรมชุมชนจำเป็นต้องเผชิญกับวัฒนธรรมชุมชนอื่นๆ บางด้านสูญสลายไป บางด้านอาจต้องปรับเปลี่ยน ดูกกลืนหรือรับเอาวิถีชีวิตรูปแบบแห่งวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาประสานเกิดเป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ขึ้นมา (ภูษา ศรีวิลาศ, 2539, หน้า 13) สำหรับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนไทยที่มีลักษณะเฉพาะตนนั้นเกิดจากปัจจัยโครงสร้างและพื้นฐานจากการศึกษาถึงลักษณะวัฒนธรรมชุมชนไทยในปี พ.ศ. 2533 ของสุนทร โคมิน (1990, หน้า 3-14) พบว่า พฤติกรรมของคนไทยมาจากพื้นฐาน 6 ประการ คือ

- 1) เป็นสังคมที่มีโครงสร้างและความผูกพันอย่างหลวมๆ (Loose Structure) ความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์มากนักไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ โดยไม่มีความผูกพันที่ยาวนานทั้งในครอบครัวและการงาน
- 2) เป็นสังคมที่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความผูกพัน ความซื่อสัตย์ของคนไทยขึ้นอยู่กับค่านิยมในแต่ละบุคคล
- 3) เป็นสังคมพุทธศาสนาที่เน้นผลกรรมของแต่ละบุคคล ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- 4) เป็นสังคมที่มีการแบ่งชั้นอำนาจ ให้ความสำคัญต่อผู้มีอุปการคุณ
- 5) มีความเชื่อมั่นในตนเอง และการเคารพตนเองต่ำ
- 6) เป็นสังคมที่มีระบบพระเดชพระคุณ (Moral-Amoral) ซึ่งพระคุณคืออำนาจในด้านคุณงามความดี ความรักความผูกพัน ความกตัญญูต่อผู้ให้ความอุปถัมภ์ ส่วนพระเดชคืออำนาจที่ได้มาจากการข่มขู่ สร้างความกลัว การใช้อำนาจเพื่อเด่นดังในสังคม

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมคือแบบแผนความประพฤติของบุคคลเป็นหลักที่ต้องพึงพาอาศัยซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม แม้ปราศจากรัฐก็อยู่ได้ด้วยตนเอง พึ่งตนเองได้ตัวอย่างเช่น ผู้คนที่มาจากวัฒนธรรมชุมชนชนบทอีสานมี “เสี้ยว” (เพื่อนสนิท) ที่สร้างความกระชับแน่นแห่งการพึ่งพาอาศัยและผลประโยชน์ร่วมกัน มีแนวความคิดที่ผูกพันแน่นแฟ้นกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มองสรรพสิ่งทุกอย่างเป็นธรรมชาติ ทุกสิ่งล้วนแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณผู้อุปถัมภ์ค้ำจุน เป็นความสัมพันธ์แบบบุญคุณมากกว่าการใช้อำนาจ มีความเคารพและยึดระบบอาวุโส มีการนำเอาคำสั่งสอนและประเพณีปฏิบัติของผู้อาวุโสมาเป็นแบบแผนในการทำงาน

4. ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม

พิธีกรรม คือการปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และใจต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลัทธิ ในศาสนาตามวันเวลาที่กำหนดไว้ และเป็นการปฏิบัติที่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย การปฏิบัตินั้นอาจจะเป็นเรื่องส่วนตัวก็ได้ เช่น การสวดมนต์คนเดียวหรือเป็นเรื่องส่วนรวมก็ได้ พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติที่มี

องค์ประกอบ คือความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย จุดนี้จึงต่างจากประเพณีที่อาจไม่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ แต่สำหรับพิธีกรรมบางอย่างอาจเป็นประเพณีด้วยก็ได้ มีทั้งส่วนที่เป็นพิธีกรรมและประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีทอดกฐิน เป็นต้น ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่างๆ คือ

- 1) พิธีกรรมเป็นเครื่องเสริมสร้างศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- 2) พิธีกรรมเป็นเครื่องสร้างความสัมพันธ์กับเทพเจ้า (การบูชา)
- 3) พิธีกรรมเป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ (ทำให้ศาสนามีชีวิตชีวาและมีความหมาย

สำหรับคนธรรมดา เพราะพิธีกรรมส่วนใหญ่ของศาสนามักจะมีบรรยากาศแห่งความสนุกสนานเต็มไปด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ ปราศจากการแบ่งชั้นวรรณะ เป็นการบรรเทาความเครียดทางอารมณ์และทางสังคมได้เป็นอย่างดี เช่น งานกฐิน งานผ้าป่า เป็นต้น)

4) พิธีกรรมห่อหุ้มจริยธรรมและปรัชญาไว้ เปรียบเหมือนเปลือกของต้นไม้ทำหน้าที่ห่อหุ้มกระพี้และแก่นของต้นไม้ไว้

- 5) พิธีกรรมเป็นด่านแรกที่ดึงดูดจิตใจคนภายนอกให้มาสนใจ

6) พิธีกรรมเป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม โดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องชักนำพิธีกรรมในศาสนาส่วนใหญ่ เป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมและหลักปรัชญาอยู่ในตัว เช่น การไหว้พระสวดมนต์ เป็นการฝึกสมาธิ การเอาพิธีกรรมไปครอบไว้กับการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อคนจะได้ปฏิบัติตามด้วยความยำเกรง หากบอกเฉยๆ ไม่อ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์คนก็อาจจะไม่สนใจปฏิบัติ

สรุปได้ว่า ตามที่กล่าวมาเป็นการเข้าใจพื้นฐานในงานวิจัยนี้ว่าทั้งความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม เมื่อกกล่าวถึงคำไหนคำอื่นมักจะมาผสมผสานเพื่อเติมเต็มเสมอและในงานวิจัยนี้จะมุ่งกล่าวถึงประเพณีเป็นเกณฑ์

หลังจากการสำรวจแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นนี้แล้ว ผู้วิจัยจะนำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการด้านประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางวิชาการ แล้วบูรณาการสร้างเป็นข้อคำถามในเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ต่อไป

2.2. แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี

การสืบสานและสร้างคุณค่าทางประเพณี ถือว่าเป็น “การอารักขสัมปทา” กล่าวคือเป็นการรักษา เป็นการอนุรักษ์ สานต่อ สืบต่อให้สิ่งที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่บรรพบุรุษได้คิดค้นให้ดำรงอยู่ด้วยการปรับปรุงและพัฒนาให้ทันสมัย ฉะนั้นตามที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะประเพณีจะเห็นได้ว่า คำว่า “ประเพณี” ในภาคอีสานหรือรวมถึงสังคมไทย นั้นเป็นคำกลางๆ ที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับธรรมเนียม จารีต และขนบธรรมเนียม ทั้งหมดอยู่ในฐานะระเบียบ แบบแผน กติกา กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่มคน และเพื่อให้สอดคล้องกับงานวิจัย ในข้อนี้ จะมุ่งอธิบายถึงจารีตประเพณี เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญในประเด็นของการสืบสานและการสร้างคุณค่า ดังนี้

1. วิธีการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี

การสืบสานภูมิปัญญาและการสร้างคุณค่าทางประเพณีในท้องถิ่นเป็นเรื่องที่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างเน้นเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญารวมถึงให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ดังจะเห็นได้จากการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ปีพ.ศ. 2560 (ราชกิจจานุเบกษา, 6 เมษายน 2560, ออนไลน์, 2562) ในหลายมาตรา เช่น ในมาตรา 46 ความว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และในมาตรา 289 ความว่า “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เป็นต้น”

ตามที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ประเพณีเป็นเครื่องสร้างระเบียบแก่สังคม ทุกประเทศจะมีประเพณีเป็นของตนเอง เพื่อเป็นข้อกำหนดที่กำกับทิศทางดำเนินชีวิต เป็นกรอบของการดำเนินชีวิต เป็นที่ให้เกิดความสามัคคี ปองดอง และเป็นที่ยึดมั่นสนับสนุนความเป็นอยู่ของชีวิต การสร้างคุณค่าทางประเพณี เป็นการเสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดีด้านวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมทางวัตถุที่สามารถจับต้องได้สัมผัสได้มีหลากหลาย เช่น บ้านเรือน อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องมือ เครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวก และเชื่อมโยงกับด้านจิตใจ และที่สำคัญเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแต่ละชุมชนที่สามารถสร้างคุณค่าเพื่อเพิ่มมูลค่าได้อย่างลงตัว และเพื่อเป็นพื้นฐานของความเข้าใจยิ่งขึ้น ในข้อนี้ จะขอนำพระดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2504 เพื่อเป็นแนวคิดต่อการสืบสานและสร้างคุณค่าประเพณี ความว่า “ การสร้างอาคารสมัยใหม่เป็นเกียรติของผู้สร้างเพียงคนเดียว แต่โบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐูเพียงแผ่นเดียวก็มีค่า ควรที่เราจะได้ช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มี ความหมาย ” จากพระราชดำรัสฯ ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการสืบสานประเพณีเท่ากับเป็นการรักษาชาติ ถ้าเราสูญเสียวัฒนธรรมประเพณีก็เท่ากับเราสูญเสียชาติ เมื่อกล่าวถึงตรงนี้จะทำอย่างไรให้วัฒนธรรมประจำชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยเราสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการครอบงำและดำรงความเป็นชาติไทย และมีประเด็นของแนวคิดที่นำเสนอในใจดังที่ นิคม มุสิกคามะ และกฤษณา พันธุ์วานิช ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับวัฒนธรรมบทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ (การรักษาวัฒนธรรมของความเป็นชาติ, 12/01/2559, ออนไลน์, 2562) ดังนี้

1. การพัฒนาการศึกษาให้คนในชาติในท้องถิ่นมีความรู้รักและหวงแหนใช้วัฒนธรรมของตนเองเป็นเครื่องในดำรงชีพ ยึดปรัชญาที่ว่าการศึกษา คือกระบวนการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมตนเอง (ชาติ-ท้องถิ่น) โดยจัดทำหลักสูตรให้การศึกษาอยู่บนรากเหง้าของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เยาวชนเกิดภูมิคุ้มกันสามารถใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น

1) เข้าใจซาบซึ้งและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมตนเองหรือท้องถิ่นที่บรรพชน สืบต่อกันมา

2) รักษาสืบทอด และพัฒนารูปแบบในการดำรงชีพที่ตีรวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค สุขภาพพลานามัย และที่อยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน

3) รักษาและประพடுத்தตามแนวทางและบรรทัดฐานท้องถิ่น คือใช้หลักธรรมทางศาสนาเป็นแกนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

4) การสืบทอดและการพัฒนาภาษาถิ่น ภาษาชาติรวมทั้งภาษามลายูที่ดีเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง แต่สามารถอยู่ร่วมในสังคมอย่างสันติ

5) รักษารูปแบบศิลปะและการละเล่นตามเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้เป็นหลัก

6) รักษารูปแบบครอบครัว สังคม เครือญาติ และปกครองตนเองได้

2. การปรับปรุงทางสังคม (เน้นหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม)

1) เน้นคุณภาพของพลเมือง การปรับปรุงสิทธิมนุษยชนพื้นฐานให้ประชาชนในชาติเข้าใจคุณค่าของคน ค่านิยม วิถีชีวิตที่เป็นไทย

2) ปรับระบบพื้นฐานทางสังคมให้เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ และยึดแนวทางเอกลักษณ์ของสังคมดั้งเดิมไว้ ไม่ให้สูญเสีรูปแบบที่มีความเอื้ออาทร และความอบอุ่นในครอบครัวเครือญาติ เพื่อนบ้านและชุมชน (ครอบครัวเข้มแข็ง)

3) ปรับระบบเศรษฐกิจเพื่อให้งานมีศักยภาพสามารถผลิตและใช้เอง ไม่ตกเป็นทาสทางบริโภคนิยมตามแนวทางของประเทศทุนนิยม คือ “ทำพอกินมีพอใช้”

3. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ

1) สร้างปัจจัยพื้นฐานทางสาธารณูปโภคโดยระมัดระวังไม่ให้เกินความจำเป็นเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชุมชน

2) ในการพัฒนาเศรษฐกิจพยายามใช้วัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยในการผลิตจากวัสดุในท้องถิ่นและให้สัมพันธ์กับเทคโนโลยีไทย

3) การพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐาน จะต้องเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา และเกิดมลพิษต่อสภาพแวดล้อม

4) ต้องมีการกระจายรายได้ให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม

4. การพัฒนาทางการเมือง การเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการแก้ไขสภาพทางสังคม จะต้องมีการกระจายอำนาจให้ประชาชน ในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจปกครองตนเอง รักษาแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้โดย

1) การกระจายอำนาจให้องค์กรในท้องถิ่นพัฒนาตนเอง ภายใต้กรอบแผนงานโครงการที่ร่วมกันคิดร่วมกันสร้าง

2) ลดบทบาทของอำนาจรัฐบาลและเปลี่ยนบทบาทของราชการจากการกำกับ ดูแล เป็นการเฝ้าระวังและการบริการ

3) สร้างความเสมอภาคและสมานฉันท์ให้เกิดการเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

4) ให้ท้องถิ่นดำเนินการฟื้นฟูวัฒนธรรมต่างๆ ที่ดิ่งงาม เพื่อรักษาเอกลักษณ์ตนเองไว้โดยวิธีต่างๆ เช่น การกำหนดนโยบายพัฒนาวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและกระบวนการตามวัฏจักร การดำเนินงาน จัดองค์กรให้ชัดเจน ใครมีบทบาทในส่วนไหนและควรทำอย่างไร และฝึกบุคลากรรวมทั้งองค์กรในท้องถิ่นให้ชำนาญในการบริหารและจัดการ

สรุปได้ว่า ประเพณีต่างๆ จะดำรงอยู่อย่างมั่นคงคู่ชาติคู่ชุมชน ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมประเพณีเหล่านั้น เพราะวัฒนธรรมประเพณีเป็นสิ่งที่ทำให้เจริญ

งอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงามที่มีอยู่ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้นๆ

2. รูปแบบการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี

การสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี ถือได้ว่าเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงการพัฒนาคนและประเทศแบบยั่งยืนอยู่บนรากฐานของตนเองและภูมิปัญญาของชุมชนและสังคม กล่าวคือ “ประเพณีเป็นบ่อเกิดหนึ่งของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นบ่อเกิดหนึ่งของเศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจชุมชนเป็นบ่อเกิดของวิสาหกิจชุมชน” และจะขยายผลไปสู่ระบบการสร้างคุณค่าด้านอื่นๆ ประเพณีเป็นเรื่องของวิถีการดำเนินชีวิต (The way of Life) นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความหมาย วิถีจราจรและขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต หรือพูดให้เข้าใจง่ายๆ คือวิถีการบริโภคปัจจัย 4 ที่เป็นทรัพย์สินภายนอก และเป็นเรื่องของการแสวงหาความดีที่เป็นอริยทรัพย์ ซึ่งจุดเริ่มต้นของการแสวงหาองค์ความรู้เพื่อจัดการกับสภาพแวดล้อมที่จำกัดให้เกิดความสมดุล เช่น การกินก่อให้เกิดภูมิปัญญาด้านการสร้างเครื่องมือเครื่องมือ การแสวงหาอาหาร การประกอบอาหาร การเป็นอยู่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการสร้างบ้าน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันการสร้างคุณค่าทางนับว่าเป็นสิ่งจำเป็น เพราะมนุษย์สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มจากประเพณี วัฒนธรรมได้ด้วย เช่น การสร้างคุณค่าวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ก่อให้เกิดมูลค่าของคนในชุมชนเกิดรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น และที่สำคัญการสร้างคุณค่าจะต้องพิจารณาในหลายมิติ ดังนี้

1) การเพิ่มคุณค่าจะต้องพิจารณาจากความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภคเป็นหลักโดยต้องศึกษาทำความเข้าใจว่าผู้บริโภคมิทัศนคติอย่างไรในการบริโภคผลิตภัณฑ์หรือบริการนั้นๆ ทั้งด้านกายภาพและด้านอารมณ์ ความรู้สึก ปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ผู้บริโภคเลือกหรือไม่เลือกสิ่งใดเพื่อการดำรงชีวิต เมื่อศึกษาข้อมูลครบถ้วนจนเข้าใจผู้บริโภค จึงจะพิจารณาโอกาสต่างๆ ที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มเพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

2) การพิจารณาตัวผลิตภัณฑ์หรือบริการ แนวคิด (Concept) เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการบริหารธุรกิจเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้ต้องมีความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องของผู้บริโภค ผลิตภัณฑ์และบริบทของผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดีและต้องใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และความคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) ในการสร้างสรรค์แนวคิดที่แตกต่างและโดดเด่น

3) การพิจารณาวัตถุดิบ คัดเลือกวัตถุดิบที่มีเรื่องราวที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การเลือกวัตถุดิบที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งมีเรื่องราวและความแตกต่างที่โดดเด่น และเป็นคุณค่า

4) การพิจารณาวิถีกระบวนการผลิตหรือวิธีการผลิตที่อาจจะดัดแปลงให้เกิดคุณค่ามากขึ้น

5) การพิจารณาบรรจุภัณฑ์หรือการนำเสนอให้ผู้บริโภครับรู้ถึง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ ตั้งแต่ สัมผัสแรก ซึ่งการออกแบบบรรจุภัณฑ์ อาจจะสร้างมูลค่าเพิ่มในเรื่องของความสะดวก การรักษา คุณภาพผลิตภัณฑ์หรือความสวยงาม

6) การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงบริการให้กับผลิตภัณฑ์หรือเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้กับบริการ เช่น การบริหารช่องทางการจำหน่ายเพื่อให้ผู้บริโภคซื้อได้ง่าย การบริการจัดส่งสินค้า การให้บริการข้อมูลเพิ่มเติมหรือการรับคืนเมื่อไม่พึงพอใจ เป็นต้น

7) การสร้างแบรนด์ (Brand) เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในการเสริมสร้างคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ต้องดำเนินการควบคู่กับการสื่อสารแบรนด์ การสร้างแบรนด์เป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และบริการนั้นๆ ในภาพรวมเป็นการนำมูลค่าเพิ่มมาแปลงเป็นคุณค่าเพื่อให้ผู้บริโภคได้รับรู้

8) การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มในเรื่องของการนำผลิตภัณฑ์และบริการนั้นให้เข้าถึงผู้บริโภค กลุ่มเป้าหมายที่เป็นการเพิ่มคุณค่าต่อผู้บริโภคในด้านความสะดวก

เราอาจสรุปให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นว่า ประเพณีไทย หมายถึง กิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ เป็นกฎระเบียบในการประพฤติปฏิบัติตน และมีความสำคัญต่อสังคมจนส่งอิทธิพลต่อสังคมในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ เป็นต้น ประเพณีของไทยนั้นให้ความสำคัญในการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน เช่น มารยาทในห้องรับประทานอาหาร การให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส ผู้น้อยต้องรู้จักสัมาคารวะ ให้ความเคารพผู้ใหญ่ ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคมที่รับเอาอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยและชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยการสร้างศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล อย่างไรก็ตามอิทธิพลจากศาสนาอื่นเช่น ศาสนาพราหมณ์ และการอพยพของชาวต่างชาติ เช่น คนจีนก็มีอิทธิพลของประเพณีไทย จากที่กล่าวเพื่อเป็นข้อยืนยันได้ว่า ประเพณีหนึ่งสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมประเพณีที่ติงามได้ตั้งแผนภาพ คือ

รูปภาพแสดงที่มาของผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมไทย

(ที่มา : ผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมไทย, <http://www.cpot.in.th/aboutus.php>, ออนไลน์, 2562)

ในสังคมปัจจุบันการดำเนินธุรกิจมีการแข่งขันอย่างรุนแรงและพฤติกรรมผู้บริโภคได้เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ธุรกิจต่างๆ จึงต้องมีการปรับปรุงแนวคิดกลยุทธ์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กลยุทธ์การสร้างมูลค่าเพิ่ม สามารถทำให้ธุรกิจมีความได้เปรียบในการแข่งขันซึ่งการสร้างมูลค่าเพิ่มมีความสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจ ดังต่อไปนี้ (ปิยาภรณ์ คำยิ่งยง, 2558, หน้า 21-22)

1) การสร้างมูลค่าเพิ่มที่มากกว่าคู่แข่งจะทำให้สามารถตอบสนองความต้องการและทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างมูลค่าเพิ่มอาจทำได้ด้วยการเสนอผลประโยชน์ที่ผู้บริโภคต้องการ

2) การสร้างมูลค่าเพิ่มสามารถสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจจากผู้บริโภคที่ดีที่สุด เพราะทำให้ผู้บริโภคเชื่อมั่นในคุณภาพของผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ธุรกิจมอบให้

3) กระบวนการสร้างมูลค่าเพิ่มทำให้ธุรกิจสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในภาวะที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรงได้และทำให้ธุรกิจมีความได้เปรียบทางการแข่งขัน

สรุปได้ว่า การสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี คือสิ่งที่ช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันโดยผ่านการสร้างคุณค่าสำหรับลูกค้าที่ดีขึ้น (Customer Value) โดยมีขั้นตอนการผลิตหรือบริการที่ดีกว่าเพื่อการเป็นผู้นำในผลิตภัณฑ์นั้นๆ นอกจากการสร้างความแตกต่างในตลาดแล้ว การสร้างมูลค่าเพิ่มจะเป็นตัวช่วยในการสร้างคุณค่าที่ส่งผลกระทบต่อรับรู้ของผู้บริโภคที่สูงกว่า ซึ่งนำไปสู่ความมั่นใจในการตัดสินใจเลือกหรือซื้อผลิตภัณฑ์และบริการนั้นๆ ตามแบบนวัตกรรมต่อไป และหลังจากการสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นนี้แล้ว ผู้วิจัยจะนำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการด้านการสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณีไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางวิชาการ แล้วสร้างเป็นข้อคำถามในเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ต่อไป

2.3. แนวคิดเกี่ยวกับการบูชา

สังคมหนึ่งๆ ถ้าเกิดความเชื่อแล้ว ความเชื่อนั้นๆ จะเป็นตัวชีวิตพฤติกรรมของคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะทุกๆ สังคมจะตอบสนองความเชื่อของตนในลักษณะต่างๆ ในเชิงปฏิบัติการซ้ำๆ จาก 1 ครั้ง 2 ครั้ง 3 ครั้ง จนเป็นการกระทำสม่ำเสมอเมื่อมีโอกาส และเมื่อถึงช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องมาถึง เช่น การสักการะ การอัญวอน การบวงสรวง การบนบาน เป็นต้น การกระทำดังกล่าวล้วนเป็นการกระทำที่หวังว่าสิ่งที่ตนเชื่อถือเหล่านั้นจะดลบันดาลให้ตน ครอบครัว และบุคคลที่เกี่ยวข้องได้รับความสุข และเมื่อเป็นจริงตามประสงค์นั้น การตอบแทน การแก้บน การบูชาก็เกิดขึ้นสิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ประเพณี” การบูชาเป็นเรื่องของจิตใจที่มีอยู่ในใจ จิตใจเป็นผู้บูชา ส่วนวัตถุหรือเครื่องประกอบของการบูชานั้น เป็นการแสดงให้เห็นปรากฏออกมาภายนอก และการบูชาแม้จะมีความหมายในแง่ที่แตกต่างกัน ดั่งนิยามความหมายที่นักปราชญ์ทางศาสนาได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจ คือ (ทวี ภูมรินทร์, มปป, หน้า 19)

พระอรียานูวัตร (เขมจารีเถระ, 2536, หน้า 5) เขียนหนังสือเรื่อง “คติความเชื่อของชาวอีสาน” สรุปประเด็นสาระสำคัญได้ว่า “เมื่อมีภัยอันตรายน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้น จึงเกิดมีการสะทกสะท้าน ลังเลใจ และเพื่อความปลอดภัยในชีวิตเป็นเหตุให้เกิดความเชื่อผีसाง นางไม้ รุกขเทวดา

มีการบูชา อ้อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกันรักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ้อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา ซึ่งเชื่อกันว่ามีเทวดาอยู่ทั่วไป หวังจะให้คุ้มครองและรักษาชีวิตของตนเพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิตจึง เกิดคติความเชื่อเพื่อพ้นภัยอันตรายต่างๆ จึงได้เกิดคติความนับถือเพื่อความเป็นอยู่สบาย จึงได้เกิดคติ ความเลื่อมใส”

พระธรรมปิฎก (2538, หน้า 140) ได้ให้ความหมายของคำว่า “บูชาในแง่ของการแสดงออก นับถือ ความเคารพนับถือ เทิดทูน จะสังเกตได้ว่าคำว่า บูชา ใช้เป็นกิริยาหรือตัวกระทำ เป็นกิริยาที่ เรียกหากรรมหรือผู้ถูกกระทำไม่ว่าจะเป็นคนหรือวัตถุที่ควรเคารพและนับถือ ผู้ที่ทำการบูชาจะต้อง แสดงออกด้วยการกราบไหว้หรือทำการสักการะด้วยดอกไม้ ธูปเทียนหรือปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ ไม่เสแสร้งแกล้ง ทำด้วยกิริยาอาการที่ สุภาพซึ่งแสดงออกต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือบุคคลทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยตระหนักถึงคุณค่าความดีที่มีอยู่ในวัตถุหรือบุคคลนั้นๆ อย่างจริงใจ เป็นการเตือนใจตัวเองให้ ภูมิใจไว้กับคุณธรรมอันสูงส่งนั้นเป็นการแสดงถึงการเคารพ บูชาเช่นกัน ซึ่งความหมายของคำว่าบูชา ตามคำนิยามที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้ไว้ นั้น ส่วนใหญ่สอดคล้องกับความหมายที่มาจาก มงคลสูตรแทบทั้งสิ้น

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), (2545, หน้า 67) ได้เขียนหนังสือเรื่องพุทธศาสนาในฐานะ เป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์พอสรุปได้ว่า “ปัญหาของมนุษย์ในชีวิตและสังคมที่เป็นอยู่นี้ต้องการ คำตอบที่ใช้การได้ทันทีหรือคำแนะนำที่พร้อมจะปฏิบัติได้ทันที รอไม่ได้ สถานการณ์แต่ละอย่าง ไม่อาจผัดผ่อน จะได้คำตอบถูกหรือผิดเป็นอีกเรื่อง แม้วิทยาศาสตร์จะมีความรู้และบอกวิธีปฏิบัติใน การแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ก็มีจุดอ่อน บกพร่อง และไม่เพียงพอ วิทยาศาสตร์เจริญเฉพาะ วัตถุภายนอก ไม่ต่างอะไรกับศาสนาโบราณ ทำให้มนุษย์ฝากชะตากรรมไว้กับการอ้อนวอน บวงสรวง เทพเจ้า ต่างมอบความสุข ความทุกข์ไว้กับการดลบันดาลจากภายนอก เหมือนหนึ่งฝากไว้กับวัตถุ แต่พระพุทธศาสนาสอนให้พ้นทุกข์ปรารถนาอยากให้เป็นทุกข์ จะต้องมีการกระทำทุกขวัตรอยู่ที่ไหน แก้อะไร ก็ดำเนินตามวิธีการแก้ทุกข์ โดยอาศัยปัญญา เรียนรู้กฎธรรมชาติด้วยปัญญา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2542, หน้า 34) ยังได้แสดงให้เห็นถึง คำที่มีความหมายเดียวกับคำว่า “บูชา” ในทางพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนามี ลักษณะจะคล้ายคลึงกันในด้านพิธีกรรมการบูชา แต่เป็นเพราะพระพุทธศาสนาได้เกิดการปฏิวัติ คำสอนของหลักศาสนาพราหมณ์ คำสอนหรือพิธีกรรมบางอย่างของพราหมณ์ซึ่งยังมีอิทธิพลอยู่หรือยังมี รูปแบบการกระทำที่คล้ายกัน ต่างกันที่จุดมุ่งหมาย ซึ่งมีคำที่มีความหมายเดียวกับคำว่าบูชา กล่าวคือ

1) อาหุเนยโย หมายถึง เครื่องสักการบูชาในรูปแบต่างๆ อันจะพึงนำมาให้ถึงสำนัก เช่น เครื่องสักการะถวายอุปัชฌาย์อาจารย์ในคราวเข้าพรรษา

2) ปาหุเนยโย หมายถึง สิ่งของที่สำหรับการรับแขกอันจะพึงให้ต่อเมื่อมาถึงถิ่น เช่น น้ำชา หรือแม่อาหารด้วย

3) ทักขิณเณยโย หมายถึง ไทยธรรมวัตถุมีอาหารและผ้า เป็นต้น อันจะพึงบริจาคใน พระศาสนาโดยฐานเป็นการทำบุญ

4) อัญชลีกรณียโย หมายถึง เป็นผู้ควรแก่การกระทำอัญชลีหรือการกราบไหว้ คือท่าน เป็นผู้มีความสูงส่งทำให้ผู้ไหว้ กราบไหว้ด้วยความเคารพ ไม่คิดระแวงสงสัยไหว้แล้วมีความสุข

5) การทำประทักษิณ หมายถึง การเวียนทางขวาคือเวียนซ้ายไปทางขวาเหมือนกับ เข็มนาฬิกา เป็นอาการแสดงความเคารพ การทำประทักษิณเป็นคำที่พุทธบริษัทกระทำต่อ พระพุทธเจ้า เมื่อต้องการเข้าไปเฝ้าหรือถวายภัตตาหารด้วยความเคารพ การนำไปใช้กับสถานที่ที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ลานเจดีย์ เพื่อประกอบพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

6) ยาคะ ยิฏฐะ ยัญญะ สามคำนี้หมายถึง การบูชา การบูชา ยัญ การเช่นสรวง การบวงสรวง การบูชา ยัญ ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการให้อภัยด้วยการไม่เบียดเบียนสัตว์ที่มีชีวิตทุกชนิด ต่างจากการบูชา ยัญ ทางศาสนาพราหมณ์มุ่งเอาการเช่นฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตทุกชนิด ด้วยการเอาเลือดของสัตว์เหล่านั้นมาทำการบูชา ยัญ แทน

7) มานะหรือมานะ หมายถึง การบูชา การเคารพ สักการะ การนับถือ การแสดงความเคารพ ความนับถือ

8) พลีและพลีกรรม สองคำนี้จะหมายถึงการบูชา การกระทำการบูชา การนับถือ การบวงสรวง การเช่นสรวง การทำการเช่น ในทางพระพุทธศาสนาการทำพลีกรรมแก่เขตชน หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงถึงลักษณะของความกตัญญูที่ลูกหลานจะต้องกระทำตอบแทนบรรพบุรุษ ต่างจากพลีกรรมของศาสนาพราหมณ์ตรงที่มุ่งเอาเทพเจ้าต่างๆ ที่ตนนับถือ ด้วยการทำพลีกรรมมีการนำเลือดสดมาสังเวีย เพื่อให้เทพเจ้าของตนเกิดความพอใจและดลบันดาลให้ตนประสบความสำเร็จ เป็นต้น

9) อปจายะ อปจายี อปจายนะ หมายถึง การเคารพ การบูชา ผู้ยำเกรง ผู้เคารพ ผู้นับถือผู้บูชา การแสดงความเคารพ การนับถือ การประพุดถ่อมตน การอ่อนน้อม ความประพุดถ่อมตน

10) ทักษิณา หมายถึง ทานที่ถวายเพื่อผลอันเจริญของทำบุญชื่อทานอันบุคคลชื่อกรรมและผลของกรรมแล้วจึงให้ชื่อทานอันทายกทายิกาทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อให้แก่ผู้ตาย

11) สงเคราะห์ หมายถึง การให้ความช่วยเหลือ การแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อการอุดหนุน และการเกื้อกูลกัน

12) อนุเคราะห์ หมายถึง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การให้ความช่วยเหลือ ความโอบอ้อมอารี และความกรุณาต่อกัน

นอกจากนี้ ยังมีผู้กล่าวถึงรูปแบบที่แตกต่างกัน ตามวัตถุประสงค์หรือแรงจูงใจ พอสรุปได้ 6 อย่าง คือ

1) สักการะ คือการแสดงความเคารพนับถือบูชา เครื่องแสดงความเคารพบูชา การบูชาด้วยสิ่งของที่เป็นทานด้วยศรัทธาความเลื่อมใส (พระธรรมปิฎก, 2538, หน้า 308) คำว่า สักการะ ซึ่งสามารถแยกได้ทั้งสักการะของคฤหัสถ์คือรางวัลหรือชื่อเสียงที่สังคมยอมรับว่ามีค่าและมีความสามารถ ควรเคารพนับถือ เช่น รางวัลโนเบล (Nobel Prize) ตำแหน่งเกียรติยศ การตีพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ การให้ปริญญาเกิตติมศักดิ์ เกียรติบัตร วุฒิบัตร เป็นต้น และสักการะของบรรพชิตคือปัจจัย 4 ซึ่งการบูชาข้อนี้ เมื่อพิจารณาในสังคมไทยแล้วมักจะเห็น มักจะได้ยินว่าลาภสักการะอันหมายถึงวัตถุสิ่งของค่าสรรเสริญ ชื่อเสียง คำชื่นชม การยอมรับ ให้ความนับถือด้วยความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งคำว่า ลาภ คือเครื่องสักการะที่บุคคลได้มาด้วยวิธีการต่างๆ ที่สามารถสร้างความนับถือแก่บุคคล

ผู้พบเห็น ส่วนสักการะ คือวัตถุสิ่งของที่บุคคลน้อมนำมาให้แก่ผู้ที่ตนให้ความเคารพนับถือโดยมี บ่อเกิดจากบุคคลผู้มีความประพฤติดี คือมีความประพฤติสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ควรได้ลาภสักการะ มีทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต ลาภสักการะเป็นทั้ง นามธรรมและรูปธรรม นามธรรมคือชื่อเสียง ค่ายกยอ สรรเสริญ รูปธรรมคือวัตถุสิ่งของหรือจตุปัจจัย ไทยธรรม และที่สำคัญลาภสักการะยอมให้ทั้งคุณและโทษแก่ผู้ครอบครองหรือผู้บริโภคนั้น เปรียบเสมือน ดาบสองคมสามารถทำอันตรายแก่ผู้ประมาทได้เสมอ ที่มีความยินดีในลาภสักการะและหลงอยู่ในลาภสักการะ เป็นเหตุให้ได้รับคำติเตียนจากพระพุทธเจ้าหรือท่านผู้รอบรู้ ยังเป็นเหตุให้เกิดโลกธรรม 8 ประการ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ นินทา สรรเสริญ สุขและทุกข์

2) สัมมานะ คือการแสดงความนับถือหรือเป็นแบบอย่าง เป็นที่ฝากกายถวายชีวิต ในทางพระพุทธศาสนามีพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับนับถือต่อหน้าองค์พระปฏิมา หรือต่อพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าด้วยการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ซึ่งมีความหมายว่าจะ ขอลงซึ่งพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกถึง และยังรับเป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในมี ความมั่นคง เรียกอีกชื่อหนึ่งก็คือ การแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งแปลว่า ผู้ที่อยู่ใกล้พระรัตนตรัย โดยใช้คำปฏิญาณว่า “เอสาห ภนเต สุจิรปริณิพพุตมปิ ต่ ภควนตํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมณฺจ สงฺขณฺจ พุทฺธมมโกติ มํ สงฺโฆ ธาเรตุ” แปลว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ นั้นแม้ปริณิพพานไปนานแล้ว ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะที่ระลึกนับถือ ขอพระสงฆ์จงจำ ข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นพุทธมามกะ ผู้รับเอาพระพุทธเจ้าเป็นของตน คือผู้นับถือพระพุทธเจ้า” บุคคลที่ กระทำการนับถือพุทธบริษัท บุตรธิดา บรรดาศิษยานุศิษย์ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เช่น ลูกจ้างที่ช่วยงาน บ้านและงานทั่วไป พสกนิกรให้ความนับถือ พร้อมเสียภาษีอากรอยู่เสมอ และเพื่อนร่วมงานด้วยกันให้ ความช่วยเหลือกันไม่ทอดทิ้งกัน

3) ปกคณฺหะ คือการยกย่อง การสรรเสริญ เป็นต้นว่าการที่ศาสนิกชนของแต่ละ ศาสนาทำการสรรเสริญคุณของพระศาสดาหรือพระผู้เป็นเจ้าของตน และในทาง พระพุทธศาสนาก็มีการยกย่อง เชิดชูคุณของพระพุทธองค์อันประกอบด้วยคุณ 3 ประการ คือ

(1) พระปัญญาคุณ ได้แก่ ทรงมีพระปัญญาอันเลิศ ฉลาด รอบรู้ในธรรมทั้ง ปวง รู้ว่าอะไรเป็นกุศล อุกุศล ทรงแนะนำให้เว้นจากความชั่ว ทรงแนะนำให้ทำความดี เป็นต้น

(2) พระบริสุทธิคุณ ได้แก่ ทรงละกิเลส ไม่ยินดียินร้ายต่อโลกธรรมที่มาถึง เฉพาะพระพักตร์ มีพระหทัยสมใสบริสุทธิ์สม่ำเสมอ

(3) พระมหากรุณาธิคุณ ได้แก่ ความมีน้ำพระทัยสงสาร คิดช่วยสัตว์โลกให้ พ้นทุกข์

4) การวะ คือการแสดงเคารพ เช่น การเคารพต่อผู้ใหญ่ เคารพธงชาติ เคารพต่อพ่อ ต่อแม่ เคารพต่อครูอาจารย์ และไม่แสดงอาการล่วงเกินหรือล่วงละเมิดในหน้าที่ซึ่งกันและกันทั้งทาง กายและทางวาจา เช่น การเคารพ การเจรจาไม่เท็จจริงที่เล่น ต้องรู้จักใช้ถ้อยคำที่สละสลวยเหมาะสม กับผู้ฟัง รวมทั้ง การกราบไหว้หรือการประนมมือแสดงความเคารพ ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้มี หลักการการวะไว้ คือมีความเคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ การศึกษาสมาธิ ในความ ไม่ประมาท ในการต้อนรับซึ่งการแสดงเคารพ เป็นการแสดงออกให้เห็นว่ามีความซาบซึ้งในสิ่งที่ ตนเคารพจริงๆ โดยลักษณะการแสดงเคารพมีทั้งหมด 5 วิธี คือ

(1) อัญชลี คือ การประนมมือไว้ระหว่างอก เช่น เวลาฟังธรรมหรือสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ เป็นต้น

(2) วันทา คือ การประนมมือไหว้หรือประนมมือแล้วยกขึ้นจรดศีรษะ

(3) อภิวัต คือ การกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ หรือกราบแบบธิเบต เรียกว่า “อษฎางคประดิษฐ์”

(4) อุฏฐานะหรือปัจจุคมนะ คือ การลุกขึ้นยืนแสดงความเคารพ

(5) สามิจิกรรม คือ การแสดงความนอบน้อมโดยวิธีที่สมควรในสถานที่ๆ ควรเคารพ เช่น ถอดหมวกในบริเวณโรงอุโบสถ ถอดรองเท้าก่อนเข้าอุโบสถหรือก่อนประกอบพิธีกรรมหรือสถานที่ควรเคารพ เป็นต้น

5) ยัญญะ หมายถึง การเซ่นหรือการบวงสรวงชนิดหนึ่งของพราหมณ์ เช่น อัญญกรรมหรือการเซ่นสรวงบูชาของพราหมณ์ ยัญพิธีหรือพิธีเซ่นสรวงบูชาของพราหมณ์ พิธีเซ่นสรวงบูชาของพราหมณ์ เป็นความเชื่อทางพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทำถูกต้องครบถ้วน จะสามารถบังคับเทพเจ้าให้อำนวยผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้บูชาได้ ไม่ใช่เป็นเพียงการอ่อนวอนขอความเมตตาอย่างที่เชื่อกันในสมัยของพระเวท ถ้าทำให้เครื่องครัดขึ้นเรื่อยๆ จนถึงขั้นสูงสุดตามแบบของพิธีกรรมก็สามารถบันดาลให้ผู้บูชาก้าวขึ้นสู่ฐานะเป็นเทวดาได้ด้วย จึงนิยมทำพิธีกรรมกันมากขึ้น เครื่องบูชายัญก็มีมาก เช่น ต้องฆ่าสัตว์จำนวนมาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 64) การบูชายัญจะมีอิทธิพลมากใช้วัตถุที่นำมาบูชาเปลืองที่สุด จะมีแต่วรรณะกษัตริย์และวรรณะพราหมณ์เท่านั้น ที่สามารถทำได้ วัตถุที่นำมาบูชานั้น จะประกอบไปด้วยสิ่งที่มีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ เช่น เด็กหญิง เด็กชาย โค ลูกโค แพะ แกะ อย่างละ 500 ตามที่ผู้กระทำการและทำการบนบานต่อเทพเจ้าที่ตนนับถือไว้ พอนานเข้า การกระทำดังกล่าวก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทำให้พิธีกรรมเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป บุคคลใดที่มีความเดือดร้อนใจหรือต้องการความสมหวังในชีวิตได้พากันมาทำการบูชาด้วยการบวงสรวงต่อเทพเจ้าเหล่านั้น เพราะความเชื่อและศรัทธาในเทพเจ้าเหล่านี้

6) ปริจจาคะ คือ การบริจาค การสละให้ การมอบให้ การอุทิศให้ การประเคนของ แต่พระภิกษุสงฆ์ การบูชาชนิดนี้เป็นการละความตระหนี่ ละความโลภ ไม่ใช่ถวายทานเพราะเห็นแก่หน้าหรือเห็นแก่การยกยอสรรเสริญ แต่ต้องเต็มเปี่ยมไปด้วยศรัทธาเป็นต้น คำว่า “ปริจจาคะ” ยังตรงกับคำว่า “ทาน” ในสุปปวาสาสูตร ที่มีความหมายว่า “การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ ความเอื้อเฟื้อ” พระพุทธเจ้าตรัสเป็นพุทธพจน์แก่ภิกษุ ในทานวรรค ทุกนิบาต อังคุดตรนิกาย มีคำที่เป็นความหมายของทานทั้งหมด 10 ประการ คือ ทาน, บูชา, สละ, บริจาค, บริโภค, สมโภช, จำแนก, สงเคราะห์, อนุเคราะห์ และเอื้อเฟื้อ

สรุปได้ว่า การบูชาคือการแสดงออกถึงความสำนึกในบุญคุณภายหลังที่ได้รับคุณประโยชน์จากการกระทำก่อนแล้วตอบแทนคุณอันนั้น เช่น คุณของบิดา มารดา คุณของพระพุทธเจ้า เป็นต้น การบูชาคือการยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส ด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริ่งใจไม่เสแสร้งแกล้งทำ หมายถึงกิริยาอาการสุภาพที่เราแสดงต่อผู้ที่ควรบูชาทั้งต่อหน้าและลับหลัง การแสดงต่อหน้า เป็นการแสดงให้ท่านทราบว่าเรามีความเคารพและตระหนักในคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวของท่านอย่างจริงใจ การแสดงลับหลัง เป็นการเตือนใจตัวเราเอง ให้ผูกใจไว้กับคุณธรรมอันสูงส่งของท่าน ก่อให้เกิดความรู้สึกอยากกระทำตามใจเราจะได้ยกสูงขึ้นเสมอๆ ไม่เลื่อมไหลไปในทางชั่วร้าย การบูชาเป็นอุบายอย่างหนึ่ง

สำหรับฝึกใจที่ยังหยาบกระด้างเพราะไม่อาจยอมรับคุณค่าดีของผู้อื่นให้ละเอียดอ่อนลง ผู้ที่ยังด้อย ปัญญายังไม่เข้าใจในคุณธรรมความดีของผู้ที่ควรบูชาหนัก แต่หากไม่เคยชินกับการบูชาแล้วในที่สุดย่อมสามารถเล็งเห็นคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวของผู้ที่เราบูชาได้อย่างแจ่มชัด จนเกิดความเลื่อมใส กลายเป็นการบูชาอย่างแท้จริงอยากทำความดีตามท่านบ้าง ผู้ใหญ่จึงควรสอนบุตรหลานให้รู้สวดมนต์ บูชาพระรัตนตรัยเป็นการปลูกศรัทธาตั้งแต่เล็กๆ

หลังจากการสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการบูชา และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นนี้แล้ว ผู้วิจัยจะนำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการด้านแนวคิดเกี่ยวกับการบูชา การสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณีไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางวิชาการ แล้วสร้างเป็นข้อคำถามในเก็บข้อมูลสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ต่อไป

2.4. แนวคิดทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) หมายถึง วิชาว่าด้วยความงาม เกิดจากแนวคิดของปรัชญาเมธีชาวเยอรมันชื่อว่า โบมการ์เตน (Alexander Gottlieb Baumgarten, 1714-1762) ซึ่งได้เปรียบเทียบคำมาจากภาษากรีกคำว่า “Aisthetikos” แปลว่า “รู้ได้ด้วยผัสสะ” ถูกใช้เป็นครั้งแรกในงานเขียนชื่อ “Reflections of Poetry” ในปี 1735 และคำว่า “Aesthetics” อันนี้เป็นเรื่องของ “ความงามในแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก” และในที่นี้เราจะมุ่งกล่าวถึง “ความงามทางตะวันออก” โดยจะเน้นเฉพาะแนวที่ถือว่าเป็นแหล่งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะเกี่ยวกับความงามในพระพุทธศาสนา และในงานวิจัยนี้ผู้เขียนเรียกว่า “พุทธสุนทรียศาสตร์” เพื่อจะสื่อแสดงถึงความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม เป็นต้น อีกมุมมองหนึ่งคือเรื่องเกี่ยวกับการบูชาคุณของพระรัตนตรัยด้วยอามิสบูชา และในการบูชานั้นก็มีความผูกพันอยู่กับ “ความเป็นพุทธศิลป์ หรือพุทธสุนทรียศาสตร์” ที่เป็นแหล่งภูมิปัญญาที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชนชาติไทยซึ่งตั้งแต่สมัยโบราณกาลจนมาถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าคำสอนในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชนชาติไทยมากในเรื่องนี้ “พุทธสุนทรียศาสตร์” จึงเป็นองค์ความรู้ด้านความงามตามแนวพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป ประเพณีจุดไฟตุงก่าได้รับอิทธิพลมากในข้อนี้ ซึ่งคณะผู้วิจัยจักนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับมิติบางอย่างบางตอนของสุนทรียศาสตร์ตามที่ปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. ความหมายพุทธสุนทรียศาสตร์

สำหรับแนวคิดปรัชญาทั่วไปนั้น “สุนทรียศาสตร์” หมายถึง “วิชาว่าด้วยความงาม” และตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Aesthetics” โดยศัพท์คำนี้เกิดจากแนวคิดของปรัชญาเมธีชาวเยอรมันชื่อว่า “Alexander Gottlieb Baumgarten” ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1714-1762 ดังนั้น Baumgarten จึงอยู่ในฐานะบิดาแห่งสุนทรียศาสตร์ตะวันตก

ส่วนราชบัณฑิตยสถาน (2532, หน้า 4) ให้ความหมายว่า สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความงามและสิ่งที่ยามทั้งในงานศิลปะและในธรรมชาติโดยศึกษาประสบการณ์ คุณค่าความงามและมาตรฐานในการวินิจฉัยว่าอะไรงาม อะไรไม่งาม

และในการกล่าวถึงสุนทรียศาสตร์ตามแนวพุทธ ในที่นี้จะใช้คำว่า “พุทธสุนทรียศาสตร์” (Buddhism of Aesthetics) ซึ่งหมายถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับความงามตามแนวผู้รู้หรือตามแนวพุทธ กล่าวคือโดยที่แท้แล้วในทางปรัชญาตะวันออกมีการพูดถึงความเอาไว้อย่างชัดเจนก่อนที่ตะวันตก จะเริ่มศึกษา และมีมาก่อนสมัยพุทธกาลจนมาถึงสมัยพุทธกาลพระพุทธรองค์ก็ได้ตรัสถึงความงามไว้ หลายระดับคือ งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด หรืองามแบบโลกียะ (งามในเบื้องต้น และงามในท่ามกลาง) และงามแบบโลกุตระ (งามในที่สุด) หรือสรุปได้เป็นหนึ่งในของความงาม คือ “งามแบบปรมาตมะ” อันเป็นความงามตามอุดมคติ นอกจากนี้ยังปรากฏคำที่เกี่ยวกับความงามหลาย ศัพท์ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น “กัลยาณะ (ความดีงาม) โสภณะ (ความงดงาม, ผ่องใส) สุภา (ความสวยงาม) สุนทรียะ (ความงาม) นอกจากคำว่างามแล้ว ในพุทธสุนทรียศาสตร์ยังมีคำที่ กล่าวถึงความน่าเกลียด (อสุภะ) ความขี้เหร่ของบุรุษโทษ 18 ประการ (โทษอัปปริยัตถุส) ซึ่ง ทั้งหมดเป็นเรื่องของสุนทรียศาสตร์และเป็นขอบเขตสำคัญของคำสอนที่สามารถนำมาอธิบาย สุนทรียศาสตร์ทั่วไปได้อย่างกลมกลืน

สรุปได้ว่า สุนทรียศาสตร์เดิมที่มีขอบเขตตามความหมายเพียงเพราะในเรื่องความงามและความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์โดยที่แท้มีการกล่าวถึงความงามที่ว่ามีสองลักษณะ ได้แก่ งามน้อย (ความขี้เหร่) ที่หลายคนเข้าใจว่าเป็นอนิฏฐารมณ (ไม่พึงพอใจ) สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา น่าเกลียด ได้แก่ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ เสื่อมสรรเสริญ ทุกข์ และงามมากเป็นอนิฏฐารมณ (พึงพอใจ) สิ่งที่น่าปรารถนา ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขซึ่งทั้งหมดได้มีปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนาและจะได้นำมา แสดงในข้อต่อไป

2. พุทธสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าในทางปรัชญาเรียกว่า “คุณวิทยา” และเชื่อกันว่าสุนทรียศาสตร์มีท่าทีเชิงปรัชญามาตั้งแต่ 600 ปีก่อน ค.ศ. แต่เป็นภาวะที่แฝงตัวอยู่ ศาสตร์อื่นๆ โดยเฉพาะญาณวิทยา (Epistemology) เพิ่งมีความชัดเจนเมื่อปี 1,800 ปีมานี้ ปัจจุบัน สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) อยู่ในฐานะสาขาหนึ่งทางปรัชญา ในยุคแรกๆ ถือว่าเป็นศาสตร์ที่พูดกัน ในเรื่องจำเพราะความงาม จนลึมนึกถึงสิ่งที่ตรงกันข้าม คือความขี้เหร่ ความน่าเกลียด และความไม่ สมดุล แต่ในปัจจุบัน เมื่อกล่าวถึงความงามเป็นเรื่องที่ต้องพูดถึงความขี้เหร่ ความน่าเกลียดไปด้วย และเมื่อพิจารณาในประเด็น “พุทธสุนทรียศาสตร์” ทั้งหมดมีกล่าวไว้ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้พอสังเขป ดังนี้

2.1 พุทธสุนทรียศาสตร์ว่าด้วยความขี้เหร่

สุนทรียศาสตร์ในยุคแรกๆ โดยทั่วไปมักลงตัวอยู่ที่เรื่องสรีระของมนุษย์โดยเน้นที่ ความสมดุล แต่ก่อนที่จะพูดถึงความสมดุลดังกล่าว ในที่นี้จะกล่าวถึงความน่าเกลียดที่ถือว่าเป็น ประสพการณ์สุนทรียศาสตร์เช่นกัน และในพุทธสุนทรียศาสตร์ในข้อนี้จะเน้นกล่าวในเรื่องสรีระมนุษย์ เป็นเกณฑ์ โดยจะมุ่งกล่าวถึงความขี้เหร่เป็นตัวอย่าง ดังนี้

1 ความขี้เหร่ของชุก

“ชุก” เป็นพราหมณ์ชายชราที่สืบเชื้อสายจาก “ภารทวาชโคตร” ซึ่งหาเลี้ยงชีพ ด้วยการขอทาน อาศัยอยู่ที่บ้านพราหมณ์ชื่อ “ทุนนวิภูษะ” ในกาลิงครัฐ และได้เป็นสามีของดรุณินาม ว่า “นางอมิตตดา” ชุก ได้รวบรวมทรัพย์ที่ได้มาจากการขอทานประมาณ 100 กหาปณะ (กหาปณะ

คือ เงินตราที่มีพิกัดเท่ากับ 20 มาสก หรือ 1 ตำลึง คือ 4 บาท) นำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ผู้หนึ่ง แล้วก็เที่ยวภิกขาจาร (ร่อนเร่) ไปตามวิสัย เมื่อพราหมณ์ชุกได้หายไปเป็นเวลานาน เพื่อนพราหมณ์ของเขาผู้นั้นจึงนำทรัพย์ไปใช้จ่ายจนหมดสิ้น เมื่อชุกกลับมาทางคืนก็ไม่สามารถจะให้ทรัพย์นั้นได้ จึงยกธิดาชื่อ “อมิตตดา” ให้ชุกแทนเงินที่ฝากไว้ ชุกจึงพานางไปอยู่ที่บ้านของตน ชุกเป็นพราหมณ์ชรารูปร่างอัปลักษณ์เต็มไปด้วยบุรุษโทษถึง 18 ประการ (ขุ.ข. /3/2526 /724) ดังนี้

- 1) พลังปาทะ คือ เท้าทั้งสองข้างใหญ่และคด
- 2) อัถนชะ คือ เล็บทั้งหมดกุด
- 3) โอปัทธปินทิกะ คือ ปลิ้นองุ่น ยานลงภายใต้
- 4) ทีฆตตโรฎฐะ คือ ริมฝีปากยาวปิดริมฝีปากล่าง
- 5) จปละ คือ น้ำลายไหลออกยึดทั้งสองแก้ม
- 6) กพาระ คือ เขี้ยวงอกออกพ้นปากเหมือนเขี้ยวหมู
- 7) ภัคคนาสกะ คือ จมูกหักพุดูน่าชัง
- 8) กุมโภทระ คือ ท้องป่องเป็นกระเปาะตั้งหม้อใหญ่
- 9) ภัคคปิฎฐิ คือ สันหลังหักไหลหักค่อนคดโค้ง
- 10) วิสมัจจุ คือ ตาถลนลึกรลึกลักษณะ ข้างหนึ่งเล็กข้างหนึ่งใหญ่ไม่เสมอกัน
- 11) โลหมัสสุ คือ หนองครามีพรรณดั่งลาวทองแดง
- 12) หริตเกสะ คือ ผนังโรงเหลือองตั้งสี่สถาน
- 13) วลีณะ คือ ตามตัวสะครานคร่าด้วยแถวเอ็นนูนเกะกะ
- 14) ติลกาหกะ คือ มีต่อมแมลงวันและตกกระด้างโรยงา
- 15) ปิงคละ คือ ลูกตาเหลือก เหล่ เหลือง ตั้งตาแมว
- 16) วินตะ คือ ร่างกายคดค่อมในที่ทั้งสาม คือ คอ หลัง สะเอว
- 17) วิกฏะ คือ เท้าทั้งสองเหินห่างเกะกะ
- 18) พรหาชระ คือ ขนตามตัวยาวหยาบดั่งแปงหมู

2 ความขี้เหร่ของนางปัญจปาปา

ในกถาชาดกได้กล่าวถึงนางปัญจปาปาว่า “...อดีตกาลก่อนที่พุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลก เป็นช่วงว่างจากพระพุทธศาสนา แต่ยุคนั้นยังมีพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ซึ่งตรัสรู้ธรรมด้วยตนเอง แต่มิได้ออกสั่งสอนประกาศพระศาสนา ในสมัยนั้นยังมีนางกุมารีคนหนึ่งกำลังขยำดินเหนียวเพื่อฉาบทาฝาเรือนอยู่ ขณะนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ภูมิที่ท่านอาศัยมีรูโหว่ท่านจึงออกแสวงหาดินเหนียวไปอุดรูภูมิของท่าน เมื่อท่านผ่านมาเห็นนางกุมารีนางนี้กำลังขยำดินเหนียวอยู่ ท่านจึงถือบาตรเดินตรงไปหานางกุมารีเพื่อขอบิณฑบาตดินเหนียวใส่บาตรมาสักก้อน นางกุมารีเห็นดังนั้นก็โกรธคิดว่า “สมณะพวกนี้ตอนเช้าเที่ยวเดินขอข้าวชาวบ้านชาวเมืองกินยังไม่พอ ตัวเรานี้สู้อุตส่าห์ไปขนดินเหนียวหอบหิวมานั่งขยำ กว่าจะได้ที่ก็ต้องขยำแทบมืออ เท้าอ สมณะนี่กลับมาเย็นฝ้ายจะขอดินที่เราขยำดีแล้วไปอีก ช่างไม่รู้จักไปหาเองเอาเสียเลย” คิดดังนี้แล้วก็ค่อนข้างวิตก เียดจุมก ปากบ่นอุบอิบ พึมพำ เพื่อจะให้พระปัจเจกพุทธเจ้าล่วงรู้ว่าการว่านางไม่เต็มใจจะให้จะได้ไปเสีย ฝ่ายพระปัจเจกพุทธเจ้าก็มีความเมตตาอารี อยากรจะโปรดนางกุมารีน้อยให้ได้ทำบุญ จึงสร้างทำเป็นไม้ทราบอากาศ ยืนนิ่งเปิดบาตรรอรับการบริจาคของนางต่อไป นางกุมารีเห็นดังนั้นก็คิดว่า “ชะรอยสมณะองค์นี้

ถ้าไม่ได้อะไรคงจะไม่ไปแน่” นางจึงโกรธกระทัดกระทัดกระพืดบั้นดินได้ก้อนหนึ่งก็โยนใส่บาทระโดยไม่เคารพ พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อได้ดินแล้วท่านก็เดินจากไปเพื่อทำกิจของท่าน นางกุมารีนั้นเมื่อตายจากชาตินั้นได้มาเกิดในตระกูลคนจน มีอวัยวะที่บิดเบี้ยวอัปลักษณ์ 5 แห่งคือ มือ เท้า ปาก นัยน์ตา จมูก จึงมีชื่อเรียกว่า “นางปัญญาปาปา” แปลว่า “ผู้มีบาป 5 ประการ” แต่ว่าด้วยอานิสงส์การถวายดินเหนียวก่อนนั้นแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าก็มีผลอันยิ่งใหญ่แก่นาง คือทำให้ร่างกายผิวพรรณของนางนั้นมีความนุ่มเนียนเรียบลื่นน่าสัมผัสเปรียบประดุจสัมผัสอันเป็นทิพย์ของนางฟ้า ใครถูกต้องนางจะติดใจไม่สามารถตัดใจจากนางได้ ด้วยผลบุญที่นางได้ถวายดินเหนียว ทำให้นางได้เป็นอัครมเหสีของพระราชาราชถึง 2 พระองค์ คือ พระเจ้าพกะและพระเจ้าที่ปาวาริกะ เรื่องราวมีอยู่ว่าการที่นางได้เป็นมเหสีของพระราชาราชองค์แรกเนื่องจากพระราชาราชได้ปลอมพระองค์ออกไปตรวจตราบ้านเมืองยามค่ำคืนบังเอิญนางปัญญาปาปาวิ่งเล่นได้มาชนพระราชาราชโดยไม่ตั้งใจ พระราชาราชก็ติดใจในสัมผัสของนางจึงไปสู่ขอต่อพ่อแม่ของนางและปลอมตัวออกมาสมสู่กับนาง และต่อมายังหลงใหลในสัมผัสของนางมากขึ้นมีใจตัดใจ จึงได้รับนางเข้าวัง แต่ต่อมามีผู้ฉลาดใส่ร้ายนางว่าที่นางอัปลักษณ์ดังนั้นก็คงเป็นยักษ์เป็นมารปลอมตัวมา พระราชาราชเชื่อจึงจับนางใส่เรือลอยน้ำไป นางลอยไปกับเรือจนไปเจอพระราชาราชองค์ที่ 2 กำลังประพาสท่องเที่ยว นางจึงร้องบอกนาง คือมเหสีของพระเจ้าพกะ แล้วนางจึงออกอุบายให้พระราชาราชองค์ที่ 2 คือ พระเจ้าที่ปาวาริกะดูนางขึ้นจากเรือ เมื่อมือสัมผัสมือพระเจ้าที่ปาวาริกะก็เกิดหลงใหลในสัมผัสของนาง พานางไปแต่งตั้งอยู่ในอัครมเหสี ฝ่ายพระเจ้าพกะหวงคิดถึงนางปัญญาปาปาจนไม่เป็นอันกินอันนอน ต่อมาได้ข่าวว่านางมาอยู่กับพระเจ้าที่ปาวาริกะ จึงยกกองทัพมาหวังจะชิงนางคืน ภายหลังได้ตกลงกันว่าจะแบ่งเวลาที่จะอยู่ร่วมกับนางปัญญาปาปา นั่นคือนางปัญญาปาปาจะอยู่กับพระราชาราชองค์ที่ 1 ช่วงหนึ่ง แล้วจึงย้ายไปอยู่กับพระราชาราชองค์ที่ 2 อีกช่วงหนึ่งเวลาเท่าๆ กัน เหตุการณ์จึงสงบลง นางปัญญาปาปาจึงเป็นอัครมเหสีของพระราชาราช 2 เมือง...” (ออนไลน์, 2562)

2.2 พุทธสุนทรียศาสตร์ว่าด้วยความน่าเกลียด

นอกจากความขี้เหร่แล้ว พุทธสุนทรียศาสตร์ยังมีการกล่าวถึงความน่าเกลียดและที่สำคัญคือบั้นความน่าเกลียดที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เพื่อเป็นบันไดเข้าสู่ความงามสูงสุดคืองามแบบโลกุตตระ ซึ่งความน่าเกลียดที่ว่านี้ พุทธสุนทรียศาสตร์เรียกว่า “อสุภ 10” คือ ไม่สวย ไม่งาม ธรรมดา แปลว่าตั้งอารมณ์ไว้ให้เป็นการเป็นงาน รวมความแล้วได้ความว่าตั้งอารมณ์เป็นการเป็นงานในอารมณ์ที่เห็นว่าไม่มีอะไรสวยสดงดงาม มีแต่ความสกปรกโสโครก น่าเกลียด และมีความน่าสะอิดสะเอียนแล้วตั้งสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์เพื่อความงามในขั้นสูงสุด ได้แก่

1) อุทุมตอกอสุภ คือร่างกายของคนและสัตว์ที่ตายไปแล้วนับแต่วันตาย เป็นต้นไป มีร่างกายขึ้นบวมพองที่เรียกกันว่าผีตายขึ้นอืดนั่นเอง

2) วินิลกอกอสุภ เป็นร่างกายที่มีสีเขียว สีแดง สีขาว ปะปนคน สีแดงในที่มีเนื้อมาก สีขาวในที่มีน้ำเหลืองน้ำหนองมาก สีเขียวที่มีผ้าสีเขียวคลุม ร่างของผู้ตายส่วนใหญ่ปกคลุมด้วยผ้า สีเขียวจึงมากกว่า ดังนั้นจึงเรียกว่า วินิลกะ แปลว่า สีเขียว

3) วิปุกพอกอสุภ เป็นซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลอยู่เป็นปกติ

4) วินิททอกอสุภ คือซากศพที่มีร่างกายขาดเป็นสองท่อนในท่ามกลาง มีกายขาดออกจากกัน

5) วิกขายิตกอกอสุภ เป็นร่างกายของซากศพที่ถูกสัตว์ย่อยแย่งกัดกิน

- 6) วิชิตตกอสุภ เป็นชาคคพที่ถูททอด้ทังไว้จนส่วนต่งๆ กระจัดกระจาย
- 7) ทตวิกขิตตกอสุภ คีอชคคพที่ถูทสัปพันเป็นท่อนน้อยและท่อนใหญ่
- 8) โลหิตกอสุภ คีอชคคพที่มีเลือดไหลออกเป็นปกติ
- 9) ปุฬวกอสุภ คีอชคคพที่เต็มไปด้ด้วยตัวทอนคลานกินอยู่
- 10) อัญฐกอสุภ คีอชคคพที่มีแต่กระดูก

2.3 พุทธสุนทรียศาสตร์ว่าด้วยความงาม

แนวคิดเกี่ยวกับความในพุทธสุนทรียศาสตร์นั้น มีกล่าวไว้ทั้งที่เป็นความงามตามธรรมชาติ และที่เป็นศิลปะ และสามารถนำมากล่าวได้ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1 ความงามของสตรี

ความงามของสตรีหรือผู้หญิงที่มีสรีระงามนั้น ย่อมจะต้องประกอบด้วยความงาม 5 ประการ เรียกว่า “เบญจกัลยาณี” ซึ่งเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับนางปัญจปาปา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540, หน้า 75-76) คือ

- 1) ผงงาม เช่น ผงของหญิงนั้นเป็นเช่นกับหางนกยูง
- 2) เนื้องาม เช่น ริมฝีปากเป็นเช่นผลตาลึงสุก ถึงพร้อมด้วยสีสันเรียบสนิท
- 3) กระดูงาม เช่น มีฟันขาวเรียบไม่ห่างกัน งดงามดุจระเบียบแห่งเพชรและ

ดุจสังข์ขัดสีแล้ว

4) ผิวงาม เช่น ผิวพรรณของหญิงดำที่ไม่ได้ทาด้วยเครื่องประเทืองผิว เป็นต้น ย่อมด่าสนิทเหมือนพวงอุบลเขียว ส่วนผิวพรรณของหญิงขาว ขาวเหมือนพวกดอกกรรณิการ์

5) วัยงาม เช่น หญิงนั้นคลอดบุตรตั้ง 10 ครั้ง เหมือนคลอดบุตรครั้งเดียว ยังเป็นสาวสวยพริ้งอยู่ที่เดียว

2 ความงามของบุรุษ

จากการทำนายนพระลักษณะพยากรณ์และขนานพระนามพระโอรสตามคุณพิเศษที่ปรากฏ คือพระโอรสทรงมีพระรัศมีโอภาสงามแผ่ชานออกจากพระวรกายเป็นปกติจึงขนานพระนามว่า “อังคีรส” และอีกพระนามหนึ่งว่า “สิทธัตถะ” ซึ่งแปลว่า ผู้มีความต้องการสำเร็จหรือผู้ปรารถนาสิ่งใดก็สำเร็จตามความประสงค์และความงามของบุรุษเป็นสิ่งที่เรารับทราบในภาวะของเจ้าชาย และในสมัยที่พระองค์ตรัสรู้แล้ว ได้แสดงถึงมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ดังนี้ (จันทร์ ชูแก้ว, 2539, หน้า 27-29)

2.1. มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ

- 1) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน
- 2) พื้นพระบาททั้ง 2 มีจักรปรากฏ
- 3) มีสันพระบาทยื่นยาว
- 4) มีพระองค์ลีลา
- 5) มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม
- 6) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจรูปตาข่าย
- 7) มีข้อพระบาทสูงดุจสังข์คว่ำ
- 8) มีพระขงฆ์เรียวดุจแข้งเนื้อทราย

- 9) เมื่อประทับยืน พระหัตถ์จับถึงพระชานุ
- 10) มีพระคูดเร้นอยู่ในฝัก
- 11) มีพระฉวีเปล่งปลั่งดุจทอง
- 12) มีพระฉวีละเอียดดุจสีไม่ติดพระวรกาย
- 13) พระโลมาขุมละเส้น
- 14) มีพระโลมาชาติปลายงอนขึ้นเวียนเป็นทักษิณาวรรต
- 15) มีพระวรกายตั้งตรงดุจพระกายพรหม
- 16) มีพระมังสะไนที่ 7 แห่งเต็มบริบูรณ์
- 17) มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์
- 18) มีพระปฤษฎางค์ราบเรียบเต็มเสมอกัน
- 19) มีพระวรกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลของต้นไทร
- 20) มีลำพระศอกกลมงามเท่ากันตลอด
- 21) มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี
- 22) มีพระหนูดุจคางราชสีห์
- 23) มีพระทนต์ 40 ซี่
- 24) มีพระทนต์เรียบเสมอกัน
- 25) มีพระทนต์เรียบสนิทไม่ห่างกัน
- 26) มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม
- 27) มีพระชิวหาอ่อนและยาว
- 28) มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม
- 29) มีพระเนตรดำสนิท
- 30) มีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพียงตลอด
- 31) มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนปุยขน
- 32) มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

2.2. พยัญชนะ 80 ประการ

- 1) นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเรียวแหลมตั้งแต่โคนจนถึงปลายนิ้ว
- 2) นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทกลมงามดุจกลิ้งไว้
- 3) พระนขา (เล็บ) มีสีแดงสวยงาม
- 4) ปลายเล็บพระหัตถ์ 10 นิ้ว มีปลายงอนขึ้นสวยงาม
- 5) พระโขนง (คิ้ว) มีวรรณะเกลี้ยงกลมดำสนิทสวยงาม
- 6) พระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น
- 7) ข้อพระบาทและข้อพระหัตถ์ซ่อนอยู่ในพระมังสะไม่ปรากฏนูนขึ้น
- 8) ทรงพระดำเนินสง่างามดุจโคสุภะ
- 9) ขณะพระดำเนินจะยกพระบาทชวาก่อน พระกายเบื้องขวายกย้ายตาม
- 10) พระชานุ (หัวเข่า) เกลี้ยงกลม ไม่ปรากฏลูกสะบ้า
- 11) มีพระลักษณะบุรุษสมบูรณ์ไม่มีกิริยาสตรี

- 12) มีพระนาภี (สะดือ) กลมงามไม่บ่งพร่อง
- 13) หน้าพระอุทร (ท้อง) สันฐานลึก
- 14) หน้าพระอุทร มีลายเวียนเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา)
- 15) ลำพระเพลา ทั้ง 2 (ท่อนขา) กลมงามเหมือนท่อนกล้วย
- 16) ลำพระกรทั้ง 2 (แขน) กลมงามเหมือนงาช้าง
- 17) พระอวัยวะน้อยใหญ่งามบริบูรณ์หาที่ตำหนิมิได้
- 18) พระมังสะที่ควรหนักหนา ที่ควรบางก็บาง
- 19) พระมังสะมิได้หดและเหี่ยวยุบในที่ใดที่หนึ่ง
- 20) มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากไฟและปาน
- 21) มีพระสรีระทั้งปวงปราศจากมูลแมลงวัน
- 22) พระวรกายบริสุทธิ์ทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง
- 23) พระวายุการบริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง
- 24) ทรงมีพระกำลังมากเท่ากับช้างล้านเชือก
- 25) พระนาสิก (จมูก) สูงโด่งสวยงาม
- 26) สันฐานพระนาสิกงามແฉ่มແฉ่มซ้อย
- 27) ริมพระโอษฐ์เบื้องบนเบื้องล่างเสมอกันดี มีสีแดงดุจผลตำลึงสุก
- 28) มีพระทนต์บริสุทธิ์ปราศจากมลทินทั้งปวง
- 29) มีพระทนต์ขาวบริสุทธิ์ดุจเปลือกหอยสังข์
- 30) มีพระทนต์เกลี้ยงสนิทไม่มีริ้วรอย
- 31) มีพระอินทรีย์ 5 มีจักขุนทรีย์เป็นต้นงามบริสุทธิ์
- 32) มีพระเขี้ยวแก้วทั้ง 4 กลมสมบูรณ์ดี
- 33) ดวงพระพักตร์สันฐานยาวรูปไข่
- 34) พระปรารค์ทั้งสองเต็มอัมบริบูรณ์
- 35) ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยลึก
- 36) ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยยาว
- 37) ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยเส้นตรงไม่คด
- 38) ลายพระหัตถ์ทั้งสองมีรอยสีแดงรุ่งเรือง
- 39) พระวรกายมีรัศมีสว่างรอบเป็นปริมณฑล
- 40) กระพุ่มพระปรารค์ทั้ง 2 เต็มอัมบริบูรณ์
- 41) กระบอกพระเนตรทั้ง 2 ข้าง กว้างและยาวเสมอกัน
- 42) ดวงพระเนตรประกอบด้วยประสาททั้ง 4 ผ่องใสบริสุทธิ์
- 23) ปลายเส้นพระโลมา (ขน) ตรงไม่คดงอ
- 44) พระชีวหา (ลิ้น) มีสันฐานสวยงาม
- 45) พระชีวหาอ่อนไม่กระด้าง
- 46) พระชีวหา มีสีแดงเข้มสวยงาม
- 47) พระกรรณ (หู) ทั้ง 2 ข้าง มีสันฐานยาวเหมือนกลีบดอกบัว

- 48) พระกรรมทั้ง 2 มีสัณฐานกลมงาม
- 49) พระเส้น (เอ็น) ทั้งหลายเป็นระเบียบดีงาม
- 50) พระเส้นทั้งหลายไม่หดยอด
- 51) พระเส้นทั้งหลายฝังอยู่ในพระมังสะไม่นูนขึ้นให้เห็น
- 52) มีพระเศียรสัณฐานงามเหมือนฉัตรแก้ว
- 53) พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างยาวเสมอกันสวยงาม
- 54) พระนลาฏ มีสัณฐานกลมสวยงาม
- 55) พระโขนง (คิ้ว) โกงงามเหมือนคันธนู
- 56) เส้นพระโขนงละเอียดสวยงาม
- 57) เส้นพระโขนงราบเรียบโดยลำดับสวยงาม
- 58) พระโขนงทั้ง 2 ใหญ่พองาม
- 59) พระโขนงยาวจนสุดหางพระเนตร
- 60) ผิวพระมังสะละเอียดเหมือนเนื้อทอง
- 61) พระวรกายรุ่งเรืองไปด้วยพระสิริ
- 62) พระวรกายมิได้มัวหมอง ผ่องใสอยู่เป็นนิตย์
- 63) มีพระวรกายสดชื่นอยู่ตลอดเวลาดุจดอกปทุมชาติ
- 64) พระวรกายสัมผัสอ่อนนุ่มสนิทไม่แข็งกระด้าง
- 65) พระวรกายมีกลิ่นหอมฟุ้งดุจกลิ่นสุคนธ์ชาติกฤษณา
- 66) เส้นพระโลมา (ขน) เสมอเหมือนกันหมด
- 67) เส้นพระโลมาละเอียดเสมอกันหมดทั่วสรรพางค์กาย
- 68) ลมอัสนาสะ ปัสสาสะ หายพระทัยเข้าออกเดินสะดวก
- 69) พระโอษฐ์มีสัณฐานงดงามดุจดอกบัวแย้ม
- 70) กลิ่นพระโอษฐ์หอมเหมือนดอกอูบล
- 71) พระเกศาดำสนิทเป็นเงางาม
- 72) กลิ่นพระเทศามีกลิ่นหอม
- 73) กลิ่นพระเทศาหอมดุจดอกโกมลูปผาชาติ
- 74) พระเทศามีสัณฐานกลมสวยทุกเส้น
- 75) เส้นพระเทศาดำสนิทเหมือนกันทุกเส้น
- 76) เส้นพระเทศาละเอียดอ่อนทุกเส้น
- 77) เส้นพระเทศาขดเป็นทักษิณาวรรตทุกเส้น
- 78) เส้นพระเทศาขดเป็นปลายแหลมเหมือนกันหอย
- 79) เส้นพระเทศามีรัศมีรุ่งเรือง
- 80) เส้นพระเทศาม้วนเป็นขอดยอดแหลมบนพระเศียร

3 ความงามของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

พุทธสุนทรียศาสตร์มีการกล่าวถึงความงามธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากพระอริยเจ้าทั้งหลาย แม้แต่พระพุทธเจ้า พระองค์และเหล่าสาวกจะโปรดการพักผ่อนในสวนสนอันสดชื่นโดยเฉพาะสวนสนป่า ดังข้อความในมหาโคตลิ่งคสาฬหสูตร (พระไตรปิฎก, 2514, ม.มู., 2/635-638) ขณะพระพุทธเจ้าประทับ ณ ป่ามหาโคตลิ่งคสาฬหวันกับพระอริยสาวกชั้นผู้ใหญ่หลายรูปที่มีชื่อ คือ พระสารีบุตร, พระมหาโมคคัลลานะ, พระมหากัสสปะ, พระอนุรุทธะ, พระเรวตะ และพระอานนท์ เป็นต้น เย็นวันหนึ่งได้ประชุมเสวนาธรรมกัน โดยพระสารีบุตรได้ตั้งปัญหาถามพระอานนท์กลางที่ประชุมว่า “ป่ามหาโคตลิ่งคสาฬหวันงามเหมาะสมกับภิกษุประเภทใด?” พระอานนท์ตอบว่า “งามสำหรับภิกษุผู้พหูสูต” พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า พระเถระอื่นๆ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรม ปรากฏความเห็นแตกต่างกันไป เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่า “ป่านี้งามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งคู้บรรลึงค์ (นั่งสมาธิ) ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นเฉพาะหน้าตั้งใจว่าจะไม่เลิกนั่งสมาธิ トラบใดที่จิตยังไม่พ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปทาน” เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าภิกษุที่จะทำให้งามงามได้ ไม่จำเป็นต้องถางป่าหรือตกแต่งป่าด้วยศิลปะใดๆ แต่พระภิกษุผู้อยู่ป่าไม่ว่าอริยสาวกหรือปุถุชนจะต้องศึกษาธรรม เสวนาธรรม ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยมีความหลุดพ้นจากอาสวะเป็นเป้าหมาย แม้หลุดพ้นแล้วก็ดำรงชีพอยู่ด้วยวิธธรรมต่างๆ มีชาติ พระพุทธองค์ก็ทรงพอพระทัยในการประทับอยู่ตามราวป่าและภูเขาซึ่งในคัมภีร์มโนปุรณได้แสดงสถานที่และปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาไว้แสดงให้เห็นว่าใน 45 พรรษา ของพระพุทธเจ้านั้น เกือบครึ่งหนึ่งเป็นการเสด็จจำพรรษา ณ ที่ป่าหรืออารามป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นมคธ ป่าเกสกลา (ป่าไม้สีเขียว) สูงสูमारิระนคร แคว้นภักคคะ ป่าปารีเลยยก ไกลกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ เป็นต้น (พระไตรปิฎก, 2514, ที.ม., 10/265/217) หรือไม่ก็ตามเขาตามถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ เขาเวทียก เมืองราชคฤห์ เทวทิงโจร เมืองราชคฤห์ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต เมืองราชคฤห์ ถ้ำสุรขาดา ภูเขาคิฆณภู ในเมืองของราชคฤห์สมัยนั้น (พระไตรปิฎก, 2514, ม.ม., 13/223/236) ภูเขาอิสิคิลิ เมืองราชคฤห์ (พระไตรปิฎก, 2514, ส. ส. 15/169/174)

4 ความงามของหลักคำสอน

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีความลุ่มลึกเป็นอัจฉริยคุณดุจห้วงมหาสมุทรเหมาะสมแก่สติปัญญาของคนทุกระดับ ยิ่งผู้ที่มีพื้นความรู้และจิตใจสูงส่ง ยิ่งสามารถเข้าใจพระพุทธศาสนาได้มาก เพราะเป็นสังขธรรม พระพุทธองค์ได้เคยตรัสกับอสุรชื่อ “ปหาราทะ” ใน “ปหาราทสูตร” ในอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย กล่าวคือสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ หนองไม้สะเดาที่นเรหุยก์สิงสถิตอยู่ใกล้ เมืองเวรัญชา ครั้งนั้น “ท้าวปหาราทะจอมอสูร” ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามท้าวปหาราทะจอมอสูรว่า “ปหาราทะ พวกอสูรยอมอภิรมย์ในมหาสมุทรบ้างหรือ” ท้าวปหาราทะจอมอสูรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกอสูรยอมอภิรมย์ในมหาสมุทร” . 8 ประการ คือ (จันงค์ ทองประเสริฐ, 2542, หน้า 245-252)

- 1) มหาสมุทรลุ่ม ลึก ลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชั้นเหมือนเหวไม่
- 2) มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่ง
- 3) มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยซากศพ เพราะในมหาสมุทร คลื่น ย่อมซัดเอาซากศพเข้าหาฝั่งให้ขึ้นบกทันที

4) แม่น้ำสายใหญ่ๆ บางสาย คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำมทานที แม่น้ำเหล่านี้ไหลไปถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรเต็มหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง

5) แม่น้ำทุกสายในโลก ย่อมไหลไปรวมยังมหาสมุทรและสายฝนจากอากาศ ตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็ได้ปรากฏว่าพร่องหรือเต็มเพราะน้ำนั้นๆ

6) มหาสมุทรมีรสเดียว คือรสเค็ม

7) มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด ในมหาสมุทรมีรัตนะเหล่านี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ สีลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม และมรกต

8) มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมีชีวิตใหญ่ๆ และสิ่งมีชีวิตในมหาสมุทร มีดังนี้ คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคละ ปลาตมิริมงคละ พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม่น้ำมีร่างกายประมาณ 100 โยชน์ 200 โยชน์ 300 โยชน์ 400 โยชน์ 500 โยชน์ ก็มีอยู่

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุทั้งหลายย่อมอมภริมยในพระธรรมวินัยนี้บ้างหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า ปหาราหะ ภิกษุทั้งหลายย่อมอมภริมยในพระธรรมวินัยนี้” คือ

1) มหาสมุทรลาด ลุ่ม ลึก ลงไปโดยลำดับ ไมโครกชันเหมือนเหวฉันใด ในพระธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่า จะมีการบรรลุหรือตัดผลโดยตรง

2) มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่งฉันใด สวาททั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไม่ล่วงลิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต

3) มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยชกศพ เพราะในมหาสมุทรคลื่นย่อมซัดเอาชกศพเข้าหาฝั่งให้ขึ้นบกฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลผู้ทศิล มีบาปธรรม มีสมาจารไม่สะอาด น่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิญาณว่าประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงตั้งหยากเยื่อ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ประชุมกันยกวัตรเธอเสียแล้วทันที แม้เขาจะนั่งอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงกระนั้นเขาก็ชื่อว่าห่างไกลจากสงฆ์ พระสงฆ์ก็ห่างไกลจาก

4) แม่น้ำสายใหญ่ๆ บางสาย คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำเหล่านี้ไหลไปถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรเต็มหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน วรรณะ 4 เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเต็มเสีย ถึงความนับว่าเป็นสมณะศากยบุตรทั้งนั้น

5) แม่น้ำทุกสายในโลก ย่อมไหลไปรวมยังมหาสมุทรและสายฝนจากอากาศ ตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็ได้ปรากฏว่าพร่องหรือเต็ม เพราะน้ำนั้นๆ ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงแม้ภิกษุเป็นอันมากจะปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็ได้ปรากฏว่าพร่องหรือเต็มด้วยภิกษุนี้

6) มหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน พระธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือวิมุตติรส

7) มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม และมรกต ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน พระธรรมวินัยนี้มีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในพระธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ สติปฏิฐาน 7 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โภขฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8

8) มหาสมุทรมันมีรัตนะที่ฟ้านกอาศัยของสิ่งที่มีชีวิตใหญ่ๆ และสิ่งที่มีชีวิตในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคละ ปลาตมิริมิงคละ พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ 100 โยชน์ 200 โยชน์ 300 โยชน์ 400 โยชน์ 500 โยชน์ มีอยู่ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกัน พระธรรมวินัยนี้ก็เป็นที่ฟ้านกอาศัยของสิ่งที่มีชีวิตใหญ่ๆ สิ่งที่มีชีวิตในพระธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือพระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งบรรดาพระสกทาคามีผล พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์

3. ทฤษฎีพุทธสุนทรียศาสตร์

ในปัจจุบันพุทธสุนทรียศาสตร์ นั้นมีอิทธิพลต่องานศิลป์ในสังคมไทยมาก ในที่นี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นกล่าวถึงทฤษฎีพุทธสุนทรียศาสตร์ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จาก 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1. พุทธสุนทรียศาสตร์แบบบริสุทธิ

พุทธสุนทรียศาสตร์แบบบริสุทธิ หมายถึง ทฤษฎีที่มีลักษณะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะหรือความงามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่น ทศนะเรื่องความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์นั้น มีลักษณะเป็นอย่างไร วิธีเข้าถึงความงามมีขั้นตอนอย่างไร

3.2. พุทธสุนทรียศาสตร์แบบประยุกต์

พุทธสุนทรียศาสตร์แบบประยุกต์ หมายถึง ทฤษฎีที่มีลักษณะแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะหรือความงามที่มีการประยุกต์ขึ้น ระหว่างแนวความคิดตะวันตกกับแนวความคิดตะวันออก อาทิเช่น เรื่องศิลปกรรม ประติมากรรม ซึ่งทฤษฎีทั้งสองนี้เกิดขึ้นหลังมีการสร้างพระพุทธรูปแล้ว

4. พุทธสุนทรียศาสตร์กับศิลปะ

ศิลปะ (Aet) คือ ฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม วิชาที่ใช้ฝีมือ วิชาชีพต่างๆ ดังนั้น พุทธศิลป์จึงหมายความว่า ฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม วิชาที่ใช้ฝีมือ วิชาชีพต่างๆ ในแนวทางตามพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงพุทธศิลป์ไว้ในมงคลสูตรข้อที่ 9 ว่า “ศิลปะนี้ เป็นอุดมมงคล เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นี้เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น” (ขุ.ขุ.25/5/7) นัยยะนี้ย่อมแสดงว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงปฏิเสธความมีอยู่ของศิลปะ เช่น ได้ตรัสถึงศิลปะของบรรพชิตไว้ว่าเป็นมงคล เพราะเป็นมูลเหตุนำสุขมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่น และได้แบศิลปะออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ศิลปะของบรรพชิต หมายถึง การตกแต่งสมณะบริขารและการเย็บจีวร เป็นต้น และยังหมายถึงการงานที่จะถึงช่วยกันทำ ในการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ดังที่พระองค์ตั้งพระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้กำกับการสร้างวัดบุพผาราม หรือทรงมอบให้พระอานนท์ เป็นผู้ออกแบบจีวรสำหรับพระสงฆ์ โดยพระองค์ได้ตรัสสั่งกับพระอานนท์เพื่อให้ทำจีวรซึ่งมีลักษณะเป็นระเบียบคล้ายกับนาของชาวมคคว่าสามารถทำได้หรือไม่ เมื่อพระอานนท์ได้ออกแบบและ

ตัดจีวรด้วยความปราณีตสวยงาม จีวรนั้นเศร้าหมองเพราะการตัด มีสัดส่วนที่ถูกต้อง ศัตรูคือโจรไม่ลักไป และตรัสว่าพระอานนท์เป็นผู้ฉลาดและเข้าใจในถ้อยคำของพระองค์ ศิลปะบางอย่างจึงเกิดจากการเลียนแบบธรรมชาติ และพระพุทธศาสนาก็ยอมรับศิลปะที่เกิดภายในมโนภาพ ซึ่งมีตัวอย่างคือ พระโลสุทหายี ท่านเป็นผู้เก่งกาจสามารถในการเย็บจีวร ทำรูปภาพต่างๆ อันงดงามตระการตา การทำของท่านเกิดจากมโนภาพและจินตนาการภาพที่อรรถกถาจารย์เรียกว่า “ปฏิกภาพจิต”

2) ศิลปะของผู้ครองเรือนเรียกว่า อาคาริยศิลปะ คือศิลปะสำหรับผู้อยู่ครองเรือน หรือคฤหัสถ์นั้น มีมากมายหลายอย่าง ในสุทธาวัดคฤก้าปกรณัม ได้กล่าวถึงศิลปะไว้ว่าช่างถาก 1 ช่างทอ 1 ช่างย้อม 1 ช่างกลบก 1 ช่างหนังเป็นคารบ 5 เรียกว่า “ช่างผู้มีศิลปะ”

5. พุทธสุนทรียศาสตร์กับความจริง

1) พุทธสุนทรียศาสตร์ระดับโลกิยะ (ชาวบ้าน) ความงามระดับความจริงแบบสมมติ ตัวอย่างเช่น ประวัติของท่านพระนันทะพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี เมื่ออยู่ในครรภ์พระมารดาทำให้บรรดาประยูรญาติมีความยินดีร่าเริงใจใคร่จะเห็น ด้วยเหตุนี้เมื่อพระราชกุมารประสูติแล้ว บรรดาประยูรญาติจึงได้ถือเอานิมิตนั้นไปถวายพระนามว่า “นันทกุมาร” เมื่อพระบรมศาสดาได้ตรัสรู้แล้วเสด็จมายังกรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระราชบิดาและพระนางปชาบดีโคตมี พระน้านาง ประกาศสุจริตธรรม เพื่อให้เกิดความเชื่อ ความเลื่อมใส วันหนึ่ง ได้มีการอวาทมังคลาภิเษก (มงคลสมรส) ระหว่าง “นันทกุมาร” และ “พระนางชนบทกัลยาณี” เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปเสวยที่พระตำหนักของนันทกุมารเสร็จแล้ว ทรงส่งบาตรให้นันทกุมารถือไว้ แล้วตรัสประทานพรเพื่อเป็นมงคลแล้วเสด็จกลับ ส่วนนันทกุมาร ในขณะที่ถือบาตรตามเสด็จไปพลางนึกรำพึงในใจว่าถ้าพระองค์ทรงรับบาตรในที่แห่งใดก็จะรีบกลับมา แต่ก็ไม่สามารถจะหูลเหือนพระพุทธองค์ได้ เพราะมีความเคารพในพระองค์ ส่วนพระนางชนบทกัลยาณีที่เตรียมจะเป็นเทวีของนันทกุมาร ได้เห็นอาการอย่างนั้น จึงร้องสั่งว่าขอพระลูกเจ้าจงรีบเสด็จกลับมา ครั้นพระบรมศาสดาเสด็จถึงที่ประทับแล้ว จึงตรัสถามนันทกุมารว่า นันทะ เธอจักบวชหรือ? ถึงแม้นันทกุมารไม่สมัครใจจะบวช แต่ก็ไม่สามารถขัดพระหฤทัยได้ เพราะมีความเคารพมาก จึงหูลยอมรับด้วยความจำใจว่าจะบวช ครั้นบวชแล้วหวนระลึกถึงแต่คำพูดที่นางชนบทกัลยาณีร้องรับสั่งไว้อยู่เสมอ มีความกระสัน (กระสับกระส่าย) และไม่มีความสุขในอันที่จะประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป คิดแต่จะสึกออกมาเท่านั้น เมื่อพระบรมศาสดาทรงทราบเรื่องจึงได้พาเที่ยวจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อให้พระนันทะได้พบเห็นหญิงสาวที่มีรูปร่างสวยงามมากกว่านางชนบทกัลยาณีผู้นั้น แล้วละเสียซึ่งความรักในรูปของนางชนบทกัลยาณี และมุ่งหมายอยากได้รูปหญิงสาวที่สวยงามยิ่งกว่านั้นต่อไป ในที่สุดพระบรมศาสดาต้องเป็นผู้รับประกันว่าถ้าพระนันทะตั้งใจจะประพฤติพรหมจรรย์แล้ว พระองค์ทรงรับรองที่จะหาหญิงสาวที่สวยงามๆ มาให้แทน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระนันทะก็ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์เพื่อจะได้หญิงสาวที่สวยงามๆ จนเรื่องนั้นแผ่กระจายไปทั่วพวกภิกษุก็พากันล้อเลียนท่านว่า “พระนันทะเป็นลูกจ้าง” พระนันทะเกิดความละอายหลีกเลี่ยงไปอยู่แต่เพียงผู้เดียว จนเกิดความดำริขึ้นในใจว่า ความรักไม่มีที่สิ้นสุด เกิดความสลดใจจนบรรเทาความรักเสียได้ เป็นผู้ไม่ประมาท ตั้งใจบำเพ็ญความเพียรจนได้บรรลุพระอรหัตผล (พระนันทะเถร, ออนไลน์, 2562)

2) พุทธสุนทรียศาสตร์ระดับโลกุตตระ ความเชื่อมต่อกับประวัติของพระนันทเถระ ความงามระดับความจริงแบบสัจจะ เมื่อพระนันทะได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ปรากฏว่าท่านเป็นผู้ที่

สำรวจมรรควังอินทรีย์ ด้วยเหตุนี้จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้างสำรวจมรรควังอินทรีย์สังวรทั้ง 6 ไม่ให้เกิดความยินดียินดีร้ายด้วยอำนาจของโลกธรรม และเป็นได้ผู้ที่มีความเกื้อกูลในปฏิภาณ ต่อมาท่านดำรงชนมายุสังขารอยู่โดยสมควรแก่กาลแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน

6. พุทธสุนทรียศาสตร์ ว่าด้วยเกณฑ์การตัดสินความงาม

พระพุทธศาสนามองว่า “ความงาม” หรือสุนทรียะนั้น “ทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่” เมื่อเป็นเช่นนี้ การพิจารณาเรื่องเกณฑ์การตัดสินคุณค่าเกี่ยวกับความงาม ก็จะมีคำถามเกิดขึ้นว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ แล้วเกณฑ์ในการตัดสินความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์มีหรือไม่ อย่างไร” ในประเด็นนี้ เมื่อพิจารณาจากคำสอนหลายตอนจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาจะเน้นเรื่อง “คุณค่า” โดยเฉพาะเรื่องของทางจริยศาสตร์อันเกี่ยวกับการพัฒนาจิตของตนเองให้ตั้งงามและการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสัมพันธ์ที่ดีงามด้วย ถือว่าเป็นเรื่องคุณค่าที่มีอยู่จริง การยอมรับเรื่องคุณค่าเช่นนี้ย่อมส่งผลให้ความงามซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นคุณวิद्याด้วย ก็ต้องมีอยู่จริงเช่นเดียวกัน ฉะนั้นการศึกษาคุณค่าทางจริยศาสตร์ก็ต้องพิจารณาคุณค่าด้านความประพฤติ จะต้องพิจารณาว่ามีประโยชน์อย่างไรกับชีวิต คุณค่างานศิลป์ (Art) หรือสุนทรียะ (Aesthetic) ก็เช่นเดียวกันต้องมีประโยชน์ต่อชีวิต คุณค่าดังกล่าว นั้นแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

ประเภทแรก คุณค่าแท้ (Real Value) หมายถึงคุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งต่างๆ ในแง่ที่เป็นการสนองความต้องการของชีวิตหรือสิ่งที่มีมนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหา เพื่อความดีงาม ความดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น คุณค่าลักษณะนี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือกล่าวได้ว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้มีชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพแข็งแรง มีความสุข มีแรงกำลังในการทำหน้าที่การงาน

ประเภทที่สอง คุณค่าเสริม (Artificial Value) หมายถึงคุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มีมนุษย์พอกพูนหรือเพิ่มให้แก่สิ่งนั้นๆ เพื่อบำรุงปรนเปรอการเสพเวทนาหรือเพื่อเสริมราคาขยายความมั่นคง ยิ่งใหญ่ให้กับตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่าแบบนี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือจะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหากี่ก็ได้ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะความโก้หรูหรา รถยนต์เป็นเครื่องวัดฐานะ แสดงความมั่งคั่ง มุ่งเอาความสะอาด สวยงามและความเด่น เป็นต้น

อย่างไรก็ดี คุณค่าทั้งสองนี้ ก็ปรากฏในคำสอนพระพุทธศาสนา 2 ระดับคือ คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม อีกทั้งได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าทั้ง 2 นั้น แต่หากพิจารณาถึงความจริงหรือเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เป็นจริงสูงสุดคือพระนิพพานนั้น น้ำหนักเรื่องคุณค่าทั้งสองนี้ คุณค่าแท้ย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกว่า เพราะมีพื้นฐานแห่งศาสนาที่เน้นการปฏิบัติเรื่องการฝึกฝนอบรมตน เพื่อให้เข้าถึงความงามอันสูงสุดด้วยการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า เกี่ยวกับความงามตามที่กล่าวมา ถือได้ว่าพุทธสุนทรียศาสตร์คือรูปแบบที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับตุมกาประณีตเพื่อเป็นพุทธบูชาที่เน้นความสวยงามและใช้ประโยชน์ได้จริง อนึ่ง หลังจากการสำรวจแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นนี้แล้ว ผู้วิจัยจะนำแนวคิด ทฤษฎี และหลักการด้านแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ การสืบสานและการสร้างคุณค่าทางประเพณีไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ทางวิชาการ

แล้วสร้างเป็นข้อคำถามในเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ต่อไป

2.5. แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ่มกา

ประเพณีจุดไฟตุ่มกา เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวันออกพรรษาที่ชาวอีสานเรียกว่า “บุญเดือน 11” ประเพณีจุดไฟตุ่มกาเป็นประเพณีท้องถิ่นที่ได้รับการฟื้นฟู สืบสาน และสร้างคุณค่าขึ้นมาเพื่อสื่อแสดงให้เห็นถึงการบูชาพระรัตนตรัยในลักษณะ “อามิสบูชา” โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในชุมชน คือผลิตผลจากลูกตุ่มกา (ตุ่มกาคือต้นไม้ชนิดหนึ่งในภาคอีสาน) ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและนำมาเพิ่มคุณค่าโดยชุมชน เพื่อใช้เป็นภาชนะลักษณะคล้ายเชิงเทียนบ้าง เป็นโคมไฟบ้าง ตามสุนทรียะส่วนบุคคล ซึ่งเดิมทีหวังเพื่อใช้ในการบังลมไม่ให้เทียนที่จุดบูชาดับ เพราะเป็นช่วงต้นฤดูหนาว ปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบที่หลากหลายทั้งรูปลักษณ์ วิธีการผลิต เป็นต้น ซึ่งเน้นความสวยงามและใช้ประโยชน์ได้ด้วย อย่างไรก็ตาม เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ในข้อนี้ จะมุ่งกล่าวถึงแนวคิดที่นารู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ่มกา ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับการจุดไฟตุ่มกา

คำว่า “ตุ่มกา” เป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่งในภาคอีสาน (ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้) ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลไม้ “กันเกรา” (Loganiaceae หรือ Strychnaceae) จัดเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ผลัดใบ มีความสูงของต้นได้ถึง 15 เมตร เปลือกลำต้นเป็นสีเทาอมสีเหลือง ไม่มีช่องอากาศ เกี้ยง และไม่มีมือจับตามง่ามใบบางครั้งมีหนาม มักพบขึ้นตามป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าดงดิบแล้ง และป่าหญ้าที่ค่อนข้างแห้ง ส่วนในต่างประเทศพบได้ในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และทางตอนเหนือของประเทศมาเลเซีย ผลเป็นผลสด ลักษณะเป็นรูปทรงกลม ผลมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 5-8 เซนติเมตร เปลือกผลหนาและสาก ผลเป็นสีเขียว เมื่อสุกแล้วจะเปลี่ยนเป็นสีส้มถึงแดง ไม่แตก ภายในมีเมล็ดประมาณ 4-15 เมล็ดตุ่มกาเป็นพืชที่มีสรรพคุณหลายอย่าง เช่น

1) ในตำรายาไทยจะใช้เมล็ดแก่แห้ง (โกฐกะกั้ง) เป็นยาขมเจริญอาหาร แก้กษะษัย ช่วยขับน้ำย่อย แก้อืดโรย (เมล็ด) ส่วนเนื้อไม้และเปลือกต้นก็มีสรรพคุณช่วยทำให้เจริญอาหาร เช่นเดียวกับเมล็ด (เปลือกต้น, เนื้อไม้)

2) ตำรายาสมุนไพรพื้นบ้านของจังหวัดอุบลราชธานี จะใช้แก่นของต้นตุ่มกาชงเข้ายากับเครื่องหอ ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้เบาหวาน (แก่น)

3) เมล็ดมีรสเมาเบื่อขมจัดมีสรรพคุณเป็นยาบำรุงธาตุ (เมล็ด)

4) ช่วยกระตุ้นประสาทส่วนกลาง บำรุงประสาท หู ตา จมูก (เมล็ด) ส่วนเนื้อไม้มีสรรพคุณช่วยบำรุงประสาทเช่นเดียวกับเมล็ด (เนื้อไม้)

5) ช่วยบำรุงหัวใจ บำรุงหัวใจให้แข็งแรง (เมล็ด) ส่วนเปลือกต้นก็มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงหัวใจเช่นกัน (เปลือกต้น)

6) ช่วยแก้โลหิตพิการ (เมล็ด)

7) ลำต้นใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาแก้พิษภายใน (ลำต้น)

8) เป็นยาแก้ไข้ ช่วยทำให้ตัวเย็น (เมล็ด) ส่วนเนื้อไม้มีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ แก้พิษร้อน แก้ไข้เซื่องซึม (เนื้อไม้)

นอกจากนี้ ในส่วนที่เป็นผลยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ คือ ผลสุกใช้รับประทานได้ (กินได้แต่เนื้อ ส่วนเมล็ดห้ามกินเพราะมีพิษมาก) และยังสามารถนำผลตุ้มกาถูกนำมาใช้เป็นภาชนะใส่น้ำยาง เพื่อจุดให้แสงสว่างอย่างที่เรียกว่าการจุด “ไฟตุ้มกา” โดยนำผลตุ้มกาขนาดเท่ากำปั้นหรือใหญ่กว่า มาขูดเอาผิวสีเขียวออกและคว้านเอาเนื้อและเมล็ดข้างในออกให้หมด จากนั้นใช้มีดแกะเป็นลายต่างๆ ตามความต้องการ หลังจากจุดเทียนที่สอดขึ้นไปจากรูที่เจาะไว้ส่วนล่าง แสงสว่างจากเปลวเทียนก็จะลอดออกเป็นลวดลายตามที่แกะเป็นลายไว้ และจากการที่นำผลตุ้มกาทำไฟตุ้มกาขึ้นเอง จึงก่อให้เกิดแนวคิดประเพณีจุดไฟตุ้มกาขึ้นที่ชุมชนตำบลทุ่งแต้ ได้ถือปฏิบัติสืบทอดประเพณีโบราณในวันออกพรรษาโดยการจุดไฟตุ้มกาถือออกจากบ้านและแห่ไปรอบวัดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในคืนวันออกพรรษา โดยจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่วัดบูรพาทุ่งแต้ บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร นายบุญธรรม เลิศสุขีเกษม ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร (ในปี พ.ศ. 2561) เป็นประธานในพิธีจุดไฟตุ้มกา ซึ่งเป็นประเพณีโบราณและเป็นประเพณีเพียงหนึ่งเดียวของไทยที่ชาวบ้านแห่งนี้ได้ร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยในสมัยก่อนชาวบ้านจะพากันถือลูกตุ้มกาที่มีเทียนจุดอยู่ข้างในหรือที่ชาวบ้านเรียกไฟตุ้มกาโดยจุดออกจากบ้านของแต่ละคนเพื่อไปรวมกันที่วัดแล้วแห่ไปรอบๆ วัด ก่อนที่จะนำลูกตุ้มกาไปแขวนไว้ตามที่เตรียมไว้ เพื่อบูชาพระรัตนตรัยในวันออกพรรษา แต่ในปัจจุบันนี้ทางวัดจะจัดเตรียมลูกตุ้มกาเอาไว้ให้ แล้วชาวบ้านที่ไปร่วมงานก็จะช่วยกันจุดไฟตุ้มกาที่จัดเตรียมไว้ให้จนสว่างไปทั่วบริเวณ

2. ประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

ประเพณีจุดไฟตุ้มกาได้มีการสืบสาน กล่าวคือ มีการอนุรักษ์ การรักษาให้ดำรงอยู่ สร้างคุณค่าจากทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัจจุบันวัฒนธรรมสามารถนำมาสร้างคุณค่า และคุณค่าสามารถนำมาลงทุนเป็นทรัพย์สินอย่างที่เราเรียกว่าการสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น และที่สำคัญประเพณีนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ควรนำมาสืบสานและสร้างคุณค่าซึ่งสอดคล้องกับตามที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้มี 7 สาขา คือ ภาษา, วรรณกรรมพื้นบ้าน, ศิลปะการแสดง, แนวทางปฏิบัติทางสังคม, พิธีกรรมและงานเทศกาล, งานช่างฝีมือดั้งเดิม ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล, และกีฬาภูมิปัญญาไทย (กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ต.ค.-ธ.ค.55, หน้า 66-67)

ประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ตรงกับสาขาเหล่านี้ กล่าวได้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาตินับเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมหาศาล ดังนั้นการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ โดยคำนึงถึงปัจจัยอันเป็นประโยชน์ที่ชุมชนและประชาชนจะได้รับอย่างเต็มที่ทั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 กล่าวถึงการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้หลักการพัฒนาพื้นที่ภารกิจและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมไทย อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยเหตุที่ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมและเป็นจุดแข็งที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) และทุนอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Capital) เพื่อให้เป็นพลังในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างการกินดี อยู่ดี มีความสุขร่วมกันของคนในชาติ นอกจากนี้ ทุนทางวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital) ของประเทศให้มีความเข้มแข็งอีกทางหนึ่งด้วย การพัฒนาคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างสรรค์ต่อยอดให้เกิดผลิตภัณฑ์และการบริการทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งแก่หน่วยงานราชการ คือกรมศิลปากร เนื่องจากกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นภารกิจหลัก ประกอบกับเป็นนโยบายของรัฐบาลด้วยเช่นกัน กรมศิลปากรจึงกำหนดแนวทางในการส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชนด้วยการสร้างต้นแบบและต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่อีกหลายเส้นทาง เพื่อรักษาองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายไปให้คงอยู่ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ชุมชนนำองค์ความรู้จากมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไปใช้ในการสร้างสรรค์พัฒนาต่อยอดให้มีคุณภาพหรือศักยภาพตามความเหมาะสมต่อเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการสร้างต้นแบบและต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์จากทุนทางมรดกศิลปวัฒนธรรมให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ดังมีรายละเอียดการสร้างสรรคต่อยอดผลิตภัณฑ์เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชน โดยส่งเสริมชุมชนในการสร้างผลิตภัณฑ์อันเป็นมรดกภูมิปัญญาให้ท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดฝีมือช่างพื้นถิ่นให้คงอยู่ ประกอบด้วยโครงการต่างๆ ของสำนักศิลปากรในส่วนภูมิภาคหลายโครงการ ได้แก่

- 1.1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ดินเผา (Terracotta Products) สมัยทริภุชยะของกลุ่มบ้านหม้อดินเผา บ้านสันเหมือง ตำบลหนองล่อง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทริภุชยะ สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ดำเนินการถ่ายทอดความรู้จากผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรม (Sculpture) จากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ดินเผาศิลปะทริภุชยะและเอกลักษณ์จังหวัดลำปาง ตามวัตถุประสงค์ของชุมชนที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พุทธศักราช 2554 และสำนักพระราชเลขานุการได้มีหนังสือถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุน

- 1.2. โครงการศิลปะจากแหล่งโบราณคดีสู่งานผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วย โดยกลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน ได้นำองค์ความรู้จากลวดลายงานศิลปกรรมต่างๆ ในแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุมาสร้างผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วย 4 ประเภท คือ เครื่องถ้วยประเภทชุดอาหาร แผ่นกระเบื้องประดับผนังและพื้น ชุดโต๊ะหมู่บูชา และงานศิลปะประยุกต์

- 1.3. โครงการส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชนจากทุนศิลปวัฒนธรรมเครื่องแก้วโบราณจากฐานความรู้โบราณคดี โดยชุมชนตำบลเจียด อำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานีร่วมกับสำนักศิลปากรที่ 11 อุบลราชธานี ซึ่งมีแนวความคิดว่า “ของเก่าเอาไว้ดู ของใหม่เอาไว้ขาย” ชุมชนจึงได้ทำผลิตภัณฑ์ที่ระลึกตามรูปแบบเดิมไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป

1.4. โครงการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม “ศิลาจารึก ลวดลายพุกษา เยี่ยมหน้ากุกุ สิ่งคู่ตงเมืองเตย” โดยแบ่งปันความรู้ให้แก่ชุมชน จนเกิดการสร้าง ผลิตภัณฑ์โดยคณะครูโรงเรียนสงเปือยคิดค้นผลิตภัณฑ์ใช้งานในชีวิตประจำวัน เช่น หมอน เสื้อ กระเป๋าต่างค์ เป็นต้น และการประยุกต์ลวดลายวาดรูปลายเส้นเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ต่างๆ

1.5. โครงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยทุนทางวัฒนธรรมจากแหล่งเตาเผา บ้านบางปูน อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ดำเนินการโดยพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุพรรณบุรี นำองค์ความรู้จากภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเผาบ้านบางปูน ซึ่งจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี มาเป็นต้นแบบ และส่งเสริมให้ผู้ประกอบการชุมชนผลิตต้นแบบผลิตภัณฑ์ ซึ่งกลุ่ม ผลิตภัณฑ์เข้าร่วมโครงการ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องเบญจรงค์ กลุ่มผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือ และ กลุ่มผลิตภัณฑ์เซรามิกส์ (Ceramics)

2 การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม โดยนำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบใหม่เพื่อ อนุรักษ์และสืบต่อมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า ดังมีโครงการหลายโครงการ เช่น

2.1. โครงการผลิตของที่ระลึกพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหอศิลป์ โดยคัดเลือกผลงาน ทัศนศิลป์ (Visual Arts) ชิ้นเยี่ยมของศิลปินคนสำคัญมาจัดทำเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์คุณภาพเยี่ยม ของที่ระลึกทั่วไป ของใช้ เครื่องเขียนและเครื่องแต่งกาย เช่น ผลงานชื่อ “ความรักของแม่” โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณประหยัด พงษ์ดำ เป็นต้น

2.2. โครงการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม จัดทำของที่ระลึก เครื่องประดับจี้ทองคำฝางพลอยสมัยทวารวดี ต้นแบบจากโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทงมวิทอุประสงค์เพื่อรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าให้คงอยู่ รวมทั้งเป็นการส่งเสริม การท่องเที่ยวพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทงมวิท และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสุพรรณบุรี ด้วย

2.2. โครงการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ระลึกสำหรับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ได้สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่ระลึก 3 กลุ่ม ซึ่งสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและจัดทำเป็นของที่ระลึก สวยงามมีคุณค่า

2.3. โครงการศึกษาออกแบบต้นแบบผลิตภัณฑ์จากโบราณวัตถุพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติเชียงใหม่ ชุดลวดลายมงคลจากศิลปะล้านนา โดยต่อยอดคติความเชื่อในลวดลายอันเป็น มงคลประดับตกแต่งโบราณวัตถุมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบลวดลายบนผลิตภัณฑ์ร่วมสมัย 3 กลุ่ม คือ กลุ่มความหมายถึงชีวิต กาลเวลาที่หมุนเวียนชั่ววินาที กลุ่มความหมายถึงอำนาจ บารมี ชัยชนะและความสำเร็จ กลุ่มความหมายถึงความโชคดี ความเจริญงอกงาม ความอุดมสมบูรณ์และ ความมั่งคั่ง โดยนำความหมายเหล่านั้นมาประดับตกแต่งผลิตภัณฑ์สมัยใหม่ที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่างๆ อันได้แก่ เครื่องประดับ เข็มกลัด กระดุม เป็นต้น

2.4. โครงการสืบสานงานศิลป์ก่อนประวัติศาสตร์สู่ชีวิตประจำวัน : Prehistory in Daily Life (PHID) โดยนำลายศิลปะบ้านเชียง มาเลือกใช้เป็นต้นแบบในการสร้างตราของสินค้า เพื่อให้เป็นตัวแทนสื่อสารเรื่องราวและคุณค่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์

2.5. โครงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ (Prototype Product) จากมรดกศิลปวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย ชุดหนังสือ 3 มิติ โบราณวัตถุชิ้นเยี่ยมและประติมากรรมหินทรายประยุกต์เพื่อทำที่เสียบปากกา

2.6. โครงการพัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากมรดกศิลปวัฒนธรรม โดยสำนักช่างสิบหมู่ (Ten Village Mechanic's Office) ได้พัฒนาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากงานศิลปะประยุกต์และเครื่องเคลือบดินเผางานประติมากรรม (Sculpture) งานจิตรกรรม (Painting) และงานประณีตศิลป์ (Exquisite Art)

3 การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรม เป็นการนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บูรณาการแหล่งวัฒนธรรม มรดกศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ภาษาวรรณกรรม และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องตามเส้นทาง ซึ่งกรมศิลปากรได้กำหนดเส้นทางไว้เป็นเบื้องต้นแล้วกว่า 10 เส้นทาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มรายได้แล้ว ยังเป็นการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศ เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยให้ดำรงอยู่ยั่งยืนต่อไป

สรุปได้ว่า การนำทุนทางวัฒนธรรมมาสืบสาน สร้างคุณค่า และสร้างมูลค่าเพิ่มจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในหลายด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจและสังคมแก่ชุมชนในท้องถิ่น และประชาชนต้องเป็นความร่วมมือทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่มีความสนใจสร้างผลิตภัณฑ์ (Product) ให้ร่วมกันคิดร่วมกันทำอย่างจริงจัง โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือการธำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ดั้งเดิม ดังนั้น เรื่องราวอันเป็นประวัติศาสตร์ขององค์ประกอบในผลิตภัณฑ์และแหล่งมรดกศิลปวัฒนธรรมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นความรู้ทางวิชาการเพื่อความเข้าใจในมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติแล้ว ยังมีความสำคัญในการสร้างความซาบซึ้งให้ผลิตภัณฑ์แต่ละชิ้นมีคุณค่าอย่างยั่งยืนตลอดไปโดยปราศจากเงื่อนไขเรื่องกาลเวลาก็ได้ เพราะการสืบสานประเพณีมีการสร้างคุณค่าหลายด้านและถือว่าการที่จำเป็นต่อยุคสมัย และที่สำคัญหลายชุมชนต่างพยายามฟื้นฟูประเพณีที่เคยทำให้กลับมามีขึ้น ที่มีอยู่แล้วก็ได้ร่วมแรงร่วมใจสืบสาน รวมถึงการพยายามเพิ่มเติมในสิ่งที่เกี่ยวข้องให้เกิดความหลากหลายเน้นความกลมกลืน ด้วยเหตุนี้ ประเพณีจุดไฟตุ่มกาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลทุ่งแต่ ซึ่งริ่ฟื้นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีจุดไฟตุ่มกามีพัฒนาการจากประเพณีชุมชนสู่ประเพณีระดับอำเภอ และจะพัฒนาการสู่ระดับจังหวัดและสูงขึ้น ไฟตุ่มกาเป็นการประยุกต์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาปะทะสังสรรค์กับระบบความเชื่อในฐานะเป็นพุทธบูชา ปี พ.ศ. 2560 มีการนำประเพณีชุมชนดังกล่าวยกขึ้นสู่ประเพณีระดับอำเภอโดยให้ตำบลต่างๆ ในอำเภอเมือง จัดทำต้นตุ่มกาประดับประดาด้วยแสงสีและจัดแสดงที่บริเวณหน้าอำเภอเมืองยโสธร

2.6. บริบทจังหวัดยโสธร

1. สภาพทั่วไป

“เมืองยโสธร” เป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ริมฝั่งแม่น้ำชี ได้ชื่อว่า “เมืองบังไฟโก้” เป็นดินแดนที่มีอดีตอันล้ำค่าและยาวนานกว่า 200 ปี จังหวัดยโสธร มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานเกี่ยวพันกับเมืองหนองบัวลุมภูนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน (จังหวัดหนองบัวลำภู) และเกี่ยวพัน

กับเมืองอุบลราชธานี ในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธร ได้พบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จากยุคประวัติศาสตร์ต่อเนื่องกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ชุมชนโบราณส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตทุ่งราบโล่งหรือบริเวณขอบชายทุ่ง ติดกับพื้นที่โคกและป่า ได้แก่ ชุมชนโบราณชายขอบทุ่งกุลาร้องไห้ ในเขตอำเภอมหาชนะชัย และอำเภอค้อวัง เช่น ชุมชนโบราณที่บ้านหัวเมือง บ้านคูเมือง บ้านคูสองชั้น ในเขตอำเภอมหาชนะชัย ชุมชนโบราณบ้านน้ำอ้อม บ้านโพนแพง บ้านหมากมาย บ้านแซ่ บ้านโพนเมือง ในเขตอำเภอค้อวัง ประมาณปี พ.ศ. 2314 “พระเจ้าตา เจ้าพระวอ” เสนาบดีเก่านครเวียงจันทน์อพยพครอบครัวและบริวารหนีมาเพื่อตั้งรกรากใหม่ เนื่องจากไม่พอใจเจ้านครคนใหม่ โดยใช้ชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองหนองบัวลุมภู” ขณะเดียวกัน “พระเจ้าศิริบุญสาร” ซึ่งเป็นเจ้านครเวียงจันทน์อยู่ได้เกิดหวาดระแวงจึงยกกองทัพจากนครเวียงจันทน์มาปราบปราม พระเจ้าตาถูกข้าศึกยิงด้วยอาวุธปืนและฟันด้วยดาบจนถึงแก่พิราลัยในที่สนามรบ เจ้าพระวอ เจ้าคำผง และเจ้าฝ่ายหน้าผู้เป็นน้องทั้ง 2 ของเจ้าพระวอ อีกทั้งเจ้กำ่า เจ้าทิดพรม ได้ยกทัพฝ่าหนีออกจากเมืองหนองบัวลุมภูไปพึ่งพาบารมีเจ้านครจำปาศักดิ์ ขบวนทัพของเจ้าพระวอได้เดินทางตามลุ่มน้ำชีมาพบกับเจ้าคำสู ซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านสิงห์ท่า (ปัจจุบันคือจังหวัดยโสธร) ภายหลังต่อมาเจ้าพระวอดำริว่าหากอยู่กับเจ้าคำสูต่อไปแล้วถ้าเวียงจันทน์ยกทัพมาก็จะเป็นการลำบากและจะเกิดศึกสงครามกันต่อไป เมื่อประชุมตกลงกันแล้วจึงได้พาไพร่พลอพยพลงไปตามลำน้ำมูล และสร้างเมืองใหม่ที่ดอนวังทอง เขตนครจำปาศักดิ์ตามคำสั่งของพระเจ้าองค์หลวง เจ้านครจำปาศักดิ์ โดยเจ้าพระวอบัญชาการให้ทหารขุดคูและได้สร้างค่ายขึ้นเรียกว่า “ค่ายบ้านคู-บ้านแก”

ปี พ.ศ. 2354 เจ้าพระยาพิชัยราชชัตติยวงศา ถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ “เจ้าหนู” ซึ่งเป็นหลานเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ครองนครจำปาศักดิ์สืบไป ฝ่าย “เจ้าราชวงศ์สิงห์” บุตรเจ้าพระยาพิชัยราชชัตติยวงศา ได้กลับมาอยู่บ้านเดิมคือบ้านสิงห์ท่า และได้นำเอาอิฐของเจ้าพระยาพิชัยราชชัตติยวงศากลับมาด้วย และนำมาก่อเจดีย์บรรจุไว้ที่วัดมหาธาตุ ใกล้กับพระธาตุพระอานนท์ซึ่งยังปรากฏอยู่จนปัจจุบัน (ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดยโสธร, ออนไลน์, 2562)

ปี พ.ศ. 2357 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านสิงห์ท่าขึ้นเป็นเมืองและพระราชทานนามว่า “เมืองยศสุนทร” ให้ “เจ้าราชวงศ์สิงห์” เป็นเจ้าครองเมืองมีพระราชทินนามว่า “พระสุนทรราชวงศา” เป็นเจ้าเมืองคนแรกของเมืองยโสธร คำว่า “ยศสุนทร” ต่อมากลายเป็น “ยะโสธร” มีความหมายว่า “ทรงไว้ซึ่งยศ” แต่การเขียนคำหรือการเรียกชื่อสั้นๆ ว่า “ยะโส” ไม่เป็นที่ไพเราะหูและไม่เป็นมงคลนาม ต่อมา “ร.ต.ท. พวง ศรีบุญลือ” นายอำเภอยะโสธร ในขณะนั้น (พ.ศ. 2500–2513) ได้มีหนังสือขอให้เขียนชื่อเสียใหม่เป็น “ยโสธร” และได้รับอนุญาตจากกระทรวงมหาดไทย โดยความเห็นชอบของราชบัณฑิตยสถานให้เปลี่ยนได้และใช้มาจนบัดนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเกิดศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ เมืองยโสธรก็ได้รับเกณฑ์เข้าร่วมศึกครั้งนี้ และด้วยเหตุผลของการได้รับชัยชนะศึก จึงได้รับพระราชทานเชลยเมืองเวียงจันทน์ จำนวน 500 ครอบครัว และพระราชทานปืนใหญ่ไว้สำหรับเมืองหนึ่งกระบอกชื่อว่า “ปืนนางป้อง” ยังปรากฏอยู่ที่ศาลหลักเมืองยโสธร มาจนถึงปัจจุบัน เมื่อพระสุนทรราชวงศาเห็นได้เป็นเจ้าเมืองแล้ว ได้นำศิลาจาก “บ้านแก้งหินโงม” มาสร้างพระพุทธรูปจำลอง แล้วสร้าง “วัดป่าอัมพวัน” และ “วัดกลางศรีไตรภูมิ” ไว้เป็นวัดคูเมือง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. 2417 ได้เกิด “ศึกฮ่อ” ยกกำลังมาตี “เมืองหนองคาย” (ชื่อเดิมจังหวัดหนองคาย) เมืองยโสธรถูกเกณฑ์ให้ยกกำลังไปสมทบกองทัพจากกรุงเทพฯ เป็นจำนวน 500 คน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2426 พวกจีนฮ่อได้ยกกำลังมาตั้งอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ เมืองยโสธรได้รับเกณฑ์ให้เอากำลัง ช้าง ม้า โคต่างๆ ไปเป็นพาหนะบรรทุกเสบียงไปเลี้ยงกองทัพ พ.ศ. 2433 สมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดรูปการปกครองใหม่ หัวเมืองอีสานชั้นเอก โท ตรีและจัตวา ถูกรวมเข้าด้วยกันเรียกว่า “กอง” สำหรับเมืองยโสธรถูกรวมเข้าอยู่ในหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีข้าหลวงตั้งกองว่าราชการอยู่ที่เมืองอุบล ประกอบด้วยหัวเมือง 12 หัวเมือง คือ อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ สุวรรณภูมิ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ภูแล่นช้าง กมลาไสย เขมราฐ นองสองคอนดอนดง ยโสธร และศรีสะเกษ ซึ่งขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2436 เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ยกกำลังจากเมืองญวนมาตีเมืองสามพันโบกของไทย เมืองยโสธรได้ถูกเกณฑ์ให้ไปช่วยรักษาเขตแดน โดยนำกำลังไปสมทบกองทัพจากกรุงเทพฯ สามกองทัพ กองทัพละ 1,000 คน

พ.ศ. 2443 ได้ยุบเลิกมณฑลอีสาน เมืองยโสธรได้รวมเข้ากับเมืองอุบล โดยแยกออกเป็น 2 อำเภอ คือ อำเภออุทัยยโสธร ภายหลังเป็นอำเภอคำเขื่อนแก้ว และอำเภอประจิมยโสธร ภายหลังเป็นอำเภอยโสธร

ในปี พ.ศ. 2456 ได้เปลี่ยนชื่ออำเภออุทัยยโสธร เป็นอำเภอคำเขื่อนแก้ว เปลี่ยนชื่ออำเภอประจิมยโสธร เป็นอำเภอยโสธร เมืองยโสธร จึงลดฐานะจากเมืองมาเป็นอำเภอ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

พ.ศ. 2494 กระทรวงมหาดไทยได้ริเริ่มขอตั้งอำเภอยโสธรขึ้นเป็นจังหวัด จนกระทั่งถึงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2515 จึงได้มีประกาศ คณะปฏิวัติ ฉบับที่ 70 ตั้งอำเภอยโสธรขึ้นเป็นจังหวัดยโสธร โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2515 โดยแยกอำเภอยโสธร อำเภอกุตุ้ม อำเภอเลิงนกทา อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอมหาชนะชัย อำเภอป่าติ้ว และของจังหวัดอุบลราชธานี รวมกันเป็นจังหวัดยโสธร จังหวัดที่ 71 ของประเทศไทย (ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดยโสธร, ออนไลน์, 2562)

2. ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดยโสธร ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นแวงที่ 104 และ 105 องศาตะวันออก และเส้นรุ้งที่ 15 และ 16 องศาเหนือ ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยประมาณ 552 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ประมาณ 4,161.64 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,601,040 ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดอำนาจเจริญ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดศรีสะเกษ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดร้อยเอ็ด

การปกครองแบ่งออกเป็น 9 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองยโสธร อำเภอทรายมูล อำเภอกุตุ้ม อำเภอคำเขื่อนแก้ว อำเภอป่าติ้ว อำเภอมหาชนะชัย อำเภอค้อวัง อำเภอเลิงนกทา และอำเภอไทยเจริญ รวมทั้งหมด จำนวน 78 ตำบล 835 หมู่บ้าน

3. การปกครองและประชากร

การปกครองและประชากรจังหวัดยโสธร แบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 9 อำเภอ 79 ตำบล 874 หมู่บ้าน โดยมีอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองยโสธร, อำเภอกุดชุม, อำเภอค้อวัง, อำเภอคำเขื่อนแก้ว, อำเภอทรายมูล, อำเภอป่าดัว, อำเภอมหาชนะชัย, อำเภอเลิงนกทา, และอำเภอไทยเจริญ การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง และเทศบาลตำบล 8 แห่ง จำนวนประชากรทั้งสิ้น 541,264 คน เป็นชาย 271,538 คน เป็นหญิง 269,726 คน จำนวนผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 50.17 ของประชากรทั้งหมดและจำนวนผู้หญิงคิดเป็นร้อยละ 49.83 ของประชากรทั้งหมด ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล 56,137 คน คิดเป็น ร้อยละ 10.37 ส่วนที่เหลือ 485,127 คน หรือร้อยละ 89.63 อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล และอาณาเขต แผนภูมิจังหวัดยโสธรที่ประกอบด้วยพื้นที่ของแต่ละอำเภอและคุณภาพของดินที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม (ออนไลน์, 2562)

4. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดยโสธร มีลักษณะลาดเอียงจากทิศตะวันตกลงไปทางทิศตะวันออก พื้นที่ทางตอนเหนือส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงสลับกับพื้นที่แบบลูกคลื่น มีสภาพเป็นป่าและมีแหล่งน้ำขนาดกลาง ได้แก่ ห้วยลิงโจน ห้วยสะแบก ลำโพง ลำเซบาย ส่วนพื้นที่ทางตอนกลางและตอนใต้เป็นที่ราบลุ่มต่ำสลับซับซ้อนกับสันดินริมน้ำ มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ได้แก่ แม่น้ำชี และขนาดกลาง ได้แก่ ลำน้ำยัง ลำทวนไหลผ่าน ลักษณะดินส่วนมากเป็นดินทรายและดินเค็ม มีหนองบึง ลำห้วย และแหล่งน้ำขนาดเล็ก อยู่มาก พื้นที่อยู่ในลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำมูล สำหรับภูมิอากาศ จังหวัดยโสธรมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยเท่ากับ 71.1% อุณหภูมิสูงสุด 43 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 11 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 5 ปี เฉลี่ย 1,600 มม. ต่อปี

5. ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการสำรวจพบแร่โปแตสและเกลือหินในเขตท้องที่อำเภอเมืองยโสธร และอำเภอคำเขื่อนแก้ว แต่มีปริมาณน้อยไม่พอที่จะนำมาจัดการในเชิงพาณิชย์ได้ สภาพของดินประกอบ ด้วยดินที่มีชื่อทางธรณีวิทยาว่าดินโคราช ดินร่อยเอ็ด ดินยโสธร มีลักษณะเป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ และสภาพบางแห่งมีสภาพดินเค็มปนอยู่ด้วย

6. แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ แม่น้ำชี ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ไหลผ่านจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ดและยโสธร สำหรับจังหวัดยโสธรแม่น้ำชีไหลผ่านท้องที่อำเภอเมืองยโสธร อำเภอมหาชนะชัย แล้วไปบรรจบกับแม่น้ำมูลในเขตอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี และไหลลงสู่มแม่น้ำโขงต่อไป แม่น้ำชีจะมีน้ำไหลอยู่ตลอดปี นอกจากนี้ จังหวัดยังมีแหล่งน้ำอื่นอีก เช่น

1) ลำเซบาย ต้นกำเนิดจากภูเขาในเขตอำเภอเลิงนกทา ไหลผ่านอำเภอป่าดัว อำเภอคำเขื่อนแก้ว ไหลลงสู่มแม่น้ำมูลในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

2) ห้วยโพง ต้นกำเนิดจากภูเขาในเขตอำเภอเลิงนกทา ไหลผ่านอำเภอกุดชุม อำเภอป่าดัว อำเภอคำเขื่อนแก้ว ในฤดูแล้งจะมีน้ำแห้งเป็นช่วงๆ ลำทวน เป็นบึงขนาดใหญ่อยู่ในเขตอำเภอ

เมืองยโสธร ลำน้ำยังต้นกำเนิดจากเทือกเขาภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ ไหลผ่านจังหวัดร้อยเอ็ด และเข้าเขตอำเภอเมืองยโสธร แต่ไหลผ่านเป็นช่วงสั้นๆ ห้วยตบเต่า เป็นลำห้วยอยู่ในเขตอำเภอเมืองยโสธร มีน้ำขังเฉพาะฤดูฝน

7. สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพที่สำคัญของชาวจังหวัดยโสธร คือการประกอบการเกษตรมีการทำนา เพาะปลูกพืชไร่ ชนิดต่างๆ เช่น มันสำปะหลัง อ้อยโรงงาน แตงโม ข้าวโพด ถั่วลิสง และยาสูบ เป็นต้น การปลูกไม้ผลไม้อื่นๆ เช่น ยางพารา มะม่วง กัลยน้ำหว่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาชีพรับจ้าง ประกอบธุรกิจทางการค้า และอุตสาหกรรมในครัวเรือน ในปี 2556 โครงสร้างการผลิตตามมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) จังหวัดยโสธร จำนวน 16 สาขา มีมูลค่า 28,421 ล้านบาท มูลค่าผลิตภัณฑ์เฉลี่ยต่อหัว (Per Capita : GPP) จำนวน 58,541 บาท จัดเป็นลำดับที่ 18 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลำดับที่ 72 ของประเทศ โดยสาขาการผลิตที่ทำรายได้มากที่สุด คือ สาขาเกษตรกรรม การล่าสัตว์ การป่าไม้ มีมูลค่า 9,822 ล้านบาท รองลงมา คือ สาขาการศึกษา มีมูลค่า 4,877 ล้านบาท และสาขาการขนส่ง การขายปลีก การซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ในครัวเรือน มีมูลค่า 2,913 ล้านบาท ตามลำดับ โดยสำนักงานคลังจังหวัดยโสธรได้ประเมินภาวะเศรษฐกิจจังหวัดยโสธรในปี 2559 คาดว่าจะขยายตัวชะลอลง โดยด้านอุปทานมีแนวโน้มขยายตัวชะลอลงจากปี 2558 เป็นผลมาจากภาคการผลิตอุตสาหกรรมซึ่งคาดว่าจะขยายตัวชะลอลงร้อยละ 4.82 ตามปริมาณการสั่งซื้อและการฟื้นตัวของประเทศคู่ค้า การผลิตภาคเกษตรมีแนวโน้มขยายตัวชะลอลงร้อยละ 3.80 จากปริมาณผลผลิตสินค้าเกษตรที่คาดว่าจะต้องเผชิญกับปัญหาภัยธรรมชาติ แม้ราคาสินค้าเกษตรมีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้น และภาคบริการคาดว่าจะขยายตัวในอัตราร้อยละ 6.18 ซึ่งมีผลมาจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัด ด้านอุปสงค์คาดว่าจะมีแนวโน้มขยายตัวชะลอลงจากภาคการบริโภคภาคเอกชนที่ขยายตัวชะลอลงร้อยละ 4.71 ตามรายได้และความสามารถในการใช้จ่ายใช้สอยของประชาชน รวมถึงนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจภาครัฐ การลงทุนภาคเอกชนมีการขยายตัวชะลอลงร้อยละ 4.90 ตามนโยบายและภาวะเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า การใช้จ่ายภาครัฐมีการขยายตัวชะลอลงร้อยละ 6.04 ซึ่งมีผลมาจากการเบิกจ่ายเงินงบประมาณทั้งงบประมาณและงบลงทุนเพื่อผลักดันนโยบายและมาตรการต่างๆ ให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

สรุป จังหวัดยโสธรอยู่ทางอีสานตอนล่างของประเทศ มีพื้นที่ 4,161.64 ตารางกิโลเมตร ประชากร 541,264 คน แบ่งเป็น 9 อำเภอ 79 ตำบล 874 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงป่าโปร่ง สูงจากน้ำทะเล 18 เมตร ปริมาณน้ำฝน 1,269 มิลลิเมตร

2.7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนรงค์) (2550) ได้กล่าวถึงศรัทธาในการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาว่า คือความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดความรู้สึกสำนึกถึงคุณค่าของบุคคลและสิ่งต่างๆ ศรัทธา เป็นความเชื่อที่ยังฝังแน่นอยู่จิตใจของมนุษย์ตั้งแต่เกิดมาในโลกนี้มนุษย์มีความศรัทธาต่อสิ่งต่างๆ ที่ตนเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน มีอำนาจพิเศษที่จะช่วยเหลือมนุษย์เวลาเกิดปัญหา การเชื่อและการยอมรับในอำนาจพิเศษและความศักดิ์สิทธิ์

ของธรรมชาติ การเชื่อเรื่องดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มีอำนาจดลบันดาลอะไรก็ได้ การเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษ หรือการเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง โดยเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้มีอำนาจพิเศษเหนือมนุษย์สามารถช่วยเหลือมนุษย์เวลาเกิดความกลัวภัย หรือช่วยเหลือให้ปลอดภัย ดังนั้น จึงพยายามทำอย่างไรก็ได้เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นพอใจจึงมีการบูชา เช่นสรวง กราบไหว้ อ้อนวอนจนกลายมาเป็นลัทธิศาสนาต่างๆ มากมาย เพราะเมื่อบุคคลมีความเชื่อ มีความเลื่อมใสในสิ่งใดแล้วย่อมทำการบูชา กราบไหว้ ต่อสิ่งนั้นด้วยกาย วาจา และใจอย่างมั่นคง แนวความคิดเรื่องความเชื่อของคนโบราณที่กลายมาเป็นลัทธิ ศาสนาต่างๆ มีสาเหตุมาจากการกลัวภัยต่างๆ ที่เกิดขึ้นทางธรรมชาติ และสิ่งที่มีอำนาจเหนือตนที่มองไม่เห็นจึงแสดงออกด้วยการกราบไหว้ การบูชา อ้อนวอน ต่อสิ่งนั้นเพื่อให้ตนเองได้พ้นภัยและประสบสิ่งที่ดีปรารถนา

พระครูปริยัติสารการ (2551) ได้ศึกษาถึงรูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี ต่อความมั่นคงของสังคมอีสาน ผลการศึกษา พบว่า วัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานพุทธ พราหมณ์ และผีของสังคมอีสานในปัจจุบัน ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีพราหมณ์ และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ มีการประกอบตามประเพณี บุญ 12 เดือน หมายถึง ประเพณี 12 เดือน ที่เกี่ยวเนื่องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือน เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลในการดำเนินชีวิต โดยได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อทางวัฒนธรรมและประเพณีจนทุกวันนี้ สำหรับฮีตสิบสองเน้นแนวทางปฏิบัติจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อผีสง เหวตา ความเชื่อพราหมณ์ และศาสนาพุทธเป็นสิ่งสำคัญ พิธีกรรมทุกฮีตจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธแทรกอยู่เป็นประจำ

เจริญ มูลมา (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาประเพณีการบายศรีสู่ขวัญเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการต้องจัดให้มีการสร้างความเข้าใจตระหนักถึงการเห็นคุณค่าของประเพณีแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนให้สืบสานจัดให้มีแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา มีรูปแบบการอนุรักษ์สืบสานพัฒนาประเพณี 2 ประการ คือ ชาวบ้านเข้าใจเห็นคุณค่าและมีความเอื้ออาทรและสมัครใจ มีองค์ความรู้เผยแพร่และชี้ประโยชน์ของประเพณีและการสืบสานดำเนินการโดยการถอดรหัส สร้างความตระหนัก จัดการความรู้ ปฏิบัติจริง เรียนรู้และพัฒนาภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องและสามารถประยุกต์ใช้ เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้การจัดการที่ดีภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม

นิคม ปาทะวงศ์ และคณะ (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์หลักอารักขสัมปทาเพื่อการสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกาของชุมชนเทศบาลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ มีความเสียสละทั้งแรงกายคือเข้ามาร่วมกิจกรรมต่างๆ เสียสละแรงทรัพย์จัดหาอุปกรณ์ในการทำไฟตุ้มกา และใช้ความสามารถของตนเองในการอบรมสาธิตให้ความรู้เรื่องประเพณีไฟตุ้มกาให้สาธารณชนได้รับรู้เพื่อเป็นการเผยแพร่ มีความพร้อมของวัสดุจากธรรมชาติและอีกประการที่สำคัญได้แก่แรงผลักดันสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้ส่งเสริมสนับสนุนยกระดับให้เป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเร่งอบรมสานต่อความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังใน

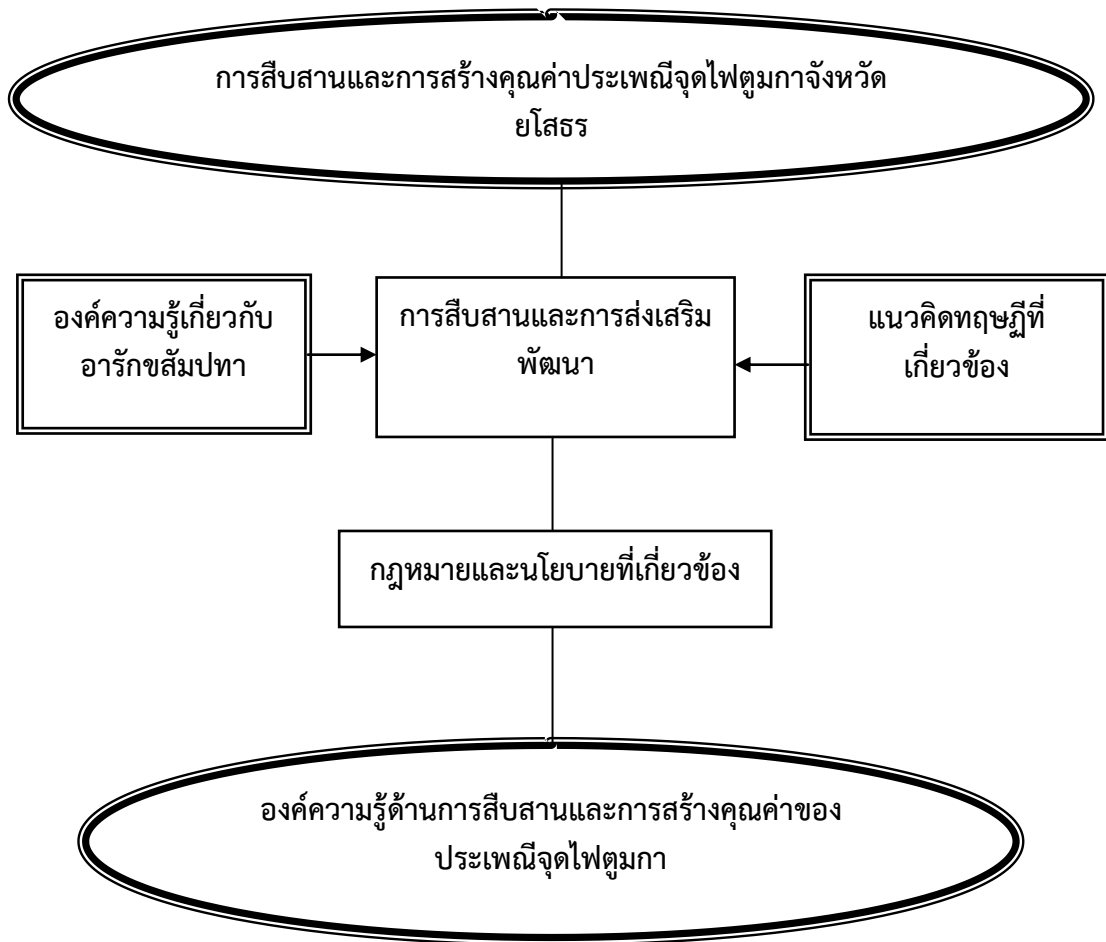
ท้องถิ่นได้มีความรู้ความชำนาญสามารถผลิตไฟฟ้าออกมา ผลิตในเชิงพาณิชย์สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว อีกช่องทางหนึ่งและเป็นการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีอย่างถาวร

กรวรรณ สังขกร และคณะ (2561) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม กรณีศึกษา : เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา และจากผลการศึกษาเบื้องต้นพบว่า แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ในเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาต้องให้ความสำคัญกับ 5 ประเด็นหลัก คือ 1) การพัฒนาด้านลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว 2) ด้านผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม 3) ด้านกระบวนการให้บริการ 4) ด้านบุคคล และ 5) ด้านการส่งเสริมการตลาด อีกทั้งการประชาสัมพันธ์ ต้องสื่อสารให้นักท่องเที่ยวได้เห็นถึงความแตกต่างของอัตลักษณ์ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเส้นทางอารยธรรมล้านนาเป็นการสร้างมุมมองใหม่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนความหลากหลาย

สรุปได้ว่า ความเชื่อหรือศรัทธาเป็นเรื่องของความเลื่อมใส เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดความรู้สึกสำนึกถึงคุณค่าของบุคคลและสิ่งต่างๆ ที่ทำให้ฝังแน่นอยู่จิตใจของมนุษย์ตั้งแต่เกิดมาในโลกนี้มนุษย์มีความศรัทธาต่อสิ่งต่างๆ ที่ตนเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการสร้างกำลังใจ และความเชื่อนั้นก็เป็นเรื่องที่ทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุผล และในการบูชานั้นก็เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณูปการของพระรัตนตรัย ในขณะเดียวกันก็ยังเป็นจุดกำเนิดของศิลปะและวัฒนธรรมที่งดงามที่ควรสืบสาน สร้างคุณค่าให้เหมาะกับยุคสมัย

2.8. กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

งานวิจัยนี้ ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบแนวความคิดต่อการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ซึ่งสามารถสรุปเป็นกรอบแนวความคิดได้ ดังนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวความคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลักสำคัญ ซึ่งคณะผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังต่อไปนี้

- 3.1 การเลือกพื้นที่การวิจัย
- 3.2 การสำรวจพื้นที่ก่อนการทำวิจัย
- 3.3 การวางแผนงานก่อนปฏิบัติงานวิจัยภาคสนาม
- 3.4 ประชากรและการเลือกตัวอย่าง
- 3.5 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
- 3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.7 การสร้างและตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย
- 3.8 เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม
- 3.9 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล
- 3.10 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.11 การเขียนรายงานการวิจัย

3.1 การเลือกพื้นที่การวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่สำหรับการวิจัย ดังนี้

- 1) เป็นชุมชนที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- 2) เป็นชุมชนที่เป็นผู้ริเริ่มเรื่องพื้นประเพณีจุดไฟตุ้มกา
- 3) เป็นชุมชนที่มีการจัดประเพณีจุดไฟตุ้มกาในทุกปี

3.2 การสำรวจพื้นที่ก่อนการทำวิจัย

ผู้วิจัยนำโดย นายนิคม ปาทะวงศ์ หัวหน้าโครงการวิจัยได้นำคณะผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์ เพื่อปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชน วางแผนกับคณะวิจัยพร้อมเจ้าหน้าที่และบุคลากรของชุมชนในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้เลือกเอาพื้นที่ชุมชนในเขตเทศบาลตำบลทุ่งแร่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร เป็นศูนย์กลางของพื้นที่การวิจัยและเป็นชุมชนที่มีการจัดงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นแห่งแรกของจังหวัดยโสธร

3.3 การวางแผนงานก่อนปฏิบัติงานวิจัยภาคสนาม

คณะผู้วิจัยได้ประชุมเพื่อเตรียมความพร้อมในการวิจัย วางโครงสร้างในการทำวิจัยจากข้อมูลที่ได้มาจากการลงสำรวจพื้นที่ การวางแผนปฏิบัติงานภาคสนาม การสร้างกรอบการทำงานให้เป็นไปตามปฏิทินการดำเนินงาน พร้อมทั้งมอบหมายภาระงานในการวิจัยให้กับสมาชิกตามสัดส่วนและตามหัวข้องานที่ได้กำหนดไว้ ส่วนกระบวนการติดตามความคืบหน้าของภาระงานต่างๆ คณะทำงานได้

มอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัยเป็นคนที่ตรวจสอบ ควบคุม และติดตามความคืบหน้าตามปฏิทินการปฏิบัติงาน

3.4 ประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่มุ่งขอบเขตการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจงกับประชาชนที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีและการผลิตไฟตุ้มกาเป็นอย่างดี มีการประกอบอาชีพอยู่ในท้องถิ่น และอาศัยอยู่ในพื้นที่จริงไม่น้อยกว่า 20 ปี (ทั้งชายและหญิง) จำนวนทั้งสิ้น 36 คน ในการสัมภาษณ์ทั่วไป และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน 9 คน จากผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องประเพณีจุดไฟตุ้มกา ซึ่งการคัดเลือกประชากร (Population) และกลุ่มตัวอย่าง (Sample) ดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเจาะจงด้วยกระบวนการ ดังนี้

- 1) การลงพื้นที่สำรวจและการสอบถามจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน
- 2) การสอบถามถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือการเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านการผลิตไฟตุ้มกา โดยพิจารณาจากความถี่ของรายชื่อที่ได้จากการคัดเลือกจากคนในท้องถิ่น
- 3) การพิจารณาจากชื่อเสียง ประสบการณ์ และรางวัลของผู้ที่ได้รับเสนอชื่อ
- 4) การพิจารณาจากการประกอบอาชีพและอาศัยอยู่ในพื้นที่จริงไม่น้อยกว่า 20 ปี
- 5) การคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยใช้วิธีการเจาะจง

3.5 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

3.5.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ศึกษา รวบรวม และประมวลผลขึ้นมา และได้จากการศึกษาพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา เอกสาร บทความวิชาการ วารสารและสิ่งพิมพ์ทางวิชาการทั้งที่ใช้ระบบเอกสารและระบบออนไลน์ (Online) และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และเน้นเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักอารักษ์สัมปทา

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ได้แก่ ศิลปะวัฒนธรรม ประเพณีจุดไฟตุ้มกา และนวัตวิถีของชุมชนตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร

3.6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบบันทึกการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Data Collection) ที่คณะผู้วิจัยจัดทำขึ้น ได้แก่

- 1) แบบสำรวจสภาพพื้นที่เบื้องต้น
- 2) แบบสนทนากลุ่ม (ย่อยและกลุ่มใหญ่)
- 3) แบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม
- 4) แบบบันทึก (จากการสังเกตหรือสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ)
- 5) แบบศึกษาประวัติชีวิต

6) อุปกรณ์อื่นๆ ที่ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ ปากกา ดินสอ สมุด/กระดาษ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว

3.7 การสร้างและตรวจคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เมื่อคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำเครื่องมือเสร็จแล้วได้นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบด้านเนื้อหา (Content Validity) ได้แก่

1) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรสิทธิ์ ไกรสิน	ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา
2) ดร.บรรจง ลาวะลี	ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อมั่นและความเที่ยงตรง
3) ดร.สุวัฒน์ จิตจันทร์	ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา
4) ดร.พวงคำ ทองทั่ว	ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา
5) ดร.สุวิมล สมไชย	ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อมั่นและความเที่ยงตรง

ส่วนข้อมูลและรายละเอียดด้านคุณสมบัติของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ที่ได้ทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความเหมาะสมด้านเนื้อหา (Content) ความเชื่อมั่น (Reliability) และตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของเครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะขอเข้าไปปรากฏในภาคผนวก (Appendix) ต่อไป

การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญเป็นการนำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญให้พิจารณาและทำการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาและภาษา โดยพิจารณาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์การวิจัย โดยหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence หรือ IOC) ซึ่งผู้เชี่ยวชาญจะใช้ดุลยพินิจพิจารณาความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์และนิยามศัพท์การวิจัย มีเกณฑ์ในการให้คะแนน ดังนี้

-1 เมื่อผู้เชี่ยวชาญพิจารณาข้อคำถามแล้วเห็นว่าข้อคำถามนั้นไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและการนิยามศัพท์การวิจัยมีความไม่ชัดเจน

0 เมื่อผู้เชี่ยวชาญพิจารณาแล้วเกิดความไม่แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนิยามศัพท์การวิจัยมีความไม่ชัดเจน

+1 เมื่อผู้เชี่ยวชาญพิจารณาแล้วเห็นว่าข้อคำถามนั้นมีความสอดคล้อง เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และนิยามศัพท์การวิจัยมีความถูกต้อง ชัดเจน และตรงประเด็น

ผู้วิจัยได้นำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ที่เสนอแนะไว้มาปรับปรุง แก้ไขในแบบสอบถาม และนำแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์แล้วไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มประชากรในตำบลทุ่งนางโอก จำนวน 30 คน ซึ่งมีคุณลักษณะ คุณสมบัติ และบริบทที่ใกล้เคียงกับประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ทดลอง (Try-out) ด้วยตัวเอง เพื่อทดสอบว่าแบบสอบถามการวิจัยที่สร้างขึ้นมานั้น มีความเสถียร มีความเที่ยง ความตรง สื่อความหมายได้ตรงประเด็น หรือ

ผู้ตอบแบบสอบถามมีความเข้าใจมากน้อยเพียงใด เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง และทำการปรับปรุงแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกฉบับสมบูรณ์ พร้อมทั้งได้นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจริงที่ใช้ในการวิจัย

3.8 เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

เมื่อได้สร้างและตรวจสอบเครื่องมือดังกล่าวเสร็จแล้ว คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องทุกชนิด
2. เก็บข้อมูลจากเครื่องมือวิจัยโดยผู้วิจัยเป็นผู้กำหนดการวิจัยด้วยวิธีการต่อไปนี้

2.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ได้มอบหมายให้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้อง

2.2 ได้จัดเวทีเพื่อสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน 9 คน ณ สถานที่อาคารหอประชุมชั้น 2 วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร หมู่ 3 ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ในเวลา 13.00–16.30 น. พร้อมทั้งมอบผู้ดำเนินการ ดังนี้

- 1) ผู้ดำเนินการ 1 คน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส บุตดาพงษ์
- 2) ผู้ย่นคำถาม 1 คน คือ นายนิคม ปาทะวงศ์
- 3) ผู้บันทึกภาพ 1 คน คือ นายอิทธิพล ป่องทอง
- 4) ผู้จัดบันทึกข้อมูล 3 คน คือ นายวิพจน์ วันคำ, นางวิภาชน เทศน์ธรรม

และนายกันต์ ศรีหล้า

5) ผู้อำนวยการศูนย์ (บริการทั่วไป) 1 คน คือ นางบังอร ขอพึงตานกลาง ในการสนทนากลุ่มนั้นได้จัดเป็นรูปแบบตัวยู (U-Shape) ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั่งเรียงลำดับกันไป ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นคณะผู้วิจัย และคณะผู้วิจัยได้สร้างความคุ้นเคยโดยการแนะนำตัวให้ผู้เข้าสนทนากลุ่มให้รับทราบเป็นรายบุคคล และขอให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแนะนำตัวเองเป็นรายบุคคลเพื่อสร้างความคุ้นเคยก่อนสนทนากลุ่มตามลำดับหัวข้อที่กำหนดไว้

3.9 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เมื่อได้เก็บข้อมูลทั้งหมดแล้ว คณะผู้วิจัยได้ตรวจสอบคุณภาพข้อมูลเพื่อสร้างความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้ คือ วิธี Data Triangulation Method วิธี Investigations Method และวิธี Theory Method

1. การตรวจสอบความถูกต้องแบบสามเส้าจากการสัมภาษณ์

1) ได้แก่ผู้ให้ข้อมูล (ชาย-หญิง สัดส่วนผู้วิจัย 1 : 12 คน จำนวน ผู้วิจัย 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 36 คน) ตอบข้อคำถามในลักษณะคล้ายกันหรือตรงกัน

2) ข้อคำถามจะถามเวลาใด ข้อมูลจากที่ได้ ก็ถูกต้องตรงกัน

3) ข้อมูลที่ได้จากสถานที่ใดก็ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกัน หากข้อมูลในส่วนใดยังไม่ตรงกัน ผู้วิจัยต้องค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกันเพิ่มเติม

2. การตรวจสอบความแบบสามเส้าจากการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

- 1) ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลพฤติกรรมของชาย-หญิง ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เป้าหมายการวิจัย จำนวน 36 คน ได้ให้ข้อมูลในลักษณะที่สอดคล้องคล้อยกันหรือตรงกัน
- 2) ข้อสังเกตจะสังเกตเวลาใด ข้อมูลจากที่ได้ ก็ถูกต้องตรงกัน
- 3) ข้อมูลที่ได้จากสถานที่ใดก็ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกันหากข้อมูลในส่วนใดยังไม่ตรงกันผู้วิจัยต้องค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกันเพิ่มเติม

3. การตรวจสอบความแบบสามเส้าจากการศึกษาเอกสาร

- 1) ข้อมูลจากเอกสารอย่างน้อยจาก 3 ฉบับ เช่น ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดยโสธร ข้อมูลชุมชนเทศบาลตำบลทุ่งแต่ ข้อมูลแผนกลยุทธ์เทศบาลตำบลทุ่งแต่ และข้อมูลการสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกาของชุมชนในตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
- 2) ข้อมูลจากเอกสารฉบับใดก็ต้องถูกต้องตรงกัน หากข้อมูลในส่วนใดยังไม่ตรงกันผู้วิจัยต้องค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกันเพิ่มเติม วิธี Investigations Method ผู้เก็บข้อมูลทำการเก็บข้อมูลโดยไม่มีอคติ วิธี Theory Method การเก็บข้อมูลทฤษฎีที่กำหนดยืนยันความถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน

3.10 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) คือการนำข้อมูลแต่ละด้านมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ (New Finding)

2. การวิเคราะห์โดยจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) เป็นการวิเคราะห์ตัวแปรที่มี กล่าวคือมีที่ตัวแปรก็วิเคราะห์ตามตัวแปรนั้นๆ

1) การกระทำ (Acts) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์รายบุคคล และรายกลุ่ม เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลให้ได้ตรงกัน

2) จัดกิจกรรมคล้ายกันโดยการสนทนากลุ่ม

3) การหาความหมายของข้อมูลเชิงลึก จากการศึกษาชีวิตประวัติบุคคลสำคัญในพื้นที่ การศึกษาสภาพแวดล้อมทั่วไป

4) ศึกษาความสัมพันธ์จากพื้นที่เป้าหมายและพื้นที่ใกล้เคียง คือ ตำบลทุ่งนางโอก เพื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน

5) การมีส่วนร่วมของคณะวิจัยในการเก็บข้อมูลตามภาระงานที่ได้รับมอบหมายในแต่ละหัวข้อ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตสภาพพื้นที่ทั่วไป การสัมภาษณ์ชีวิตประวัติบุคคลสำคัญ การศึกษาเอกสารแล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเข้ามาเขียนร่วมกัน การรายงานร่วมกันเพื่อให้เห็นว่าข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่

3. การเปรียบเทียบข้อมูลโดยการนำข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตสภาพพื้นที่ทั่วไป การสัมภาษณ์ชีวิตประวัติบุคคลสำคัญ การศึกษาเอกสารมาเปรียบเทียบข้อมูลให้มีความสอดคล้องตรงกัน

4. เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาโดยการนำข้อมูลจาก 36 ชุด มาเขียนเชิงพรรณาเรียงกันว่าคนที่ 1-36 ว่าให้ข้อสังเกตและการศึกษาเอกสารว่าอย่างไรและนำมาเปรียบเทียบว่าเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร และคณะผู้วิจัยนำมาสรุปประเด็นให้สอดคล้องตรงกัน

3.11 การเขียนรายงานการวิจัย

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดแล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปและอภิปรายผล ข้อมูลการวิจัย การตรวจสอบความถูกต้องของการวิจัยขั้นสุดท้าย ณ วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร เมื่อดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้วได้พิมพ์ออกมาเป็นรูปเล่ม รายงานการวิจัยเสนอต่อสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พร้อมทั้งการตีพิมพ์และเผยแพร่งานวิจัยต่อไป

3.12 การรับรองจริยธรรมการวิจัย

เพื่อให้การวิจัยในครั้งนี้มีความถูกต้องเป็นไปตามกระบวนการของระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์และจริยธรรมการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการเรื่องการรับรองจริยธรรมการวิจัย โดยเสนอผ่านคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเอกสาร ที่ อว 8007/ว.23 เรื่อง การออกใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย ลงวันที่ 30 ตุลาคม 2562 และได้ผ่านมติของคณะกรรมการดังกล่าวแล้ว ส่วนรายละเอียดของเอกสารนั้น ผู้วิจัยจะขอนำไปปรากฏในภาคผนวก (Appendix) ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัย เรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” คณะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) จากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 36 คน และวิธีการสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน 9 รูป/คน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) สภาพสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และการศึกษาประวัติชีวิตของประชาชนท้องถิ่น จำนวน 1 คน และนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

4.2 การสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

4.3 การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

และเพื่อแสดงให้เห็นถึงสภาพพื้นที่ที่ทำการวิจัยเป็นเบื้องต้น คณะผู้วิจัย ได้ร่วมกันทำการสำรวจสภาพทางกายภาพ สถานที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งอาศัยข้อมูลจากเอกสารทั้งของราชการและเอกชน มาประกอบการวิเคราะห์และเรียบเรียง รวบรวมเพื่อสนับสนุนในการตอบโจทย์วิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏ ดังต่อไปนี้

4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

1. ความเป็นมาประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ก่อนที่จะมีการยกระดับประเพณีให้เป็นงานระดับจังหวัดนั้น คณะผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึก พบว่า เดิมทีเคยวประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นประเพณีที่จัดทำกันในชุมชนเทศบาลตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร เนื่องในเทศกาลออกพรรษา เป็นประเพณีสำคัญของเดือน 11 ที่ชาวอีสานทั่วไปจะมีกิจกรรมหลายอย่างในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งแต่เดิมนั้น ชาวชุมชนทุ่งแต้จะมีเอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับชาวอีสานในชุมชนอื่น คือจะมีการบูชาผานข้าว (ข้าวที่กำลังตั้งท้อง) ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นดอกไม้ที่สูงค่ายิ่ง เพราะมีคุณค่าต่อชีวิตจึงสมควรแสดงความกตัญญูโดยการนำผานข้าวมาสักการบูชาพระสงฆ์พร้อมกับดอกไม้ ธูปเทียน ในช่วงสำคัญของศาสนา ดังได้กล่าวมาข้างต้น ในสมัยครั้งหนึ่งมีผู้หัวไฟตุ้มกาที่ได้ประดิษฐ์ขึ้นมาจากภูมิปัญญาชาวบ้านเอง โดยถือมาพร้อมกับผานข้าวและดอกไม้ เมื่อแขวนไฟตุ้มกาไว้ ปรากฏว่ามองดูแล้วสวยงามจับ ตาจับใจ สมควรเป็นเครื่องสักการบูชาพระพุทธรเจ้า จนมีปราชญ์ท้องถิ่นได้ประพันธ์เรื่องราวเป็นคำกลอนผญาว่า “จุดเทียนแล้ว แสงส่องสดใส เบิ่งทอไฉนเหลืองนวลเข้าท่า คืดฮอดผ้าเหลืองห่มจีวร ใจหลงไหลอนซอนยกขึ้น สาธุ สาธุ สาธุ ผู้ข้าขอบูชาพระพุทธรเจ้า และพระรัตนตรัย ให้ชีวิตผู้ข้างดงามสุกใส ดุจแสงไฟตุ้มกาที่จุดบูชาผานี้ สาธุ สาธุ สาธุ” และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งนั้น (ในสมัยที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้) ประกอบกับในเขตที่ตั้งของชาวตำบลทุ่งแต้มีพันธุ์ไม้ชนิดนี้อยู่มาก ซึ่งจากการสังเกตสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งจะนำมากล่าวถึงสภาพพื้นที่ทั่วไปในที่นี้ พอสังเขป ดังนี้

1.1 สภาพที่ตั้ง

ตำบลทุ่งแต่ อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเมืองยโสธร ออกไปเป็นระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตรมีพื้นที่ประมาณ 38.78 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 24,237.50 ไร่ (1 ตารางกิโลเมตร เท่ากับ 625 ไร่) โดยมีอาณาเขตติดกับพื้นที่ตำบลต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลทรายมูล อำเภอทรายมูล
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลนาสะไมย์ และตำบลหนองเรือ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลชั้นไต้ใหญ่ อำเภอเมืองยโสธร
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลทุ่งนางโกล อำเภอเมืองยโสธร

ภาพที่ 4.1 ถนนวารีราชเดชสู่ชุมชนทุ่งแต่

1.2 สภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชน

จากข้อมูลเอกสารของชุมชนและการสังเกตสภาพของพื้นที่ พบว่า ชุมชนบ้านทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือ ระยะทางยาวประมาณ 12 กิโลเมตร และจากการบอกเล่าของคุณยายอ้วน ธนาคุณ ผู้อาวุโสเก่าแก่ของชุมชน ขณะที่ท่านมีอายุ 96 ปี (ท่านเสียชีวิต พ.ศ. 2495) เป็นเรื่องราวโดยย่อ คือ “...บรรพชนของชาวบ้านทุ่งแต่ เป็นชาวล้านช้าง (ลาว) สมัยพระวอ - พระตา ได้อพยพไพร่พลหนีการรุกรานของพระเจ้าสิริบุญสารแห่งนครเวียงจันทร์มาตามลุ่มแม่น้ำชี หมู่บ้านแรกของชาวทุ่งแต่ตั้งขึ้นคือ “บ้านขอนแก่น” อยู่ระหว่างตำบลน้ำคำใหญ่และตำบลชั้นไต้ใหญ่ (ในปัจจุบัน) ต่อมาเกิดอาเพศกลางร้ายบางอย่าง กล่าวคือมีศพตกจากโลงขณะที่หามไปยังป่าช้า ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นกลางร้าย จะเกิดภัยพิบัติในภายภาคหน้า จึงพากันอพยพไปตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ที่ “บ้านหนองบัว” ห่างจากชุมชนเดิมไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 20 กิโลเมตร ในขณะที่ชุมชนได้ตั้งหลักปักฐานอยู่ที่บ้านหนองบัวหลายปีก็เกิดความแห้งแล้ง ดังนั้นจึงอพยพไปทางทิศใต้เพื่อหาทำเลตั้งหมู่บ้านใหม่ จนพบทำเลใหม่ที่บริบูรณ์ด้วยหนองน้ำและป่าไม้ ติดกับหนองน้ำมีต้นมะค่าแต่ (อีสานเรียกว่า ต้นบักแต่) จึงตกลงตั้งบ้านใหม่ให้ชื่อว่า “บ้านทุ่งแต่” จนถึงปัจจุบัน...”

นอกจากนี้ พื้นที่ในเขตชุมชนห่างออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านทุ่งแต่ มีพื้นที่ป่าใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ต่อมาเรียกว่า “ป่าเห็ดดงมะไฟ” จนถึงปัจจุบัน” ป่านี้เองที่มีดงไม้ตุมกาเกิดแทรกอยู่ข้างใน

เมื่อชาวบ้านทุ่งแต่ตั้งหมู่บ้านใหม่เป็นที่ถาวรแล้วก็สร้างวัดขึ้นทางทิศตะวันออก ให้ชื่อว่า “วัดบูรพา” ปัจจุบันนี้ (2562) ชุมชนเทศบาลตำบลทุ่งแต่ มีทั้งหมด 10 หมู่ แต่ที่เป็นพื้นที่หลักในการจัดประเพณีนั้นมียู่ด้วยกัน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, หมู่ที่ 2, หมู่ที่ 3, และหมู่ที่ 8 ซึ่งทั้งหมดนี้อยู่ในอาณาบริเวณของบ้านทุ่งแต่ (นายดลชัย ธนาคุณ, สัมภาษณ์, 2562) และเป็นพื้นที่ที่ริเริ่มดำเนินกิจกรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกา และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายอย่าง รวมทั้งเป็นศูนย์รวมที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน และในการทำกิจกรรมชุมชน นอกจาก 4 หมู่บ้านนี้แล้ว ยังมีหมู่บ้านอื่นๆ อีกที่เข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกา รวมทั้งสถานศึกษาและสถานที่ราชการที่ให้การสนับสนุนและเข้าร่วม เช่น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร วิทยาลัยเอกราช และโรงเรียนบ้านทุ่งแต่ เป็นต้น

1.3 สภาพความเป็นอยู่

ชุมชนบ้านทุ่งแต่ มีการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่สำคัญ คือการทำนา ทำสวน การเกษตร และปศุสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงโค กระบือ ในทุกหมู่บ้าน และการเลี้ยงสุกรในพื้นที่ หมู่ที่ 8 มีร้านบริการทำผม ร้านเสริมสวยในพื้นที่ หมู่ที่ 1, 2, 8, มีโรงแรมในพื้นที่ หมู่ที่ 1 จำนวน 1 แห่ง มีรีสอร์ท (Resort) ในพื้นที่หมู่ที่ 3 จำนวน 1 แห่ง มีโรงสีข้าวขนาดเล็กในพื้นที่ จำนวน 10 แห่ง พื้นที่หมู่ที่ 1-10 มีตลาดสด จำนวน 2 แห่ง ในพื้นที่หมู่ที่ 1 มีแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช (ภายในวัดบูรพา) บ้านทุ่งแต่ หมู่ที่ 1 มีโรงงานอุตสาหกรรม 1 แห่ง (ทำแอสฟัลต์คองกรีต/Asphalt Concrete) ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านทุ่งแต่ หมู่ที่ 8 ชาวบ้านจะมีกลุ่มการพาณิชย์และกลุ่มอาชีพ คือ กลุ่มแม่บ้าน 10 กลุ่ม กลุ่มเกษตร (กลุ่มเกษตรกรทำนาทุ่งแต่) 1 กลุ่ม กลุ่มจักสาน (จักสานหวด/มวนึงข้าว กระติบข้าว) 1 กลุ่ม กลุ่มแปรรูปเห็ด 1 กลุ่ม

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปข้อค้นพบ (Fact Finding) ได้ว่า สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเป็นลักษณะธรรมชาติที่เรียบง่าย วิถีชีวิตของชาวบ้านไม่มีความฟุ้งเฟ้อ มีการส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนตามหลักแบบของเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดสานเป็นอาชีพเสริมหลังการเพาะปลูก มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ในแต่ละบ้าน ที่สำคัญมีป่าชุมชนที่เหมือนกับสวนกลางบ้านที่คนในชุมชนสามารถหาของป่ามารับประทานได้ตลอดฤดูกาล คือป่าดงมะไฟที่มีเห็ดและหน่อไม้ให้ชาวบ้านได้เก็บมาทำอาหารได้ตามวิถีท้องถิ่น

2. ประเพณีจุดไฟตุ้มกากับพระพุทธศาสนา

การเกิดขึ้นของประเพณีจุดไฟตุ้มกา เป็นประเพณีที่ชุมชนจัดขึ้นโดยสืบเนื่องมาจากเทศกาลออกพรรษาของพระสงฆ์ที่มีประจำทุกปี โดยการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยทำมาก่อนแล้วในอดีต แต่เลือนหายไปให้กลับคืนมาอีกครั้ง ในฐานะเป็นวัฒนธรรมที่ดั่งามของท้องถิ่น ควรแก่การอนุรักษ์ และเพื่อประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยอีกครั้งในปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบันกล่าวได้ว่าปัจจุบันประเพณีนี้ได้ก่อเกิดการประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ประกอบกับระบบความเชื่อที่มีอยู่อย่างฝังแน่นในจิตใจ การถือกำเนิดขึ้นมาอีกครั้งของประเพณีในฐานะเป็นพุทธบูชาจึงถูกรื้อฟื้น (Resurrect) และประชาชนในชุมชนทุ่งแต่จึงถือปฏิบัติในฐานะเป็นแหล่งสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการดำเนินจัดประเพณีจุดไฟตุ้มกาเนื่องในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปี โดยมีกิจกรรมหลักๆ แบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ

2.1 กิจกรรมที่เกี่ยวกับพระสงฆ์

สืบเนื่องจากวันออกพรรษาที่ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นสำคัญวันหนึ่งของพระภิกษุสงฆ์ คือเป็นวันสิ้นสุดการจำพรรษาหรือออกจากพรรษาที่ได้อธิษฐานเข้าจำพรรษาตลอดระยะเวลา 3 เดือน วันออกพรรษาในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่าเป็นวันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มายัง

โลกมนุษย์ หลังจากทีพระองค์ได้เสด็จไปจำพรรษาและแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเทพบุตรพุทธมารดาซึ่งอยู่สวรรค์ชั้นดุสิต แต่ลงมาฟังพระธรรมเทศนาที่ชั้นดาวดึงส์ อีกนัยยะหนึ่งกล่าวว่า วันออกพรรษาคือวันที่พระสงฆ์พ้นจากข้อกำหนดทางพระวินัยที่ต้องอยู่ประจำที่หรืออยู่ในวัดแห่งเดียวตลอด 3 เดือน ในฤดูฝน กล่าวคือเมื่อพระภิกษุได้อิฐฐานอยู่จำพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 แล้วอยู่ประจำที่หรือวัดนั้นเรื่อยไปจนสิ้นสุดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หลังจากวันออกพรรษาแล้วก็สามารถจาริก (เดินทาง) ไปค้างแรมที่อื่นได้

วันออกพรรษา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันปวารณา” หรือ “วันมหาปวารณา” คือวันที่พระสงฆ์ทำปวารณากรรมหรือเปิดโอกาสให้เพื่อนพระภิกษุด้วยกันว่ากล่าว ตักเตือนกันด้วยเมตตาจิตได้ เมื่อได้เห็น ได้ฟังรวมทั้งสงฆ์ในพฤติกรรมของกันและกัน วันออกพรรษามีความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีการกล่าวความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับจำพรรษาอยู่ ณ พระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี มีพระภิกษุเหล่านั้นเกรงจะเกิดการขัดแย้งกันจนอยู่ไม่สุขตลอดพรรษา จึงได้ตั้งกติกาว่าจะไม่พูดจากัน (มุควัตร) เมื่อถึงวันออกพรรษาพระภิกษุเหล่านั้นก็พากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตุวันมหาวิหาร กราบทูลเรื่องทั้งหมดให้พระองค์ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำหนิ แล้วทรงมีพระบรมพุทธานุญาตให้พระภิกษุกระทำการปวารณาต่อกัน ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาแล้วปวารณากันในสามลักษณะ คือ ด้วยการเห็นก็ดี ด้วยการได้ยินก็ดี และด้วยการสงสัยก็ดี” ดังนั้น ในวันออกพรรษานี้ จึงเป็นวันที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ทุกวัดจะมีการปวารณาออกพรรษาถือว่าเป็นสังฆกรรมสำคัญ

2.2 กิจกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนิกชน

ส่วนที่เป็นพุทธศาสนิกชน ชุมชนหลายแห่งจะมีกิจกรรมเนื่องในวันออกพรรษาแตกต่างกันออกไป ที่ชุมชนทุ่งแต้และตำบลต่างๆ ในอำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร จะมีกิจกรรมหลายอย่างที่ถือปฏิบัติมา เช่น ชุมชนบ้านทุ่งแต้จะมีการแห่ต้นตุงกาไปรอบๆ ชุมชน และหมู่บ้านต่างๆ ที่ได้มีการจัดเตรียมต้นตุงกาต่างก็พากันประดับประดาให้สวยงาม เช่น คณะของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่อยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนที่ได้เข้าร่วมเป็นประจำตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ก็มีการเตรียมการหลายอย่าง เช่น ในปี พ.ศ. 2562 นี้ ทางวิทยาลัยก็ได้เข้าร่วมทั้งที่ชุมชนและที่จังหวัดยโสธรจัดได้จัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานออกเป็นหลายฝ่ายร่วมกันกับชุมชน โดยมีกำหนดการ ดังนี้

วันเสาร์ ที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2562 ขึ้น 14 ค่ำเดือน 11

- เวลา 07.30 – 08.00 น. - ผู้เข้าร่วมโครงการลงทะเบียนพร้อมกัน
- เวลา 08.00 – 08.30 น. - พิธีเปิดโครงการ
 - ประธานในพิธี จุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย
 - ผู้แทนกล่าวรายงาน
 - ประธานในพิธีกล่าวเปิดโครงการ
- เวลา 08.30 - 10.30 น. - บรรยายเรื่อง ความเป็นมาของตุงกา
- เวลา 10.30 - 11.30 น. - บรรยาย/ปฏิบัติเรื่อง วิธีการแกะสลักลายตุงกา
- เวลา 11.30 - 12.30 น. - ฉันทภัตตาหารเพล/รับประทานอาหารเที่ยง
- เวลา 12.30 – 15.30 น. - การแกะสลักลายตุงกา ภาคปฏิบัติ

วันจันทร์ ที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2562 แรม 1 ค่ำ เดือน 11

- เวลา 08.00 - 09.30 น. - ผู้เข้าร่วมโครงการลงทะเบียนพร้อมกันที่วิทยาลัยฯ
- เวลา 09.30 - 11.30 น. - ภาคปฏิบัติ แกะสลักลูกตุงกา ประดับตกแต่งริ้วขบวนรถแห่

- เวลา 11.30 -12.30 น. - ฉันทภัตอาหารเพล/รับประทานอาหารเที่ยง
 เวลา 13.00 – 14.30 น. - เตรียมความพร้อมก่อนร่วมขบวนรถแห่
 เวลา 14.30 - 16.30 น. - ร่วมขบวนแห่ ณ เทศบาลตำบลทุ่งแต่
 เวลา 17.00 - 20.00 น. - ร่วมกิจกรรมจุดไฟตุ้มกาเนื่องในเทศกาลออกพรรษา
 เวลา 20.30 น. เป็นต้นไป - ผู้เข้าร่วมโครงการกลับโดยสวัสดิภาพ (เป็นเสร็จพิธี)

วันออกพรรษาปี พ.ศ. 2562 นี้ ตรงกับวันที่ 13 ตุลาคม ขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 และเพื่อเป็นแนวทางในการเยี่ยมชมในปัดไป ในที่นี้ จะนำตารางวันออกพรรษามาตามปฏิทินสุริยคติมาแสดงไว้ ดังนี้

ปีกุน	ปีชวด	ปีฉลู	ปีขาล	ปีเถาะ	ปีมะโรง	ปีมะเส็ง
13 ตุลาคม พ.ศ. 2562	2 ตุลาคม พ.ศ. 2563	21 ตุลาคม พ.ศ. 2564	10 ตุลาคม พ.ศ. 2565	29 ตุลาคม พ.ศ. 2566	17 ตุลาคม พ.ศ. 2567	7 ตุลาคม พ.ศ. 2568

อนึ่ง วันออกพรรษานี้ ประชาชนในตำบลทุ่งแต่ นอกจากจะมีการดำเนินงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาแล้ว ในเรื่องอื่นๆ ก็ยังคงดำเนินเหมือนกับการพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพราะประเพณีนี้ถือว่าวันนี้เป็นวันที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งที่จะมีโอกาสได้ทำนุบำรุงพระสงฆ์ก่อนที่ท่านจะจาริก (เดินทาง) ไปยังสถานที่ต่างๆ กิจกรรมหลักที่ฆราวาสควรปฏิบัติในวันออกพรรษานี้ ได้แก่ การบำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ คือ การปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด ประดับธงชาติตามอาคารบ้านเรือน ประดับธงชาติและธงธรรมจักรตามวัดและสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งตามสถานที่ราชการและสถานที่ศึกษาในระดับต่างๆ ด้วยการทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วไปวัดเพื่อปฏิบัติธรรม ฟังพระธรรมเทศนา รักษาศีลอุโบสถศีลสถานที่ราชการ สถานที่ศึกษา โรงเรียน วัด และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็ควรจัดให้มีนิทรรศการหรือบรรยายธรรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวันออกพรรษาแก่ประชาชนและผู้สนใจทั่วไปซึ่งร่วมกันทำกุศลธรรม “ตักบาตรเทโว” (พระครูปริยัติพลากร สัมภาษณ์, 2562) เป็นต้น

3. พัฒนาการประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ประเพณีจุดไฟตุ้มกามีพัฒนาการจัดประเพณีมาตั้งระดับชุมชนตำบลทุ่งแต่สู่ระดับอำเภอเมืองยโสธร และหวังว่าจะพัฒนาสู่ระดับจังหวัด โดยมีการหยิบยกประเพณีนี้ขึ้นมาพร้อมกับประเพณีท้องถิ่นในชุมชนตำบลอื่นๆ รวม 18 ประเพณี และมีข้อตกลงจากสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองยโสธรให้ถือว่าเป็นประเพณีที่ควรค่าแก่การนำมาเป็นประเพณีสำคัญโดยอำเภอเมืองยโสธรเป็นผู้รับผิดชอบ และเริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2560 จนถึงปัจจุบัน (พระครูปริยัติพลากร, สัมภาษณ์, 2562) โดยมีการเชิญผู้เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลต่างๆ ในเขตปกครองอำเภอเมืองยโสธร ซึ่งประกอบด้วย

- 1) ตำบลในเมือง
- 2) ตำบลน้ำคำใหญ่
- 3) ตำบลตาดทอง
- 4) ตำบลสำราญ
- 5) ตำบลค้อเหนือ
- 6) ตำบลคูทุ่ง
- 7) ตำบลเด็ด
- 8) ตำบลซันไต้ใหญ่
- 9) ตำบลทุ่งแต่
- 10) ตำบลสิงห์
- 11) ตำบลนาสะเมย์
- 12) ตำบลเชียงคำ
- 13) ตำบลหนองหิน
- 14) ตำบลหนองคู
- 15) ตำบลชุมเงิน
- 16) ตำบลทุ่งนางโกล

17) ต่าบลหนองเรือ 18) ต่าบลหนองเป็ด

ตามที่กล่าวมา ต่าบลต่างๆ ทั้งหมดเมื่อตกลงให้ประเพณีจุดไฟตูมกาเป็นประเพณีประจำอำเภอ จึงได้ร่วมดำเนินจัดประเพณีขึ้นอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นการจรรโลงส่งเสริมพระพุทธศาสนาและเพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ดังที่ทุกอำเภอในจังหวัดยโสธรดำเนินการอยู่ต่างก็ได้มีการจัดประเพณีประจำอำเภอ ด้วยเหตุนี้อำเภอเมืองยโสธรจึงได้เริ่มจัดประเพณีจุดไฟตูมกาอย่างเป็นทางการ เช่น มีการประดับตกแต่งอย่างสวยงามเพื่อนำมาจัดแสดงเนื่องในวันออกพรรษาภายใต้ชื่อของงานประเพณีว่า “งานสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกา ออกพรรษายโสธร” และจัดดำเนินงานประเพณี ณ ที่หน้าที่ว่าการอำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร

ภาพที่ 4.2 การเตรียมจัดตั้งต้นตูมกาหน้าที่ว่าการอำเภอของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

4.2 การสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร

ปัจจุบันบันการสืบสานประเพณีจุดไฟตูมกา นอกจากจะทำกันในชุมชนตำบลทุ่งแต่ที่เป็นแม่บทแล้ว ประเพณีจุดไฟตูมกาได้มีพัฒนาและยกระดับให้เป็นประเพณีในระดับจังหวัด โดยมีอำเภอเมืองยโสธรเป็นผู้รับผิดชอบหลัก และตำบลต่างๆ ก็มีมติเป็นเอกฉันท์ ดังนั้นนับแต่มีการริเริ่มรื้อฟื้นขึ้นมาแล้ว ปี พ.ศ. 2560 จังหวัดยโสธร เริ่มประชาสัมพันธ์ประเพณีนี้และให้แต่ละตำบลในเขตอำเภอเมืองยโสธร รวมถึงวัดและหน่วยงานทางการศึกษาได้นำต้นตูมกาเข้าร่วมแสดงที่หน้าที่ว่าการอำเภอ (พระครูปริยัติพลากร, สัมภาษณ์, 2562) เพื่อร่วมสืบสานกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับประเพณีดังจะนำมากล่าวในที่นี้ ดังนี้

1. การถ่ายทอดวิธีการทำไฟตูมกา

การดำเนินกิจกรรมประเพณีจุดไฟตูมกาของอำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ในช่วงแรกๆ ประชาชนชาวบ้านในชุมชนเทศบาลตำบลทุ่งแต่ จะเป็นผู้นำชุมชนต่างๆ ในฐานะพี่เลี้ยงและต้นแบบของงานประเพณี นอกจากนี้ชุมชนเทศบาลตำบลทุ่งแต่ยังมีการจัดกิจกรรมประเพณีแบบดั้งเดิมและประยุกต์ขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่วัดบูรพา บ้านทุ่งแต่ และปัจจุบันนี้มีสิ่งสนับสนุนหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการสืบสานและการสร้างคุณค่าในงานประเพณีหลายอย่าง จากการสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และสิ่งสนับสนุนการสืบสานที่เป็นองค์ประกอบหลักของงานประเพณี ทำให้ทราบถึงประเด็นดังกล่าว และสามารถสรุปได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1.1 ปัจจัยด้านวัตถุดิบ

ในข้อนี้ “ลูกตุ้มกา” ถือว่าเป็นวัสดุทางธรรมชาติที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมของการจัดงาน ประเพณีปัจจุบันด้วยสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวน โดยเฉพาะในปี 2562 นี้ที่เกิดภาวะอุทกภัย แม้แต่ในเขต ชุมชนก็ตกอยู่ภายใต้สถานการณ์นี้ด้วย การจะหาลูกตุ้มกาจึงเป็นเรื่องค่อนข้างลำบาก ในขณะที่เดียวกัน ความต้องการของชุมชนอื่นๆ ก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งในจังหวัด และต่างจังหวัดที่สนใจและต้องการให้ชุมชนนำต้น ตุ้มกาไปแสดงในงานสำคัญของจังหวัดนั้นๆ เช่น ในกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้ การจัดหาลูกตุ้มกาจึงเริ่มจะเป็นสิ่งที่ หายากขึ้น (นายบัวกัน แก้วดวงใหญ่, สัมภาษณ์, 2562) เพราะป่าไม้ดั้งเดิมเหมือนสมัยเก่าเริ่มน้อยลง ในบาง พื้นที่ไม่มีป่าดงดิบตามธรรมชาติ คงเหลือให้เห็นมีแต่ป่าไม้ที่ปลูกขึ้นมาใหม่ไม่ได้เกิดตามธรรมชาติ ในส่วนของ ตำบลทุ่งแต่ในยุคเก่าสามารถหาได้ทั่วไปในท้องทุ่งนาและจากป่าดงมะไฟ แต่ปัจจุบันจากการบอกเล่าของ ชาวบ้านยังคงมีลูกตุ้มกาที่พอหาได้จากป่าดงมะไฟ (ผืนป่าชุมชน) ซึ่งเป็นป่าที่ทางกรมป่าไม้ได้อนุรักษ์ไว้มี ความกว้างพื้นที่คาบเกี่ยวอยู่ 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองยโสธร อำเภอกุดชุม และอำเภอทรายมูล มีพื้นที่ขนาด ประมาณ 8 หมื่นกว่าไร่ และจากการให้ข้อมูลของพระครูปริยัติพลากร (เจ้าอาวาสวัดบูรพาราม) ได้กล่าวว่า แนวทางที่คาดว่าจะสามารถแก้ไขได้ คือมีคนนำมาทดลองปลูกหลายวิธีก็ไม่สามารถปลูกได้ ทั้งตอนกิ่งหรือ วิธีการขยายพันธุ์ต่างๆ พอนำมาปลูกแล้วก็ไม่เป็นผลไม่สามารถปลูกได้ มักจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเท่านั้น (พระครูปริยัติพลากร, สัมภาษณ์, 2562) ดังนั้น ปัจจัยทางด้านวัตถุดิบคือลูกตุ้มกาที่เป็นสิ่งสำคัญในการนำมาทำ ไฟตุ้มกาเพื่อสืบทอดตามประเพณีและนำมาประยุกต์ทำเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าต่างๆ เช่น โคมไฟตุ้มกาเพื่อการ ขายในเชิงพาณิชย์ก็พลอยมีราคาและการซื้อขายกันอย่างต่ำตกถูกลงละ 5 ถึง 10 บาท ส่วนที่ดีคือทำให้ชาวบ้าน มีอาชีพเสริมอีกทางในช่วงเทศกาล

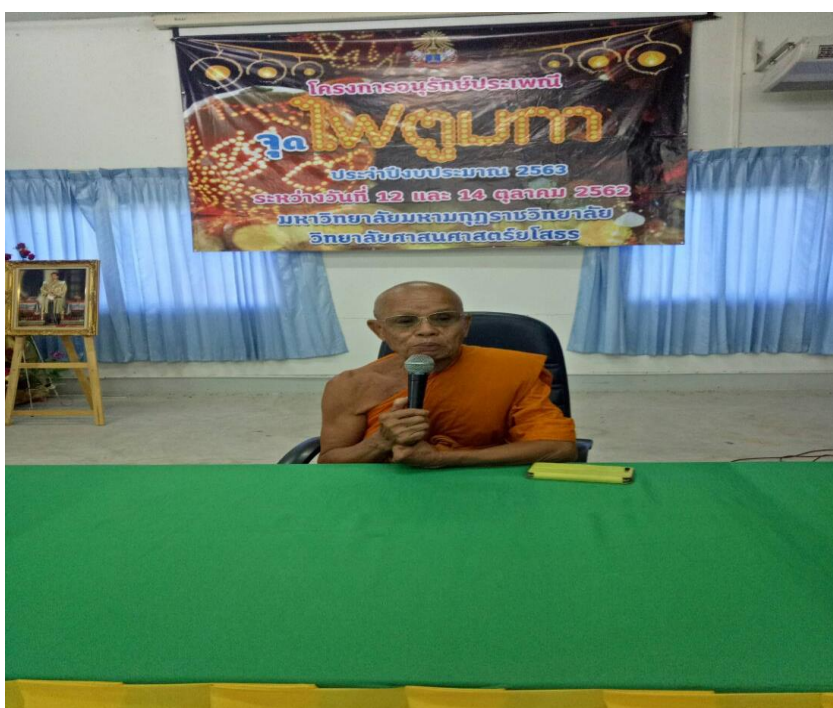
ภาพที่ 4.3 ลูกตุ้มกา

1.2 ปัจจัยด้านบุคคล

ปัจจัยด้านบุคคล ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการนำชาวบ้านจัดประเพณีไฟตุ้มกาโดยในปี พ.ศ. 2547 รัฐบาลมีนโยบายให้มีการจัดตั้ง “ศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน” ในตำบลต่างๆ ขึ้น ชาวชุมชนทุ่งแต่จึงได้จัดตั้ง “ศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลทุ่งแต่” ตามนโยบายดังกล่าว ขึ้นที่วัดบูรพา (บ้านทุ่งแต่) และสมัยแรกได้มีผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญของศูนย์ฯ ดังนี้

- 1) พระครูปริยัติพลากร (เจ้าอาวาส) เป็นผู้สนับสนุนและปรับปรุงสถานที่
- 2) นางสุภารัตน์ ศรีใสคำ ทำหน้าที่ประธาน
- 3) นางสาวารี พาพะหม ทำหน้าที่เลขานุการ

และในช่วงนั้น นายประเสริฐ กุบแก้ว (อดีตกำนันตำบลทุ่งแต่) ได้ปรารภถึงการฟื้นฟูประเพณีจุดไฟตูมกาอยู่เสมอๆ พอมาถึงปี พ.ศ. 2548 ผู้เกี่ยวข้องหลายท่านจึงร่วมมือกันโดยมี ท่านพระครูปริยัติพลากร และศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชนตำบลทุ่งแต่ในขณะนั้น ตลอดจนหน่วยงาน องค์กร และชุมชน จึงพากันปรับเปลี่ยนและพัฒนากิจกรรมต่างๆ ของประเพณีจุดไฟตูมกาอย่างเป็นระบบ และมีการเผยแพร่หลายรูปแบบ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน (พระครูปริยัติพลากร, สัมภาษณ์, 2562) และบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำชุมชนที่ลืมไม่ได้ เพราะท่านมีบทบาทต่อการรื้อฟื้นประเพณีจุดไฟตูมกาขึ้น คือ ท่านพระครูปริยัติพลากร ซึ่งท่านถือว่าเป็นบุคคลสำคัญ และในที่นี้จะขอนำประวัติย่อๆ ของท่านมากล่าวในที่นี้ พอสังเขปดังนี้

ภาพที่ 4.4 พระครูปริยัติพลากร

พระครูปริยัติพลากร เจ้าอาวาสวัดบูรพาตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร น.ธ.เอก ป.ธ.4

อุปสมบท เมื่อปี พ.ศ. 2516

บทบาทในการต่อสู้/พัฒนา ทำทุกอย่างให้ดี แก้ไขในสิ่งที่ผิดให้ถูก ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนสังคมและชาติ

อุดมการณ์ในการทำงานเพื่อชุมชน/แรงจูงใจ ทำด้วยหัวใจและปัญญา ประสพการณ์ทำผิดทำให้เกิดความคิดในการทำให้สำเร็จ

ผลงานที่โดดเด่น เป็นวิทยากรอบรมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีให้แก่หน่วยงานต่างๆ ทั้งในระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศ

รางวัลที่ได้รับ เสาศาธรรมจักร, บุคคลต้นแบบแห่งชาติ, คนดีศรีเมืองยศ และเกียรติบัตรต่าง

ความมุ่งมั่นที่จะอาสาพัฒนาท้องถิ่น ทำด้วยการไม่หวังสิ่งตอบแทนและเกิดประโยชน์ต่อสังคมชุมชน ประเทศชาติด้วยใจ

ความคิดเห็นเพิ่มเติม การเริ่มต้นด้วยสิ่งที่มีคุณค่า นำมาทำให้เพิ่มมูลค่าและทำเพื่อหาสิ่งที่ดีต่อไป เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

ข้อเสนอแนะ อยากให้คณะหน่วยงานภาครัฐสืบค้นหาประเพณีที่มีคุณค่าในท้องถิ่นที่ยังไม่เป็นที่รู้จักแล้วนำมาส่งเสริมพัฒนาให้รู้จักแพร่หลาย (คณะผู้วิจัย, ผู้บันทึกชีวประวัติบุคคลสำคัญ, 2562)

1.3 ปัจจัยด้านองค์กร

นอกจากปัจจัยทั้งดั่งที่กล่าวมา ปัจจัยด้านองค์กรยังมีความสำคัญต่อการจัดงานประเพณีซึ่งองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ถือว่ามีบทบาทที่ช่วยสนับสนุนและผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรม พร้อมกับการสร้างมูลค่าจากวัฒนธรรมประเพณี ประเพณีจุดไฟตุ้มกานี้ให้เกิดขึ้น การบูชาพระรัตนตรัยด้วยรูปเทียนเนื่องในเทศกาลออกพรรษาโดยทั่วๆ ไปเราต่างเห็นในเชิงประจักษ์โดยทั่วไปทุกพื้นที่ แต่ความแปลกตาที่ชาวบ้านทุ่งแต้และจังหวัดยโสธรจัดขึ้น ถือว่าเป็นวิถีปฏิบัติที่แปลกใหม่ เป็นการเพิ่มคุณค่าต่อบุญประเพณีที่ทำกันมาเป็นเวลายาวนานกว่า 100 ปี แม้จะเคยเลือนหายไปในช่วงที่ความเจริญได้เข้ามามากกว่า 30 ปีมาแล้วนั้น กล่าวคือเมื่อไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชน เมื่อ พ.ศ. 2520 ประเพณีก็เริ่มถูกลืมไปช่วงหนึ่งจนกระทั่งมาถึง พ.ศ. 2547 รัฐมีนโยบายให้ชุมชนมีการจัดตั้ง “ศูนย์บูรณาการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน” ชาวบ้านทุ่งแต้จึงรื้อฟื้นประเพณีนี้ขึ้นอีกครั้ง และมีการดำเนินงานครั้งใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา และเมื่อถึง ปี พ.ศ. 2559 ประเพณีนี้ถูกนำมากล่าวถึงอีกครั้ง โดยท่านพระครูปริยัติพลากร (เจ้าอาวาสวัดบูรพา) ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลทุ่งแต้ และประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองยโสธร ท่านสุวัฒน์ เข็มเพชร นายอำเภอเมืองยโสธร และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลทุ่งแต้ ซึ่งมี นางสาวารี พาพะหม เป็นประธาน ได้มีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน คือต้องการยกระดับการจุดไฟตุ้มกานในงานออกพรรษาตำบลทุ่งแต้สู่ระดับอำเภอและสู่ระดับจังหวัด โดยได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากสภาวัฒนธรรมตำบล ทั้ง 17 ตำบล และ 1 เทศบาลในอำเภอเมืองยโสธร ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1) ตำบลทุ่งแต้	ประธานสภา	พระครูปริยัติพลากร
2) เทศบาลเมืองยโสธร	ประธานสภา	นางกรุณา อารีเอื้อ
3) ตำบลทุ่งนางโถก	ประธานสภา	นายหนูอาน โสมณวัตร
4) ตำบลหนองเรือ	ประธานสภา	นายพนม จิตตะยโสธร
5) ตำบลหนองหิน	ประธานสภา	นายมูล มีจอม
6) ตำบลหนองเป็ด	ประธานสภา	นายเสรี วงษ์ละคร
7) ตำบลหนองคู	ประธานสภา	นายไฉน อดกลั่น
8) ตำบลนาสะไมย์	ประธานสภา	นายปราโมทย์ อุปไชย
9) ตำบลน้ำคำใหญ่	ประธานสภา	นายลำพัน แสงสว่าง
10) ตำบลชุมเงิน	ประธานสภา	นางสมลักษณ์ ดีหลี
11) ตำบลเชียงค้ำ	ประธานสภา	นายถาวร ศรีหนูเดช

12) ตำบลเตีต	ประธานสภาฯ	นายพรชัย ภาพันธ์
13) ตำบลคูทุ่ง	ประธานสภาฯ	นายสมพงษ์ ศิริโสม
14) ตำบลค้อเหนือ	ประธานสภาฯ	นายสง่า เศษสุวรรณ
15) ตำบลชั้นไต้ใหญ่	ประธานสภาฯ	นายเต็ม ผ่องใส
16) ตำบลตาดทอง	ประธานสภาฯ	นายบุญเรือง คำไพ
17) ตำบลสิงห์	ประธานสภาฯ	นายนรินทร์ ชูรัตน์
18) ตำบลสำราญ	ประธานสภาฯ	นายสุทธิชัย บุญทัย

จะเห็นได้ว่า จากการประสานงานและทำความเข้าใจกับหน่วยงาน องค์กร และชุมชนของตำบลต่างๆ โดยท่านนายอำเภอเมืองยโสธร (เป็นผู้นำ) การปรึกษาหารือในครั้งนั้นต่างได้รับความเห็นชอบและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากฝ่ายปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน องค์กร ตลอดจนชาวชุมชนตำบลต่างๆ ทุกตำบล และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลทุ่งแต้ ซึ่งมี นางสุวารี พาพะหม เป็นประธาน ได้ร่วมกันพัฒนาระดับ “จุดไฟตูมกาออกพรรษาตำบลทุ่งแต้” เป็นระดับอำเภอและจัดงานที่ตัวจังหวัด และงานประเพณีนี้ถูกเรียกว่า “จุดไฟตูมกา ออกพรรษายโสธร” และงานประเพณีที่เกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่งเพราะท่านพ่อเมือง นายบุญธรรม เลิศสุขีเกษม (อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร) เป็นผู้สนับสนุนหลักที่สำคัญในการขับเคลื่อน รวมทั้ง นางเพ็ญศรี เจริญสุทธิพันธ์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร ที่ได้คัดเลือกเอาประเพณีจุดไฟตูมกาที่ส่งเข้ามาคัดเลือกจากประเพณีท้องถิ่นทั้ง 17 ตำบล เพื่อยกระดับสู่ระดับประเพณีนั้นสู่งานประเพณีประจำปีอำเภอเมืองยโสธร ประเพณีจุดไฟตูมกาได้รับความเห็นชอบเบื้องต้น จากสภาวัฒนธรรมตำบล ทั้ง 17 ตำบล และ 1 เทศบาล องค์กรต่างๆ ตลอดจนชาวชุมชนตำบลต่างๆ ทุกตำบล สำหรับส่วนราชการที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและขับเคลื่อนการยกระดับไฟตูมกา ได้แก่ สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาจังหวัดยโสธร นำโดย ดร.สุรสิทธิ์ สิงห์หลง (นายกสมาคมการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดยโสธร) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดยโสธร นำโดย ดร.พวงคำ ทองทั่ว (วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร) และสำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดยโสธร นำโดย นางกมลพร คำนึ่ง (ประชาสัมพันธ์จังหวัดยโสธร)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การให้ความร่วมมือของปัจจัยด้านต่างๆ รวมถึงประชาชนทุกฝ่ายต่างมีความเสียสละ มีความร่วมมือกันในลักษณะต่างๆ เช่น เป็นคณะกรรมการดำเนินงานในแต่ละปี มีการเสียสละวัสดุอุปกรณ์สิ่งของต่างๆ และจัดหาเครื่องมือเพื่อให้ชาวคุ้ม รวมถึงตำบลต่างๆ ได้จัดทำไฟตูมกา ในระยะแรกก็เป็นวิทยากรอบรมสาธิตการทำต้นตูมกาให้ เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ทราบความเป็นมาของประเพณีไฟตูมกา รวมทั้งเทคนิควิธีในการทำไฟตูมกา มีส่วนร่วมโดยการทำต้นตูมกาเพื่อเป็นแบบให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และประการสุดท้าย มีการแสวงหาตลาดเพื่อรองรับการเพิ่มมูลค่าให้เกิดกับประเพณีไฟตูมกาด้วย

ภาพที่ 4.5 การเตรียมงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา ชุมชนบ้านทุ่งแต่

ภาพที่ 4.6 การเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โสธร

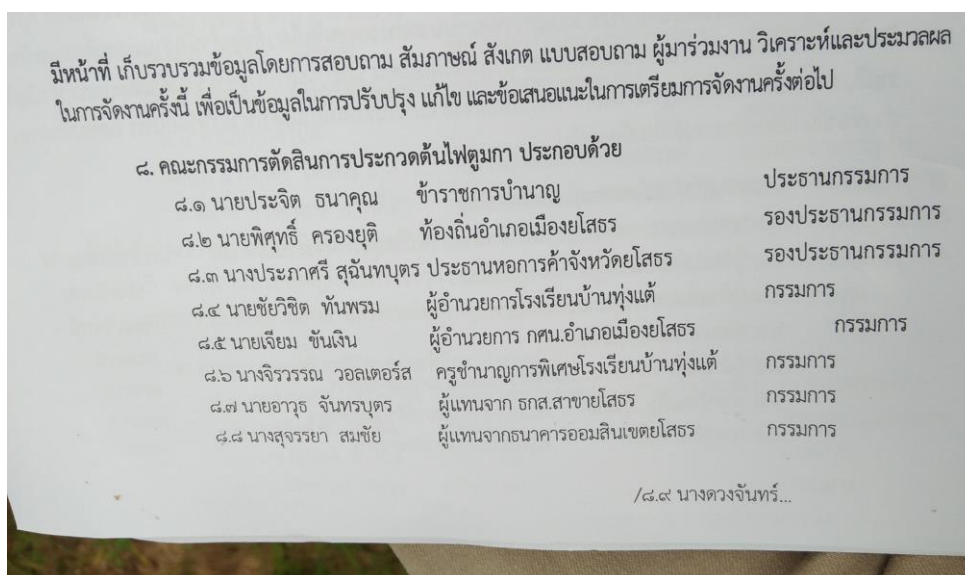
ภาพที่ 4.7 การเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์

2. รูปแบบการสืบสานประเพณี

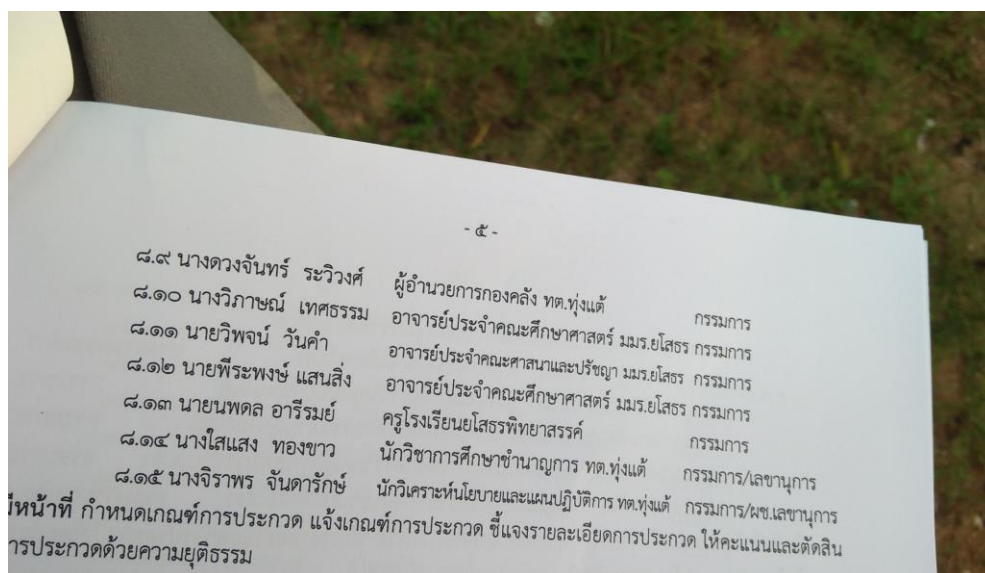
รูปแบบการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกา ประชาชนทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับอำเภอได้ให้ความร่วมมือกันทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น การจัดการประชุมเพื่อจัดงานประเพณี การแจ้งข่าวสารการจัดงานประเพณี การเสนอความคิดเห็นเสนอแผนการดำเนินงาน การเลือกแผนการดำเนินงานประเพณี จัดสรรวัสดุสิ่งของเพื่อดำเนินงานประเพณี การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมงานประเพณี ดังนี้

2.1 ตั้งคณะกรรมการแต่ละแผนก

- 1) คณะกรรมการที่ปรึกษา
- 2) คณะกรรมการดำเนินงาน
- 3) ฝ่ายตกแต่งรถขบวนแห่
- 4) ฝ่ายจัดทำต้นตุ้มกา
- 5) ฝ่ายทะเบียน
- 6) ฝ่ายอาหารและน้ำดื่ม/น้ำปานะ
- 7) ฝ่ายแสงสีเสียง บันทึกภาพ/เสียง
- 8) ฝ่ายการเงิน ประกอบด้วย
- 9) ฝ่ายพัสดุประจำโครงการ
- 10) ฝ่ายประชาสัมพันธ์
- 11) ฝ่ายควบคุมการจัดโครงการ/พิธีการ/พิธีกร เป็นต้น
- 12) คณะกรรมการตัดสินไฟตุ้มกา

ภาพที่ 4.8 ตัวอย่างการแต่งตั้งคณะกรรมการแผนกต่างๆ

ภาพที่ 4.9 ตัวอย่างการแต่งตั้งคณะกรรมการแผนกต่างๆ

จากการสังเกต การสัมภาษณ์/การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารจุดไฟตุ้มกาออกพรรษาของชุมชน เช่น ชาวบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร พบว่า ว่างานได้มีการเลือกเอาลูกตุ้มกามาแกะสลักสาธิตและทำเป็นไฟตุ้มกาตามลักษณะพิเศษของลูกตุ้มกา ในระดับจังหวัดก็มีการดำเนินการลักษณะเดียวกันและมีความหลากหลาย เช่น ในแต่ละตำบลได้จัดทำต้นตุ้มกามาประดับตกแต่งตามความคิดสร้างสรรค์ และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดได้เข้าเยี่ยมชมฟรีตลอดงาน บางชุมชนจะมีการอบรมสาธิตให้ความรู้เรื่องประเพณีไฟตุ้มกาให้สาธารณชนได้รับรู้และเข้าใจเพื่อเป็นการเผยแพร่มีความพร้อมของวัสดุแบบยั่งยืนโดยการร่วมกันอนุรักษ์ไว้ซึ่งต้นตุ้มกาอันเป็นป้าธรรมชาติ และอีกประการที่สำคัญ ได้แก่ แรงผลักดันสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายรวมทั้งทำให้ประชาชนในจังหวัดเกิดความรักและความหวงแหนในประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นตนเอง

ภาพที่ 4.10 การสาธิตทำไฟตุ้มกา

ภาพที่ 11 การสาธิตทำไฟตุ้มกา

2.2 การประชาสัมพันธ์บุญประเพณี

1. การประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่างๆ

การประชาสัมพันธ์บุญประเพณีตามสื่อต่างๆ จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นยุคที่ข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน การประชาสัมพันธ์มีส่วนสำคัญในการนำเสนองานประเพณีนอกจากปากต่อปาก การขึ้นป้ายโฆษณา การประกาศทางวิทยุ การแถลงข่าวทางโทรทัศน์ ยุคนี้ยังใช้สื่อที่เป็นสื่อสังคมออนไลน์ได้ ทั้งเว็บไซต์ขององค์กรเอกชนและส่วนบุคคล ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 4.12 ตัวอย่างสื่อประชาสัมพันธ์งาน

2. การประชาสัมพันธ์ทางวรรณกรรมเพลง

1. เพลงเพลินใจไฟตุ้มกา

คำร้อง : สุภารัตน์ ศรีใสคำ

ขับร้อง : กรุณา อารีเอื้อ

ไอ้ละน้อ.....เพลินใจกับไฟตุ้มกา อยู่วัดบูรพา ภูมิปัญญาอำเภอเมืองเฮา วันออกพรรษา มาฟื้นฟู
ของเก่า ของดีอีสานบ้านเฮา ภูมิลำนานาภาคภูมิใจ

ไอ้ผลตุ้มกา.....ไม้ป่าอยู่ตามดงดอน เคยมีมาแต่เก๋าก่อน ป่าดงดอนไม้ใกล้ไม้ไกล เป็นไม้ยืนต้นผล
กลมไม่เล็กไม่ใหญ่ เลือกผลต้องการเอาไว้ ทำโคมไฟงามตระการตา

*มองหาผลเด่น เห็นว่าถูกใจเอาไว้ ความนี้้อออกไป เจาะลวดลายตามปรารถนา ลวดลายต่างกัน
ต่างคนเลือกสรรกันมา ล้วนแต่มีคุณค่า บูชาพระรัตนตรัย

ไอ้อั้ละน้อ.....โคมไฟเรียงรายตามสาย ช่างในมีเทียนจุดไว้ แลไปแสงนวลสดใส ไอ้แสงเดือนเพ็ญ
งามเด่นคู่กันไป ช่างงามประทับใจลืมไม่ได้โคมไฟตุ้มกา

(ซ้ำ *, **)

2. เพลงตุ้มกาตราตรึง

คำร้อง : อ. เก๋ ไอลดา, อ. ย้อย มานะศักดิ์

ทำนอง : อ. ย้อย มานะศักดิ์

เรียบเรียง : อ. วิทย์

อัดเสียง : เต็กบ้านนอก

ขับร้อง : ต้นคุณ อนันตา

นักร้องรับเชิญ : นายบุญธรรม เลิศสุขีเกษม, นายสุวัฒน์ เข็มเพชร

*ได้มาเจอคนงาม สาวทุ่งแต่บ้านเก่า แห่งเมืองยโสธร ไอ้แม่เนื้ออ่อน สาวตากมผมยาว เจ้าช่างงาม
ตรึงใจ ได้มาพบเจ้าในคืนวันออก.....พรรษาปีกลาย เจ้าพาเที่ยวชม แห่โคมตุ้มกา ช่างงามตาเหลือหลาย

ออกพรรษาปีกลาย จุดโคมไฟ แห่งบูชาพุทธคุณ (ซ้ำ) ออกพรรษาปีกลาย จุดโคมไฟ แห่งบูชา
พุทธคุณ

**เสน่ห์แห่ไฟตุ้มกา ได้นำพาบุญที่ ได้พานพบแก้ไข เจ้าช่างงามปานไฟ แสงตุ้มกาสีผ่อง แม่เนื้อ
ทองยอโย ได้ยินนานมา ว่าโคมตุ้มกา ลวดลายงามชโลมใจ เนื้อในเทียนส่อง งดงามเรื่องรอง สาดส่องอำไพ
หัวใจคนบ้านไกล ได้มาชม ตุ้มกาตราตรึง (ซ้ำ) หัวใจคนบ้านไกล ได้มาชม ตุ้มกาตราตรึง

***จากวันที่มาเยือน เหมือนมีมนต์เสน่ห์ ได้คิดถึงตรึงใจ ฝ่ารอวันกลับไป ร่วมในงานสานสืบจุด
เทียนโคมตุ้มกา หน้าใสใจซื่อ สองเราจูงมือ เที่ยวชมคืนแสงไฟ น้ำใจไทบ้าน ก็ยังรักกัน ร่วมสืบสานกันไว้
ออกพรรษาวันใด พี่จะไป แห่งพุทธคุณ (ซ้ำ) ออกพรรษาวันใด พี่จะไป แห่งพุทธคุณ

(ซ้ำ **, ***)

3. คติความรู้ด้านประเพณีจุดไฟตุ้ม

ประเพณีจุดไฟตุ้มกาวันออกพรรษาที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน การสืบทอด สืบต่อประเพณีท้องถิ่นเนื่องในวันออกพรรษาหลายๆ จังหวัด จะมีกิจกรรมที่แตกต่าง แต่จุดมุ่งหมายก็คือการบูชาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธเนื่องในวันออกพรรษา จังหวัดยโสธรได้ใช้ประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นสื่อแสดงออกซึ่งความเคารพนั้น และในงานจะมีกิจกรรมที่หลากหลาย มีการถ่ายทอดวิธีการทำไฟตุ้มกา การสื่อถึงรูปแบบประเพณีและคติความรู้ด้านประเพณีในบริบทของการจุดไฟตุ้มกาเป็นพุทธบูชา และสาเหตุที่ต้องนำตุ้มกามาใช้เป็นเครื่องบูชาในวันออกพรรษา (นายจรูญ กุบแก้ว, สัมภาษณ์, 2562) สามารถอธิบายได้ว่า

1) ลูกตุ้มกาจะโตและแก่เต็มที่ในช่วงเทศกาลออกพรรษา ซึ่งเป็นช่วงที่สำคัญยิ่งทางพุทธศาสนา เพราะเป็นช่วงที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากสรวงสวรรค์หลังจากเสด็จไปโปรดพุทธมารดาและเป็นช่วงที่พระสงฆ์ปวารณาหลังจากจำพรรษา 3 เดือน จึงมีกิจกรรมของชาวพุทธหลายอย่าง เช่น จับฉลาก การร้องสรภัญญะ ปล่อยโคมลอย และตักบาตรเทโว เป็นต้น ที่สำคัญ คือ สักการบูชาพระรัตนตรัย

2) ผลตุ้มกามีลักษณะกลมสวยงาม มีขนาดประมาณพอเหมาะมือ มีเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง มีก้านยาว แข็งแรง สามารถหิ้ว และแขวนได้ เมื่อขูดผิวสีเขียวของผลตุ้มกาและคว้านเอาเนื้อและเมล็ดออกจะมีลักษณะโปร่งแสง ถ้ามีแสงส่องอยู่ในผลตุ้มกา จะทำให้เกิดการเรืองแสงสวยงาม และถ้าเราเจาะรูเป็นรูปลักษณะต่างๆ แสงที่ผ่านและลอดออกมาจะปรากฏภาพที่สวยงามเป็นทัศนศิลป์ (Craftsmanship) ดังนั้นในการเจาะผู้เจาะจะต้องมีความชำนาญ

3) ต้นตุ้มกาเป็นต้นไม้ที่ชอบเกิดและขยายพันธุ์อยู่เฉพาะที่ไม่ค่อยจะเห็นอยู่คละกับต้นไม้ชนิดต่างๆ แบบป่าไม้เบญจพรรณทั่วไป มักจะรวมกันเป็นดงตุ้มกา การนำไปขยายพันธุ์ที่อื่นทำได้ยากมาก เคยมีผู้นำไปปลูกโดยวิธีใช้ต้นกล้า ตอนกิ่ง ต่อกิ่งและขุดเอาโคนต้นปลูกก็ไม่สำเร็จเพราะในที่สุดก็ตาย จึงถือว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษอีกอย่างของตุ้มกา

4) ที่ชุมชนทุ่งแต่มีศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช โดยมีพระครูปริยัติพลากร (เจ้าอาวาสวัดบูรพา) ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลทุ่งแต่ มีความคิดริเริ่มในการพัฒนา มีความเสียสละทุ่มเทตนเองเพื่อการพัฒนาชุมชนบ้านทุ่งแต่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการจัดกิจกรรม การให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชน และกิจกรรมประเพณีต่างๆ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งมีผู้นำชุมชน คือผู้ใหญ่บ้านและกำนันที่มีความสามัคคี ร่วมแรง ร่วมใจกันทำงานให้หมู่คณะ สามารถนำพาสมาชิกในชุมชนทำแผนชุมชน จนทำให้หลายโครงการได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐและชุมชนแห่งนี้ยังมีการเคารพศรัทธาชุมชนอย่างเข้มแข็ง (พระครูปริยัติพลากร, สัมภาษณ์, 2562)

ภาพที่ 4.13 ป้ายให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประเพณี

4.3 การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

การสร้างคุณค่าประเพณีไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร เป็นการเพิ่มพูน การต่อยอดภูมิปัญญาให้มีคุณค่าทางจิตใจและทางเศรษฐกิจให้คนในชุมชน เช่น การผลิตไฟตุ้มกาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การบริการจัดการประเพณีให้เหมาะสมกับยุคสมัย และสามารถนำมากล่าวในที่นี้ดังนี้

1. การต่อยอดภูมิปัญญา

ประเพณีจุดไฟตุ้มกา เป็นประเพณีที่ชุมชนสามารถนำมาต่อยอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น เท่ากับว่าเป็นการรื้อฟื้น อนุรักษ์ และการประยุกต์ ดังนี้

1) การรื้อฟื้น (Recovery) เพื่อให้ภูมิปัญญาที่สำคัญหรือมีคุณค่าแต่หายไปแล้วได้ถูกนำกลับมาใช้ใหม่และมีโอกาสประยุกต์ได้ร่วมสมัยเพื่อให้ประโยชน์ต่อไปได้ เช่น ประเพณีจุดไฟตุ้มกาที่รื้อฟื้นกับมา

2) การอนุรักษ์ (Conservation) เพื่อให้ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าหรือมีความสำคัญต่อชุมชนที่จะเลือนหายไปคงอยู่ต่อไป เช่น การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ (Identity) และสามารถสร้างแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อการสร้างรายได้แก่คนในชุมชน แต่การอนุรักษ์จะเกิดขึ้นไปต่อเมื่อคนในท้องถิ่นมีความภูมิใจและเห็นความสำคัญต้องการสร้างคุณค่าให้ปรากฏและสืบสานให้คงอยู่มีมูลค่าเป็นแรงจูงใจ

3) การประยุกต์ใช้งาน (Modification) เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ มีความเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมใหม่โดยคงไว้แนวคิดหรือฐานความรู้เดิม เช่น การผลิตไฟตุ้มกาจใช้วัสดุอื่นทดแทนหรือใช้ร่วมกันได้ เพราะบางครั้งอาจเกิดปัญหาเนื่องจากเป็นวัสดุธรรมชาติบางปีอาจแห้งแล้งหรือน้ำท่วม ดังนั้นการประยุกต์วัสดุอื่นเพื่อทดแทน

ภาพที่ 4.14 การประดิษฐ์ไฟตูมกาในรูปแบบโล่รางวัลต่างๆ

ภาพที่ 4.15 การประยุกต์ไฟตูมกาในรูปแบบของใช้ต่างๆ

จะเห็นได้ว่า ลูกตูมกาที่มีคุณลักษณะพิเศษตามทราบแล้วนั้น เราสามารถนำมาต่อยอดจากการจัดประเพณีท้องถิ่นโดยการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทำและกลุ่มของผู้ทำ เพราะนอกจากการรื้อฟื้นประเพณี การอนุรักษ์ประเพณีแล้ว สิ่งที่จะสร้างความประทับใจให้แก่คนในชุมชนรวมถึงนักท่องเที่ยวอีกประการ คือการประยุกต์ไฟตูมกาไม่ให้มีในเฉพาะเทศกาล แต่เราสามารถสร้างสรรค์ให้เป็นของที่ระลึกสามารถต่อยอดและสามารถผลิตขึ้นในเชิงพาณิชย์ได้ (นายอมร เนตรหาญ, สัมภาษณ์, 2562)

2. คุณค่าทางในงานประเพณีจุดไฟตูมกา

คุณค่าจากประเพณีจุดไฟตูมกานั้น กล่าวได้ว่า มีทั้งด้านจิตใจและกายภาพ ทางด้านจิตใจเพราะเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ส่วนทางกายภาพนั้น สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน คือ

2.1 คุณค่าทางจิตใจ

ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวันออกพรรษาที่เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น พุทธศาสนิกจึงมีพิธีการบูชาในแง่ของการแสดงออกถึงการนับถือ การบูชาด้วยความเคารพ เทิดทูน จะสังเกตได้ว่าผู้ที่ทำการบูชาจะต้องแสดงออกด้วยการกราบไหว้หรือทำการสักการะด้วยดอกไม้ ธูปเทียน หรือปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น การยกย่อง เชิดชู เลื่อมใส แสดงออกด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ ไม่เสแสร้งแกล้งทำ ด้วยกิริยาอาการที่สุภาพซึ่งแสดงออกต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือบุคคลทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยตระหนักถึงคุณค่าความดีที่มีอยู่ในวัตถุหรือบุคคลนั้นๆ อย่างจริงใจเป็น การเตือนใจตัวเราเองให้ผูกใจไว้กับคุณธรรมอันสูงส่งนั้นเป็นการแสดงถึงการเคารพบูชาเช่นกัน ในทางพระพุทธศาสนาก็มีการยกย่อง เชิดชู คุณของพระพุทธองค์ อันประกอบด้วย คุณ 3 ประการคือ

- 1) พระปัญญาคุณ ได้แก่ ทรงมีพระปัญญาอันเลิศ ฉลาดรอบรู้ในธรรมทั้งปวง รู้ว่าอะไรเป็นกุศล อุกุศล ทรงแนะให้เว้นจากความชั่ว ทรงแนะนำให้ทำความดี เป็นต้น
- 2) พระบริสุทธิคุณ ได้แก่ ทรงละกิเลส ไม่ยินดี ไม่ยินร้ายต่อโลกธรรมที่มาถึงเฉพาะพระพักตร์ มีพระหทัยใส บริสุทธิ สม่ำเสมอ
- 3) พระมหากรุณาธิคุณ ได้แก่ ความมีน้ำพระทัยสงสารคิดช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์

2.2 คุณค่าทางเศรษฐกิจ

ประเพณีจุดไฟตูม กล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ทรงคุณค่าด้านจิตของพุทธศาสนิกชนตามทีกล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ ยังสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ในชุมชนได้ด้วย เพราะการผลิตไฟตูมกานอกจากจะเป็นอามิสบูชาแล้วในงานประเพณีเราจะพบกับศิลปะที่เป็นงานฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชมวิชาชีพระหว่าง (นางสุมาลี กุบแก้ว, สัมภาษณ์, 2562) โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ที่ถูกถ่ายทอดฝีมือ ทางช่างที่แสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม ซึ่งวิชาชีพระหว่างในแนวทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงพุทธศิลป์ไว้ในมงคลสูตรข้อที่ 9 ว่า “ศิลปะนี้ เป็นอุดมมงคล เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทวามงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิในทีทุกสถาน นี้เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น” นี้ย่อมแสดงว่าพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงปฏิเสธความมีอยู่ของศิลปะ และศิลปะเหล่านี้ก็สามารถนำมาหาเลี้ยงชีพได้สำหรับฆราวาส เพราะศิลปะนั้นมีทั้งที่เป็นของพระภิกษุและฆราวาส ซึ่งสามารถนำมาใช้ได้ ดังนี้

1) ศิลปะของบรรพชิต คือการตกแต่งสมณะบริวาร เช่น การเย็บผ้าไตรจีวร และยังมีการงานบางอย่างที่จะถึงช่วยกันทำโดยไม่ขัดกับสมณะสาธูป เช่น บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ดังสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงเคยแต่งตั้งพระมหาโมคคัลลานะ เป็นผู้กำกับก่อสร้างวัดบุพพารามหรือทรงมอบให้พระอานนท์เป็นผู้ออกแบบจีวรสำหรับพระสงฆ์ เราจะพบว่าศิลปะที่พระสงฆ์เป็นผู้ออกแบบหลายอย่างนอกจากจะมีสมดุเลยภาพแล้วยังสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงและไม่มีตกยุค เช่น จีวรที่พระองค์ได้ตรัสรับสั่งกับพระอานนท์ว่าให้ทำจีวรที่มีลักษณะเป็นระเบียบคล้ายกับนาของชาวมคธ พระอานนท์จึงออกแบบและใช้มาจนถึงปัจจุบัน

2) ศิลปะของผู้ครองเรือน คือศิลปะสำหรับฆราวาสอย่างเราทั่วไป ซึ่งศิลปะหรืองานฝีมือต่างๆ นั้นมีมากมายหลายอย่าง ในสมัยพุทธกาลที่แสดงไว้ในสุทธาวัดคฤกาปกรณ์ ได้กล่าวถึงศิลปะไว้ว่ามีช่างถาก ช่างทอ ช่างย้อม ช่างกลบ ช่างหนัง ทั้งหมดเหล่านี้คือช่างฝีมือและช่างฝีมือในปัจจุบันนี้ ก็มีหลาย

แขนง อย่างเช่นในจัดทำไฟตุ้มกาที่ต้องตาก ต้องแกะ ต้องทา หรือย้อม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องใช้ฝีมือ คนมีฝีมือคือคนมีศิลปะ และศิลปะก็เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อเลียนแบบธรรมชาติซึ่งความมีศิลปะนี้เองที่จะสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้

จากการสังเกต การสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า ประเพณีจุดไฟตุ้มกาออกพรรษาโยธธ เมื่อกล่าวในมุมมองทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นงานบุญที่สามารถสร้างมูลค่าจากงานให้คนในชุมชนได้หลายส่วน เช่น เกิดจากการท่องเที่ยว การค้าขายสินค้าทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 เช่น เสื้อผ้า อาหาร หรือแม้แต่ชาวบ้านในชุมชนก็ยังสามารถนำลูกตุ้มกามาขายได้ ซึ่งปัจจุบันนี้ ก็ตกราวลูกละ 5-10 บาท ทั้งนี้เป็นเพราะว่าหลายหน่วยงานต้องการใช้วัตถุดิบมาก เช่น ตำบลหนึ่งต้องจัดทำต้นตุ้มกาอย่างน้อย 250 ลูก (โดยประมาณ) (นายอมร เนตรหาญ, สัมภาษณ์, 2562) ดังนั้น ความต้องการวัสดุธรรมชาติจึงมีมาก ตลอดจนร้านค้าที่ค้าวัสดุไฟฟ้าในช่วงเทศกาลก็มีผลพลอยได้จากการจัดงานประเพณี เหล่านี้ ถือว่า เป็นการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชน

ภาพที่ 4.16 ตัวอย่างสินค้าประเภทเสื้อผ้าที่สามารถขายได้ในงานประเพณี

ภาพที่ 4.17 ตัวอย่างสินค้าประเภทอาหารที่สามารถขายได้ในงานประเพณี

2.3 คุณค่าทางสังคม

1) ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการบำรุงพุทธศาสนาโดยตรง เพราะว่าก่อนจะถึงพิธีวันออกพรรษาจะมีการบำรุงซ่อมแซมและสร้างเสนาสนะสงฆ์ในวัดให้สะอาดเรียบร้อย เพื่อเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์สมกับเป็นธรรมสถาน อนึ่ง พระภิกษุสามเณรและแม่ชี จะได้รับอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ มากกว่าวันธรรมดา จึงไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องปัจจัยสี่ช่วยให้บรรดาผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา มีกำลังกาย กำลังใจ ไม่มีอุปสรรคต่อการศึกษาเล่าเรียน มีความสบายใจในการบำเพ็ญสมณธรรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เป็นการพัฒนาคุณภาพของพุทธบริษัทในทุกๆ ด้านให้มั่นคงและสร้างคุณภาพทางสังคมด้วย

2) ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างประชาชน ในท้องถิ่น เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมประชาชนในท้องถิ่น เมื่อถึงวันสำคัญๆ ทางศาสนา เช่น วันออกพรรษานอกจากประชาชนจะได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ชาวพุทธทุกคนควรจะไปทำบุญที่วัดอย่างเนืองแน่น และการได้พบปะสังสรรค์ การสนทนาการ พูดคุยกันฉันท์เพื่อนบ้าน มีปัญหาเรื่องทุกข์อะไรก็ร่วมกันคิดหาทางแก้ไข เรื่องสุขทุกข์ ประการใดก็นำมาเล่าสู่กันฟังเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีต่อผู้อื่น หรือสร้างความภาคภูมิใจ สร้างความสามัคคีกัน จากพฤติกรรมเหล่านี้ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันสามารถหลอมรวมใจช่วยกันระดมพลังสติปัญญาคิดค้นหาคำตอบแก้ปัญหาต่างๆ ได้ อย่างกลมเกลียว เป็นปึกแผ่น

3) ประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร เป็นกิจกรรมที่สงเคราะห์ผู้อื่นในหลายด้าน เนื่องจากในวันสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนถือว่าวันนี้เป็นวันที่สำคัญที่จะมีโอกาสได้ทำบุญบำรุงพระสงฆ์ก่อนที่ท่านจะจาริก (เดินทาง) ไปยังสถานที่ต่างๆ พุทธศาสนิกชนเกือบทุกบ้านจะมีการนำอาหารหวาน คาว ไปถวายพระสงฆ์จำนวนมาก เพราะจำนวนญาติโยมไปทำบุญมากและจำนวนภิกษุสามเณรมีน้อย ทำให้มีอาหารคาว หวานปริมาณมาก ดังนั้น กิจกรรมสงเคราะห์ที่เกิดขึ้นคือการทำโรงทาน ผู้มีศรัทธาก็มาร่วม เพราะผู้มาร่วมงานนั้นต่างมาจากสารทิศ ถือว่าเป็นการช่วยสงเคราะห์คนในสังคม รวมถึงการจ้างงาน ทำความสะอาด การเตรียมงานบางอย่างเพิ่มเติม นั่นถือว่าการกระจายรายได้แก่คนในสังคมอีกทางหนึ่ง

4) ประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร กล่าวได้ว่าเป็นการทำบุญในเทศกาลออกพรรษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ถือว่าเป็นวันมหาปวารณากันของพระสงฆ์ โดยหลักการเท่ากับว่าเป็นการอนุญาตให้หมู่คณะสามารถพักผ่อนช่วยระมัดระวังข้อประพฤติปฏิบัติที่ไม่ดีไม่งามของรูปใดรูปหนึ่ง ที่จะก่อความเสื่อมเสียไปถึงหมู่คณะ และลูกกลามไปถึงพระพุทธศาสนาอันเป็นจุดศูนย์ที่ใหญ่ได้ ท่านจึงใช้วิธีป้องกันไว้ก่อน ดีกว่าการแก้ไขในภายหลัง การกล่าวปวารณากันของพระสงฆ์ถือเป็นการรักษาสังคมภายในก่อนจะมาอบรมปณิสัยสังคมภายนอก อีกนัยหนึ่งถือว่าเป็นแบบอย่างให้แก่พุทธศาสนิกชนได้รับรู้ถึงความปองดองนั้น เบื้องต้นจะเกิดขึ้นได้จากการพูดคุย ประนีประนอมกัน ดังที่พระสงฆ์ท่านใช้วิธีการกล่าวปวารณา ยอมให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ให้กล่าวแนะนำตักเตือนได้โดยไม่ต้องเกรงใจกันทั้งพระสงฆ์ผู้ใหญ่และผู้น้อยด้วยเจตนาดีต่อกัน โดยวิธีการนี้เรียกได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยคือการวิพากษ์วิจารณ์กันเชิงสร้างสรรค์นั่นเอง

2.4 คุณค่าด้านปัญญา

หลังวันปวารณาออกพรรษามานานไป หลายคนใช้เป็นวันเริ่มต้นของการดำเนินชีวิต เพราะเป็นการเตือนใจว่า พระสงฆ์ใช้พรชานับอายุความเป็นผู้ใหญ่ (พรชานึ่งผ่านไปแล้วกับฤดูฝนหมุนเวียนผ่านไป) ให้รับแรงทำความเพียรเพื่อเข้าถึงอุดมการณ์สูงสุดทางศาสนา ขรวาสาส์กริบเร่งสร้างคุณงามความดีอย่าประมาทในชีวิต อย่ามัวเมาในการบริโภคปัจจัยสี่ เช่น การบริโภคอาหารดังที่ปรากฏในบทสวดที่พระสงฆ์ใช้พิจารณาการบริโภคอาหารใน “ตงขณิกปัจจเวกขณวิธี” ตอนหนึ่งว่า “น มณฑนาย (ไม่ใช่เป็นไปเพื่อประดับ) น วิภูสนาย” (ไม่ใช่เป็นไปเพื่อตกแต่ง) เหมือนอย่างปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ก่อนจะกินอาหารหรือบริโภคปัจจัยสี่ ยุคปัจจุบันมักสร้างภาพจัดฉากถ่ายรูป เพื่อประดับความหรูหราหรือเพื่อประดับบารมี เป็นต้น ดังนั้น เพื่อจะได้ชื่อว่าพุทธศาสนิกชนคือผู้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ในส่วนของพระสงฆ์ต้องมีการใช้อิทธิบาท เร่งทำความดีบำเพ็ญกิจอันเป็นกุศลให้ถึงพร้อมครบไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) ส่วนฆราวาสก็ให้หมั่นทำทาน ศีล และภาวนาให้สม่ำเสมอ โดยเฉพาะต้องเร่งพัฒนาด้านจิตใจบำเพ็ญเพียร อบรมจิตใจตนเองให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อชีวิตเพราะการฝึกฝนทางปัญญาจะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง ดังนั้น ในการสร้างคุณค่าที่ประกอบกับระบบความเชื่อและศิลปะที่สร้างสรรค์ในงานประเพณีจะได้ทั้งคุณค่าทางจิตใจและทางเศรษฐกิจด้วย เช่น การท่องเที่ยว การขายสินค้าและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่เกิดจากงานประเพณี เป็นต้น

3. การผลิตไฟตุ้มกาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

การผลิตไฟตุ้มกาถือว่ายังมีการผลิตได้น้อย จึงไม่สามารถผลิตไฟตุ้มกาส่งขายให้แก่ผู้ที่มีความต้องการซื้อได้ ซึ่งจากการลงพื้นที่พบว่า มีผู้ต้องการซื้อจำนวนมากเพื่อนำไปประดับบ้านเรือนหรือประดับห้างร้านของตนเอง ฉะนั้น ปัญหานี้ น่าจะหาแนวทางแก้ไข ทำวิกฤติให้เป็นโอกาสเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมแปลงเป็นรายได้ให้เกิดแก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งผลิตภัณฑ์ลักษณะที่น่าสนใจเก็บไว้เป็นของที่ระลึกและนำไปใช้งานได้จริงจากประเพณีจุดไฟตุ้มกามีหลากหลาย ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้ ดังนี้

3.1 ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ

ไฟตุ้มกาที่มีการประดิษฐ์ขึ้นมาและมีการผลิตซ้ำ (Reproduction) นั้นมีหลายลักษณะ ซึ่งผลงานการประดิษฐ์ที่เป็นต้นแบบได้รับความนิยมมักจะมีการสั่งเพิ่มเติม และมีการผลิตซ้ำเพราะได้รับความสนใจจากผู้บริโภคมากพอสมควร บางอย่างก็สั่งทำเพื่อใช้เป็นของที่ระลึก (Souvenir) ตามรสนิยมส่วนบุคคล เพราะแต่ละคนนั้นมีรสนิยมที่แตกต่าง และโดยมากจะเป็นการผลิตตามสั่งผู้สนใจสั่งทำ และบางทีมีการสั่งมากก็มีปัญหาผลิตไม่ทัน ด้วยสามารถหลายอย่าง เช่น วัตถุศิลปะไม่เพียงพอต่อความต้องการ เพราะวัสดุ

ที่ใช้เป็นหลักนั้นเป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและตามฤดูกาล เพราะนอกจากจะผลิตขึ้นมาในเชิงพาณิชย์ อีกส่วนก็จะผลิตเพื่อใช้ใส่เทียนเป็นพุทธบูชาตามแบบดั้งเดิม ปัจจุบันมีแนวคิดที่จะต่อยอดไฟตุ้มให้เกิดมูลค่า หลายรูปแบบเน้นความสวยงามด้วย แข็งแรงด้วย และใช้งานได้จริง ดังนั้น ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่ปรากฏจึงมี ต้นแบบตามรสนิยมของผู้บริโภคหลาย (นายไชยยนต์ เนตรหาญ, สัมภาษณ์, 2562) หลายลักษณะ คือ

- 1) โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับภายในบ้าน
- 2) โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับนอกบ้าน
- 3) ชุดต้นไฟตุ้มกาขนาดเล็กสำหรับประดับโต๊ะ
- 4) ชุดต้นไฟตุ้มกาของที่ระลึกพร้อมกรอบกระจก
- 5) ไฟตุ้มกาแบบห้อยเดี่ยว
- 6) ไฟตุ้มกาแบบพวง
- 7) ไฟตุ้มกาแบบสาย
- 8) เทียนตุ้มกาสำหรับเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา
- 9) ไฟตุ้มกาโซว์ลวดลายตำนานต่างๆ
- 10) ไฟฉายตุ้มกา
- 11) ของที่ระลึกแบบอื่นๆ เช่น เสื้อตุ้มกา เป็นต้น

ภาพที่ 4.18 ผลิตภัณฑ์โคมไฟตุ้มกา

3.2 ขบวนการผลิตไฟตุ้มกา

การผลิตไฟตุ้มกาในงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจัดขึ้นในวันออกพรรษา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนชาวบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอมะนังยโสธร จังหวัดยโสธร ที่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งขบวนการผลิตตามขั้นต่าง ดังนี้

1 การผลิตแบบดั้งเดิม

ตั้งแต่เดิมนั้นชาวบ้านจะนำผลตุ้มกา ผลไม้ป่าที่มีรูปร่างทรงกลมคล้ายกับผลส้ม มีก้านยาว มีคุณลักษณะพิเศษ คือเปลือกบางโปร่งแสง แล้วมาดำเนินการผลิตตามขั้นตอนพื้นฐานในท้องถิ่น (นายเลื่อม ยอดสุชิน, สัมภาษณ์, 2562) ดังนี้

- 1) นำลูกตุ้มกามาขูดเอาผิวสีเขียวออกด้วยอุปกรณ์โกล์ตัว เช่น ซ้อน
- 2) คว้านเอาเนื้อและเมล็ดข้างในออกให้หมดด้วยเครื่องมือ เช่น เหล็กสำหรับคว้าน
- 3) ใช้มีดแกะเป็นลายต่างๆ ตามความต้องการ
- 4) จุดเทียนสอดเข้าไปในรูที่เจาะไว้ตรงส่วนล่างของผลตุ้มกา
- 5) นำไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัด

จากภูมิปัญญาดังกล่าว จะทำให้เกิดแสงสว่างจากเปลวเทียนลอดออกมาเป็นลวดลายต่างๆ ตามรูที่เจาะไว้และคืนวันออกพรรษาชาวบ้านจะจุดเทียนในผลตุ้มกาจากที่บ้านแล้วนิยมนิยมนำเทียนที่จุดมาไปที่วัดระหว่างทางแม้จะมีลมพัดเทียนในตุ้มกาก็จะไม่ดับได้ทั้งไฟส่องทาง และใช้เป็นเครื่องบูชาโดยเมื่อไปถึงวัดจะแขวนไว้ตามสถานที่ที่วัดจัดให้ และจะร่วมกันกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย (นายประมุข กุบแก้ว, สัมภาษณ์, 2562) และสวดมนต์ไหว้พร้อมกัน

2 การผลิตแบบสมัยใหม่

ปัจจุบันเมื่อโลกเจริญขึ้น ขั้นตอนในการทำไฟตุ้มกาก็เริ่มมีการประยุกต์ใช้กับวัสดุสมัยใหม่ โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อสะดวกต่อการผลิต (นายอุตร โคตรพันธ์, สัมภาษณ์, 2562) เช่น

- 1) เลื่อย
- 2) กาวร้อน (หลอด)
- 3) สีเคลือบเงา
- 4) สายไฟ
- 5) ผ้าเทปพันสายไฟ
- 6) เบรกเกอร์
- 7) ลวด
- 8) คีมตัดสาย
- 9) หลอดไฟเล็ก
- 10) สว่านสำหรับเจาะ

จะเห็นได้ว่า อุปกรณ์ต่างๆ เหล่านี้ ถือเป็นอุปกรณ์ที่พอจะหาได้ แต่ถ้าเป็นช่วงเทศกาล ต้องสั่งไว้ล่วงหน้าบางอย่าง เช่น หลอดไฟ เป็นต้น (นายอนุกุล กุบแก้ว, สัมภาษณ์, 2562) เพราะบางที่อาจขาดตลาดเนื่องจากการผลิตไฟตุ้มกาหลายชุมชนและหลากหลายลักษณะทั้งเพื่อการบูชา ในเชิงพาณิชย์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายในงานนักท่องเที่ยวจะได้ชมการตกแต่งด้วยไฟตุ้มกาที่สวยงาม บรรยากาศการประดับไฟตุ้มกาในบริเวณสถานที่จัดงาน การประกวดจัดต้นไฟตุ้มกาของหน่วยงานและชุมชน การสาธิตการทำไฟตุ้มกา พร้อมทั้งการจำหน่ายสินค้าโอท็อป (OTOP) ของจังหวัดยโสธร

3 ตัวอย่างการผลิตตุ้มกาแขวน

กล่าวได้ว่าจังหวัดในภาคอีสานมีวัฒนธรรมชาติที่หลากหลาย และความหลากหลายเหล่านั้นสามารถนำมาประดิษฐ์เครื่องใช้สวยได้หลายอย่าง เช่น ไม้ นิยมนำมาใช้สร้างที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องดนตรี หวาย นิยมนำมาทำเป็นเครื่องเรือนเครื่องใช้ เช่น เก้าอี้รับแขก ชั้นวางของ ตะกร้า เป็นต้น ในจังหวัดยโสธรปัจจุบันนอกจากจะมีการส่งเสริมประเพณีต่างๆ เพื่อส่งเสริมความเป็นนวัตวิถี การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ก็ได้รับความสนใจ ในบุญออกพรรษาเช่นเดียวกัน ดังนั้น การส่งเสริมให้ผลิตสิ่งประดิษฐ์จากลูกตุ้มกา เพื่อเป็นแนวทางของการผลิตไฟตุ้มกา จึงมุ่งเสนอไฟโคมตุ้มกาแขวนที่สามารถ

ใช้ได้จริงกับการประดับตกแต่งและเป็นพุทธบูชา ซึ่งในการผลิตสิ่งประดิษฐ์ไฟโคมตุ้มกาแขวนต้นแบบ ประกอบด้วย

1. อุปกรณ์และเครื่องมือ

การเตรียมอุปกรณ์และขั้นตอนการทำโคมไฟตุ้มกาแบบแขวน ประกอบด้วย

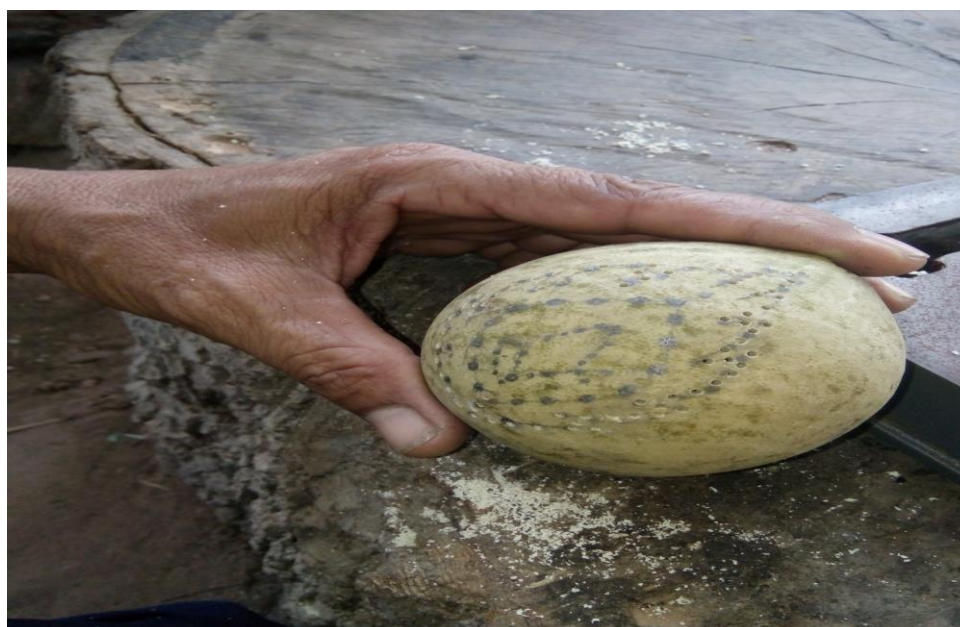
- 1) ผลตุ้มกา
- 2) มีดแหลม
- 3) ช้อน
- 4) ดินสอ, ยางลบ
- 5) กะละมังใส่น้ำ
- 6) ผ้าเช็ด
- 7) เหล็กแหลม/สว่าน/แท่นเจาะ
- 8) กระดาษทราย
- 9) เชือกป่าน
- 10) สายไฟ/หลอดไฟ

ภาพที่ 4.19 ลูกตุ้มกาที่ซูดเปลือกออกแล้ว

ภาพที่ 4.20 กระบวนการขูดและคว้านลูกตุ้มกา

ภาพที่ 4.21 กระบวนการฉลุลูกตุ้มกาในลวดลายต่างๆ

2. ขั้นตอนการผลิต

- 1) คัดเลือกผลตุ้มกาที่มีขนาดพอเหมาะสมควรกับความต้องการ ไม่แก่หรืออ่อนจนเกินไป
ขูดเปลือกสีเขียวด้านนอกออกให้หมดและล้างน้ำให้สะอาด
- 2) เจาะรูด้านข้างให้มีความกว้างประมาณ 1 นิ้ว คว้านเอาเนื้อและเมล็ดออกให้หมด
ด้วยช้อน
- 3) ใช้ดินสอเขียนลายที่ต้องการลงบนพื้นผิวด้านนอกของผลตุ้มกา
- 4) ใช้เหล็กแหลมหรือสว่านเจาะ (ฉลุ) ลายตามที่เขียน

5) เจาะรูด้านบนเพื่อใส่หลอดไฟ นำเทียนสอดเข้าไปตามรูด้านล่างและจุดไฟ ก็จะได้ตุ้มกาที่สวยงามแล้วนำไปบูชา หรือใช้ประโยชน์ในการส่องสว่าง ประดับตกแต่ง ฯลฯ

3. คุณค่าของโคมไฟตุ้มกาแขวน

1) ด้านลวดลาย สานลายดอกพิกุล สานลายบัวคว่ำบัวหงาย และผสมผสานทุกลายเข้าด้วยกัน เป็นต้น

2) ด้านสี สีธรรมชาติและสีเคมี

3) ด้านรูปทรง รูปทรงอิสระ

4) ด้านวัสดุ หลอดไฟ ลวด ไม้ไผ่ เชือก กระจังไม้ เป็นต้น

4. โคมไฟตุ้มกาต้นแบบ

1) ด้านการออกแบบโคมไฟตุ้มกา นั้นมักจะเน้นความแข็งแรง การผสมผสานลวดลาย มีความเหมาะสมกับรูปทรง สัดส่วนของตัวผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสม องค์ประกอบโดยรวมของผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสมวัสดุร่วมมีความกลมกลืนกับผลิตภัณฑ์

2) ด้านความสวยงาม ผลิตภัณฑ์โคมไฟตุ้มกาจะเน้นที่มีความสวยงาม ความประณีต การวางลวดลายมีความเหมาะสมและลงตัว

3) ด้านประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์โคมไฟตุ้มกาเหมาะสมที่จะนำไปต่อยอด และใช้เป็นผลิตภัณฑ์ที่จะให้โอกาสพิเศษ

ภาพที่ 4.22 ผลิตภัณฑ์ไฟตุ้มกาแบบแขวน

ภาพที่ 4.23 ผลัดภัณฑ์ไฟตุ้มกาแบบตั้งโต๊ะและของที่ระลึก

4. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร กล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดพอสมควร ในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมงานเป็นประจำ สืบเนื่องจากทางจังหวัดได้มีการประชาสัมพันธ์ ร่วมสืบสาน หลังจากได้รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ซึ่งเดิมที่ได้เลือนหายไปนานด้วยภาวะทันสมัย เนื่องจากมีความเจริญและมีไฟฟ้าใช้ กระทั่งชาวบ้านทุ่งแต่ ได้เริ่มรื้อฟื้นทำให้ประเพณีนี้กลับมาเป็นประเพณีสำคัญอีกครั้ง และเมื่อทางจังหวัดได้นำมาส่งเสริมก็เป็นดูแลก็มีการเพิ่มเติมกิจกรรมอื่นๆ เข้าไปด้วย เพื่อให้ชาวบ้าน เยาวชน และนักเรียน ได้ร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงกัน เช่น การส่งโครงการของนักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมเพื่อสืบสานงานประเพณีให้ยิ่งใหญ่

ภาพที่ 4.24 กิจกรรมศิลปะการแสดงดนตรีพื้นบ้านในงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ดังนั้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ส่งเสริมและสืบสานงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายและคงอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน และดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศให้มาเที่ยวชมความงดงามของไฟตุ้มกา เป็นการสร้างชื่อเสียงให้อำเภอและจังหวัดยโสธร ดังนั้น ในปี 2560 อำเภอเมืองยโสธรร่วมกับจังหวัดยโสธร และทุกภาคส่วนได้ส่งเสริมให้ประเพณีการจุดไฟตุ้มกาในช่วงออกพรรษาของบ้านทุ่งแต่ ให้เป็นงานประเพณีประจำอำเภอเมืองยโสธรและจังหวัดยโสธร เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยในปี 2562 นี้ ใช้ชื่องานว่า “สืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกา ออกพรรษายโสธร” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 8-14 ตุลาคม 2562 ณ บริเวณที่ว่าการอำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร และวันที่ 13 และ 14 ตุลาคม 2562 ที่วัดบูรพา บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร โดยภายในงานมีการจัดแสดงต่างๆ เช่น การจัดงานแสดงต้นไฟตุ้มกา การจุดไฟตุ้มกา การฟ้อนรำ และการแสดงศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นต้น

ภาพที่ 4.25 ต้นตุ้มกาในบรรยากาศค่ำคืนของงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ภาพที่ 4.26 การฟ้อนตุมกาในบรรยากาศค่ำคืนของงานประเพณีจุดไฟตุมกา

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าจังหวัดยโสธรนั้นมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากประชาชนทั่วไปในประเทศและต่างประเทศ โดยมาจะรู้จักจังหวัดยโสธรผ่านสื่อทางวัฒนธรรมหลายอย่าง เช่น วัฒนธรรมการกิน (ลาบยโสธร) วัฒนธรรมประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีจุดไฟตุมกาจังหวัดยโสธรรักจะเป็นบุญประเพณีอีกอันหนึ่งที่สามารถสร้างชื่อเช่นเดียวกับวันออกพรรษาที่เด่นในหลายจังหวัด เช่น ประเพณีไหลเรือไฟที่จังหวัดนครพนม ประเพณีปราสาทผึ้งที่จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

5. การจัดการประเพณีจุดไฟตุมกาจังหวัดยโสธร

การจัดการประเพณีจุดไฟตุมกาประจำปี 2562 ภายใต้ชื่อ “จุดไฟตุมกา ออกพรรษายโสธร” ตามที่คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานในฐานะสถาบันอุดมศึกษาที่อยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลทุ่งแต้ ซึ่งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนยโสธร ได้เข้าร่วมอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ปี 2558 ตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ด้านการบำรุงศิลปวัฒนธรรมเป็นประจำทุกปี ดังภาพที่ปรากฏ

ภาพที่ 4.27 กิจกรรมการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

ภาพที่ 4.28 กิจกรรมการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาของวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

และในปี 2562 นี้ คณะผู้วิจัยก็ได้เข้าร่วมในนามของมหาวิทยาลัย ตามหลักการและเหตุผลที่ว่า “เพื่อสืบสาน ส่งเสริม และพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นให้ดำรงอยู่” ตามครรลองของนโยบาย เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ เป็นต้น โดยเล็งเห็นความสำคัญและความหลากหลายทางประเพณีวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สั่งสมและถ่ายทอดสืบมา และเชื่อว่าเป็นมิติแห่งการรักษาอัตลักษณ์ของไทย ดังพระดำรัสของรัชกาลที่ 9 ความว่า “การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาชาติ” นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เป็นกิจกรรมโครงเสริมหลักสูตรในคณะ สาขาวิชา และรายวิชาประกอบกับปัจจุบันมีแนวคิด “นวัตกรรม” ที่เน้นนำภูมิปัญญา วิถีวัฒนธรรมสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางจิตใจ ดังนั้น เพื่อเป็นการสืบสาน และเสริมสร้างคุณค่าประเพณีที่ดั่งาม ประเด็นเกี่ยวกับการจัดการประเพณีจุดไฟตุ้มกาจะนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. การดำเนินงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา

การดำเนินงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาในปี 2562 ภายใต้ชื่องานว่า “จุดไฟตุ้มกา ออกพรรษาโยธธ” โดยมีกำหนดจัดกิจกรรมขึ้นระหว่างวันที่ 8-14 ตุลาคม 2562 ซึ่งในวันที่ 8-12 ตุลาคม 2562 จัดกิจกรรม ณ ที่ว่าการอำเภอเมืองโยธธ ในงานประกอบด้วยกิจกรรมหลายอย่าง เช่น การแสดงการแกะสลักตุ้มกา โชว์ความสวยงามของลูกตุ้มกาและกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย ส่วนวันที่ 13-14 ตุลาคม 2562 จัดกิจกรรม ณ วัดบูรพา บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองโยธธ โดยเน้นวิถีดั้งเดิมในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดประเพณีบุญเดือน 11 หรือบุญออกพรรษตามจารีตประเพณีท้องถิ่น

1. การดำเนินงานในจังหวัดโยธธ

การดำเนินเริ่มขึ้นในวันที่ 8 แม้ปีนี้จะเกิดอุทกภัยในภาคอีสาน จังหวัดโยธธก็เช่นเดียวกัน แต่เทศกาลออกพรรษาก็ยังคงดำเนินตามปกติ เพราะเป็นวันสำคัญตามปฏิทินโดยเฉพาะพระสงฆ์ถือว่าเป็นกิจที่พึงกระทำ และในปีนี้การจัดงาน นายประเสริฐ ลือชาธนานนท์ ผู้ว่าราชการจังหวัดโยธธ ได้มาเป็นประธานเปิดงานประเพณี “จุดไฟตุ้มกา ออกพรรษาโยธธ ประจำปี 2562” โดยมี นายสมเพชร สร้อยสระคู นางสาวสิริมา วัฒน ร่องผู้ว่าราชการจังหวัดโยธธ นายสุวัฒน์ เข็มเพชร ปลัดจังหวัดโยธธ และนายอภิรัตน์ ป้องกัน นายอำเภอเมืองโยธธ พร้อมด้วยนักท่องเที่ยว ซึ่งมีประมาณราว 5,000 คน และการดำเนินงานในจังหวัดโยธธนี้ ระยะเวลาของการดำเนินงาน จะมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ประกอบด้วย

- 1) การจัดแสดงต้นไฟตุ้มกาจากทุกภาคส่วน
- 2) การแสดงศิลปวัฒนธรรมรำไฟตุ้มกา
- 3) การจัดกิจกรรมสาธิตการทำไฟตุ้มกาและการแกะสลักไฟตุ้มกา
- 4) การเปิดลานวัฒนธรรมกิจกรรมของชุมชนและพื้นที่จำหน่ายสินค้าชุมชน
- 5) การจุดเทียนตุ้มกาเสริมดวงชะตา
- 6) การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านจากโรงเรียนในเขตจังหวัดโยธธ
- 7) การประกวดการประดับตกแต่งต้นตุ้มกา
- 8) งานพาแลง
- 9) การเดินแบบผ้าไทย
- 10) การแสดงรำวงย้อนยุค
- 11) การประกวดธิดาไฟตุ้มกา
- 12) การออกร้านของผู้ประกอบการร้านอาหารในพื้นที่จังหวัดโยธธ

ภาพที่ 4.29 การประชาสัมพันธ์งานประจำปี 2562

กล่าวได้ว่า การดำเนินการจัดงานประเพณีในส่วนของตัวเมืองยโสธร (แบบเป็นทางการ) โดยทั่วไป จะเน้นถึงการประยุกต์ประเพณีเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมงานทั้งประชาชนในท้องถิ่น และประชาชนที่ผ่านมาแล้วแวะชมหรือที่ตั้งใจมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจริงๆ

2. การดำเนินงานที่ชุมชนตำบลทุ่งแต้

ในส่วนของการดำเนินงานประเพณีจุดไฟตูมกาที่ชุมชนตำบลทุ่งแต้ นอกจากจะเข้าร่วมจัดกิจกรรมต่างๆ ในจังหวัดยโสธรแล้ว วันที่ 13-14 ชาวชุมชนก็มีการประเพณีจุดไฟตูมกาขึ้นเหมือนเดิม และในงานโดยทั่วไปจะเน้นความเป็นรูปดั่งเดิมที่เป็นความเชื่อของท้องถิ่น ในงานจะเน้นความเป็นโบราณที่ใช้ลูกตูมกามาประดิษฐ์เป็นไฟตูมกา เพื่อใช้ประกอบการบูชาพระรัตนตรัยและเป็นแห่งเดียวของไทย ซึ่งตามที่ทราบแล้วว่า ประเพณีจุดไฟตูมกา มีจุดกำเนิดอยู่ที่วัดบูรพา บ้านทุ่งแต้ ตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร โดยการเลือกใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในเขตชุมชน โดยนำมาเป็นเครื่องประกอบการบูชา ในการจัดดำเนินงานที่ชุมชนตำบลทุ่งแต้ปีนี้ ปกติจะดำเนินงานจริงวันออกพรรษา คือวันที่ 13 แต่ปีนี้ในส่วนที่เป็นกิจกรรมของพุทธศาสนิกชนได้เลื่อนมาเป็นวันที่ 14 เนื่องจากวันที่ 13 ตรงกับวันสำคัญของชาติ แต่กิจกรรมทางศาสนาก็ยังดำเนินการต่อไป แต่ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประชาชนโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นนันทนาการได้มีการดำเนินงานในวันที่ 14 ตุลาคม ของทุกปี

ภาพที่ 4.30 ป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีในชุมชน

การจัดกิจกรรมประเพณีจุดไฟตุงกาที่วัดบูรพา บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่นั้น ทุกๆ ปี จะมีกิจกรรมหลายอย่างตามแบบท้องถิ่นนิยมทั่วไป ปัจจุบันมีการบูรณาการกับยุคสมัยใหม่บ้าง แต่ยังคงไว้ซึ่งกิจกรรมแบบดั้งเดิม ซึ่งในภาคอีสานโดยทั่วไป วัดในหมู่บ้านจะจัดสร้าง “ฮ้านประทีป” (หิ้งประทีป) ขึ้นที่หน้าพระอุโบสถ ซึ่งสร้างด้วยเสาสี่ต้น แต่ละเสาประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ระหว่างเสาสี่ต้นนั้นทำยกพื้นสูงประมาณหนึ่งเมตรครึ่ง ปูพื้นด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะตาห่างๆ และแซมด้วยกาบกล้วย ตอนกลางคืนของวันขึ้น 14 ค่ำ, 15 ค่ำ, และวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 ชาวบ้านจะนำประทีป รูป เทียน มาจุดบูชาพระรัตนตรัยร่วมกันที่ “ฮ้านประทีป” เรียกว่า “ไต้หมากฮ่องเฮง” โดยมีกำหนด ดังนี้

- 1) วันแรก จุดในคืนวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “ไต้น้ำมันน้อย”
- 2) วันที่สอง จุดในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “ไต้น้ำมันใหญ่”
- 3) วันที่สาม จุดในคืนวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “ไต้น้ำมันหางประทีป”

ภาพที่ 4.31 ฮ้านประทีปสมัยโบราณ

จากที่กล่าวมา การจุดไฟตุ้มกาที่จัดทำขึ้นในชุมชนตำบลทุ่งแต่ และพัฒนาการมาสู่ความเป็นห้องถื่นนิยมในระดับที่สูงขึ้นอย่างเช่นในปัจจุบัน แม้จะมีการผสมผสานกับความเจริญ เช่น มีการใช้ไฟฟ้ามาประกอบการจัดประเพณี แต่ประเพณีจุดไฟตุ้มกาที่บ้านทุ่งแต่ยังคงรักษาความเป็นประเพณีโบราณที่ถือว่าเป็นหลักการสำคัญของงาน โดยเฉพาะปีนี้ ที่จัดทำขึ้นในวันที่ 14 ตุลาคม ในวันที่ ชาวคุ้มในแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงเทศบาลตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ สถาบันทางการศึกษา และศูนย์วัฒนธรรม เป็นต้น ต่างได้เตรียมตัวเพื่อร่วมกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในวันนี้ ซึ่งแต่ละแห่งได้เตรียมความพร้อมกันมาหลายวัน และในวันนี้ถือว่าเป็นวันงานที่สำคัญ โดยมีกำหนดการคร่าวๆ คือ

เวลา 13.00 – 14.30 น. - เตรียมความพร้อมก่อนร่วมขบวนแห่ขบวนต้นตุ้มการอบชุมชน

เวลา 14.30 - 16.30 น. - ร่วมขบวนแห่ ณ เทศบาลตำบลทุ่งแต่หรือที่หน้าตลาดสด
เข้าไปในวัดบูรพา

เวลา 17.00 - 20.00 น. - ร่วมกิจกรรมจุดไฟตุ้มกาเนื่องในเทศกาลออกพรรษาที่วัดบูรพา

เวลา 20.00 เป็นต้นไป จะมีกิจกรรมนันทนาการในงานประเพณีหลายอย่าง ฟ้อนเพลีน

ใจไฟตุ้มกาประกวดร้องเพลงเพลีนใจไฟตุ้มกา และเพลงตุ้มกาตราตรีง ประกวดต้นไฟตุ้มกา การแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้าน รำวงย้อนยุค และการจัดแสดงและจำหน่ายสินค้า OTOP และสินค้าย้อนยุคของชุมชน

จากที่กล่าวมา ประเพณีจุดไฟตุ้มกา ชุมชนตำบลทุ่งแต่ได้มีการจัดขึ้นมาแต่ช้านานพร้อมๆ กับการก่อตั้งหมู่บ้าน โดยดั้งเดิมชาวบ้านจะนำผลตุ้มกามาคว้านเอาเมล็ดข้างในออก เจาะหลอดลวดลายให้สวยงาม นำเทียนไขจุดไว้ข้างในลูกตุ้มกาแล้วถือไปถวายเป็นพุทธบูชาในวัดคืนวันออกพรรษา ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พุทธศาสนิกชนได้ร่วมสืบสานมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

2 การเข้าร่วมงานและทิศทางการประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ประเพณี “จุดไฟตุ้มกา ออกพรรษาโยธธ” ปัจจุบัน กล่าวได้ว่า เป็นประเพณีที่จัดขึ้นโดยเชื่อมโยงกันอยู่สองแห่ง ซึ่งได้ถือปฏิบัติมาเป็นประจำตลอดระยะเวลา 3 ปีแล้วในตัวจังหวัด และดำเนินการจัดที่ชุมชนตั้งแต่ปี 2548 สิบกว่าปีมาแล้ว การตอบรับค่อนข้างจะไปในทิศทางที่ดี ดังจะเห็นได้จากการเป็นวิถีชุมชนสู่ความเป็นงานประเพณีระดับอำเภอ และแนวโน้มคือยกระดับขึ้นสู่ระดับจังหวัดและนานาชาติ ทั้งนี้เนื่องจากในวันและเวลาดังกล่าว ถือว่าเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปในประเทศไทย นิยมมาทำบุญตามเทศกาลออกพรรษาอยู่แล้ว และกิจกรรมในลักษณะเดียวกันที่มีอยู่แล้ว เช่น ไหลเรือไฟของจังหวัดนครพนม บั้งไฟพญานาคที่จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ หรือที่ใกล้กับจังหวัดโยธธก็มีที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ประเพณีที่เนื่องกับวันออกพรรษาเหล่านี้ เมื่อมีการบริหารจัดการที่ดี ความนิยมก็เป็นเรื่องที่ไม่ยาก ทั้งเพราะคนในชุมชนที่อยู่ในเขตแต่ละท้องที่ก็มีการจัดขึ้นเป็นประจำ ผู้ที่ผ่านมา ผู้ที่ตั้งใจมา กลุ่มที่นิยมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เชิงวัฒนธรรม และสถาบันทางการศึกษา เป็นต้น ต่างก็เข้ามาเยี่ยมชมอยู่อย่างเนือง ดังนั้น การเข้าร่วมและทิศทางของประเพณีจุดไฟตุ้มกา จึงสามารถนำมากล่าวในที่นี้ ดังนี้

1. การเข้าร่วมงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา

การเข้าร่วมงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา จากสังเกตและการสนทนากลุ่มทำให้ทราบถึงการเข้าร่วมงานประเพณีจุดไฟตุ้มกานั้นมีด้วยกันหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มนักเรียน นักศึกษาที่เข้ามาศึกษา กลุ่มนักแสวงบุญที่มาแสวงบุญไว้พระเนื่องในวันออกพรรษา กลุ่มที่เข้ามาถ่ายทำสารคดี เป็นต้น ซึ่งจากปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา รัฐค่อนข้างจะสนับสนุนการท่องเที่ยว และมีการดำเนินการส่งเสริมตามแนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยได้จัดทำโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี เพื่อรองรับนโยบายรัฐบาลใน

การกระตุ้นเศรษฐกิจฐานราก ด้วยกระบวนการเตรียมความพร้อมชุมชน สร้างความน่าสนใจ ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมและท่องเที่ยวในแอ่งเล็ก (หมู่บ้าน/ชุมชน) และการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ OTOP ให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพ เพื่อสร้างรายได้ให้กระจายอยู่กับประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชน บนพื้นฐานเสน่ห์แห่งภูมิปัญญา วัฒนธรรม ความคิดสร้างสรรค์ที่ดัดแปลงให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้าน/ชุมชน และประชาชนมีความสุข (Strength within and Happiness Oriented Approach) ในข้อนี้ ถือว่า เป็นเรื่องที่สุดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) มีกรอบแนวคิดด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันกับผู้อื่นได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชนมีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่ดีขึ้น รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ดังนั้น สิ่งชุมชนตำบลทุ่งแต้และผู้เกี่ยวข้องในการจัดงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาต้องทำอย่างเร่งด่วน เพื่อรองรับสิ่งที่จะเกิดขึ้นในชุมชน เช่น คนเริ่มสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชิงนิเวศ เชิงอนุรักษ์ เป็นต้น มากขึ้น โดยเฉพาะชาวต่างชาติ เช่นปี 2560 ต่างชาติเข้ามาเที่ยวไม่น้อยกว่า 3 ล้านคนต่อเดือน และคาดว่าจะมีเพิ่มมากขึ้น และสิ่งที่ชุมชนต้องเตรียมตัวอย่างน้อย 3 อย่าง คือ

- 1) พัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวโดยการจัดอบรมนักเรียน นักศึกษา หรือผู้สนใจ
- 2) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้ว รวมแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สัมพันธ์กันกับทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)
- 3) พัฒนาสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่หลากหลายให้เท่าทันต่อความต้องการของ

นักท่องเที่ยว

จากมุมมองทั้ง 3 อย่างที่กล่าวมา ต่อเนื่องเชื่อมโยงจากการที่ชุมชนทุ่งแต้และจังหวัดยโสธรเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีจุดไฟตุ้มกา รวมถึงลาบยโส เป็นต้น ข้อท้าทายคือชุมชนจะทำการอย่างไร จึงจะสามารถส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ในกรณีประเพณีจุดไฟตุ้มกาที่เชื่อมโยงกับเส้นทางท่องเที่ยวอื่นๆ เช่น

- 1) การบริหารจัดการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี
- 2) ออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวและจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว
- 3) จัดทำคู่มือแนะนำเที่ยว เช่น วันเดียวเที่ยวคุ้ม สองวันเที่ยวคุ้มกว่า
- 4) จัดทำแผนที่เส้นทางนำเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยว
- 5) ตัดตั้งแผนป้ายและแผนผังบอกเส้นทาง/สถานที่ท่องเที่ยว
- 6) การปรับปรุงภูมิทัศน์แหล่ง ท่องเที่ยว เช่น ส่งเสริมกิจกรรมการสร้างเรื่องราว

ประวัติศาสตร์ของสถานที่ จุดถ่ายภาพ จัดจุดนั่งพัก และรับประทานอาหารที่มรึ้นปนธรรมชาติ (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2561, หน้า 66) เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวถึงการเข้าร่วมประเพณีมีสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ และบางส่วนกำลังดำเนินการอยู่ คือ แนวคิดเกี่ยวกับ “โฮมสเตย์” (Homestay) แนวคิดนี้ ค่อนข้างจะได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติมา โดยเฉพาะชาวทวีปยุโรป หรือแม้แต่คนไทยในสังคมเมืองปัจจุบันที่กำลังแสวงหาความสงบ ความเป็นส่วนตัว ที่ห่างไกลความวุ่นวายและสารพิษ ในช่วงนี้ผู้คนเริ่มแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวและที่พักที่ห่างไกลชุมชนเมือง และร่อยรอยความกดดันต่างๆ ของสังคมไปสู่พื้นที่ชนบทที่เต็มไปด้วยความสงบมรึ้นธรรมชาติที่สวยงาม ก่อให้เกิดที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวประเภทใหม่ๆ ขึ้น ได้แก่ Bed & Breakfast บ้านพักในฟาร์ม (Farm House) และเกสต์เฮาส์ (Guest House) และโฮมสเตย์ (Homestay) ที่พักเหล่านี้มีลักษณะการให้บริการที่

คล้ายๆ กัน แต่เรียกชื่อแตกต่างกันไปตามพื้นที่ทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเรียกชื่อแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดดำเนินการภายใต้แนวคิดเดียวกัน คือ “ผู้ที่เข้ามาพักเป็นแขกของบ้านไม่ใช่นักท่องเที่ยว” ดังนั้นเราควรดูแลเขาเสมือนญาติคนหนึ่งนั่นเอง

2 ทิศทางประเพณีจุดไฟตุ้มกา

ทิศทางประเพณีจุดไฟตุ้มกา กล่าวได้ว่า เป็นข้อสำคัญที่จำเป็นต้องนำมากล่าว แม้การจัดประเพณีจะคาดหวังสิ่งที่เกิดขึ้นเอาไว้อย่างสวยงาม นั่นเป็นเพียงความคาดหวัง คงไม่ต่างจากการพยากรณ์ การเดาหรือเกรงความจริง ดังนั้น การบริหารความเสี่ยง (Risk Management) ก็เป็นเรื่องจำเป็น ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันมักจะมีพบกับสิ่งไม่คาดหมายหลายอย่าง เช่น ฤดูกาลที่แปรปรวนจากสภาพเดิม โรคภัยไข้เจ็บ ระบบเศรษฐกิจไม่ดี การเงินขาดสภาพคล่อง เป็นต้น ดังนั้น ในข้อนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะกล่าวถึงทิศทางการบริหารจัดการของประเพณีจุดไฟตุ้มกา 2 ประเด็น ดังนี้

1. ทิศทางปัจจุบัน

ทิศทางการจัดประเพณีจุดไฟตุ้มกาในปัจจุบัน มีความพยายามนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาช่วยเสริมแรง เช่น การใช้หลอดไฟแทนเทียน ใช้สีเคมีแทนสีธรรมชาติ มีการประดับตกแต่งด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยหลายอย่าง ดังนั้น ในการเตรียมงานจึงเริ่มกันมาในเดือน เพราะต้องเตรียมงานและดำเนินงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น การไปเก็บลูกตุ้มกา การชูด การวาดลวดลาย การเจาะ การแกะสลัก การทาสี การประดับไฟ การประดับต้นตุ้มกา และพอลถึงวันงาน ชาวบ้าน พระภิกษุสงฆ์ และสามเณร ชาวคุ้ม และองค์กรต่างๆ ที่เข้าร่วมงานจะช่วยกันทำไฟตุ้มกา ประดับตกแต่งสถานที่ของแต่ละแห่งตามความคิดสร้างสรรค์ ณ หน้าที่ว่าการอำเภอเมืองจังหวัดยโสธร ซึ่งหลังจากเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องแล้วก็จะเริ่มงานก่อนกำหนดเปิดงานไม่น้อยกว่า 1 วัน ส่วนที่ชุมชนตำบลทุ่งแต่ก็มีการเตรียมงานในลักษณะเดียวกัน และในวันงานจริงคือวันออกพรรษาของทุกปีถ้าไม่มีเหตุจำเป็น โดยชาวบ้านแต่ละคุ้ม หน่วยงานต่างๆ ที่เข้าร่วมสืบสานประเพณีจะจัดแจงเตรียมความพร้อมเพื่อร่วมแห่ขบวนในช่วงบ่าย หลังจากในช่วงเช้าที่มีการร่วมกันทำบุญตักบาตรเสร็จสิ้น ส่วนพระภิกษุ สามเณรและฆราวาสบางส่วนจะช่วยกันเตรียมที่วัด เก็บตักงาน เช่น การประดับตกแต่งสถานที่เพื่อเตรียมความพร้อมงานสำหรับตอนเย็น เมื่อถึงเวลาตอนเย็นชาวบ้านแต่ละคุ้มที่ร่วมแห่ขบวนตุ้มกาต่างพากันนำตุ้มกามาจัดตั้งในสถานที่ที่เตรียมไว้ และร่วมรับประทานอาหารก่อนถึงเวลาเปิดงาน นอกจากนี้ ในการจัดงานประเพณีจุดไฟตุ้มกา นอกจากจะมีการดำเนินงานกันตามปกติแล้ว ปัจจุบันยังเป็นที่คาดหวังเอาไว้หลายประการว่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาที่ทางอำเภอ และชุมชนดำเนินการนี้จะเป็นประเพณีที่สามารถสร้างคุณค่าติดตามมาหลายอย่าง เช่น โดยเฉพาะการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม ทั้งในเชิงพาณิชย์ การท่องเที่ยว การดำเนินงานปัจจุบันจึงเริ่มมีการจัดงานประเพณี พร้อมทั้งมีการส่งเสริมต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เช่น

1) การส่งเสริมการสร้างผลิตภัณฑ์แก่ชุมชน โดยส่งเสริมชุมชนในการสร้างผลิตภัณฑ์อันเป็นมรดกภูมิปัญญาให้ท้องถิ่น เพื่ออนุรักษ์ และสืบทอดฝีมือช่างพื้นถิ่นให้คงอยู่ เช่น การจัดอบรมการเชิญวิทยากรที่ชำนาญมาให้ความรู้ เป็นต้น

2) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากงานประเพณี โดยนำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบใหม่เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดมรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่อย่างมีคุณค่า เช่น ทางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ จัดให้มีการโครงการอนุรักษ์ประเพณีจุดไฟตุ้มกาและได้เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาเป็นผู้ให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น

3) การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากประเพณี เป็นการนำเสนอเส้นทางของท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่บูรณาการแหล่งวัฒนธรรมหลายแห่งที่อยู่ใกล้กัน เชื่อมโยงกันด้านวิถีชีวิต ความเชื่อ ภาษาวรรณกรรม และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องตามเส้นทางที่กำหนดไว้ เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนาสร้างสรรค์และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มรายได้ และยังเป็นการเผยแพร่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป

2. ทิศทางในอนาคต

ทิศทางของการจัดงานประเพณีในอนาคต โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนล่าง กลุ่มย่อย 2 ที่ประกอบไปด้วยจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ และยโสธร แม้ว่าจะมีพื้นที่พหุภาคจากคนหลายกลุ่มมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ต่างๆ เช่น ชาวส่วย (กวย) ย้อ ผู้ไทย ชาวไซ้ รวมทั้งไทยโคราช แต่ด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดมั่นในจารีตประเพณีของท้องถิ่นที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ทั้งหมดสามารถประสานกลมกลืนกันได้บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณีเดียวกัน และจุดเชื่อมประสานที่สำคัญก็คือพระพุทธศาสนา ภาคอีสานมีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาล ทำให้มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายน่าสนใจ ทั้งทางธรรมชาติแบบการเดินป่า ล่องแก่ง ศึกษาธรรมชาติ ดูนก หรือจะเที่ยวเพื่อการชื่นชมความงามในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ศึกษาประวัติศาสตร์จากแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ และโบราณสถาน และที่สำคัญภาคอีสานถือว่าเป็นแหล่งวัฒนธรรมขนาดใหญ่ของประเทศที่มีจารีตประเพณี และวัฒนธรรมอื่นๆ มากมายที่สามารถนำมาสื่อแสดงให้สาธารณชนได้รับรู้และศึกษา ทั้งเพราะว่าคนอีสานมีความคิดว่า อยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว เพราะขีดจำกัดทางกายภาพและภูมิปัญญา การช่วยกันคิด ช่วยกันทำ การพึ่งตนเองและการพึ่งกันเองน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด ทำอย่างไรการอยู่ร่วมกันจึงจะเกิดประโยชน์สุข ดังจะเห็นได้จากผลญาที่ได้ยินบ่อยบทหนึ่งว่า “ฮักกันไว้คือข้าวเหนียวหนึ่งใหม่ อย่าสิเพแตกม้างคือน้ำถักข้าวเหนียว” ด้วยเหตุนี้ บรรพบุรุษของชาวอีสานจึงหาวิธีการเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การกำหนด ฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ วรรณกรรมคำสอน คำผญา นิทาน บทเพลง และคติธรรมเตือนใจหลายอย่าง ส่วนหนึ่งก็เพื่อเป็นกติกาสังคม และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง แม้บางส่วนอาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ดังนั้น จึงมีบางอย่างที่ยกเลิก ตัดแปลงเพิ่มเติม และแต่งขึ้นมาใหม่ แต่โดยส่วนใหญ่วิถีชุมชนหลายอย่างก็สามารถนำมาใช้กับกระบวนการทางสังคมได้หลายส่วน ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในสภาพสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ประเพณีจุดไฟตุ่มกานับว่าเป็นอีกประเพณีที่สามารถนำมาสื่อแสดงให้คนในสังคมได้รับรู้ในเชิงประจักษ์ แต่ก็ก็มีบางอย่างที่ควรจะต้องปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ เช่น งานประเพณีต้องพึ่งพาทุนทางธรรมชาติ เช่น วัตถุที่ใช้ทำไฟตุ่มกานับต้องอาศัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล ทิศทางต่อการผลิตซ้ำของสิ่งประดิษฐ์ที่ใช้วัสดุธรรมชาติ จึงควรมีการประยุกต์ ทั้งนี้เพราะประเพณีจุดไฟตุ่มกานับมีภูมิปัญญาบางอย่างที่สามารถต่อยอดได้ เช่น การผลิตไฟตุ่มกานับที่หลากหลายรูปแบบ อาจเป็นไปได้ว่าวัตถุดิบอาจขาดแคลนด้วยสาเหตุหลายอย่าง เช่น ฤดูกาลที่แปรปรวนไป การเกิดอุทกภัย เกิดความแห้งแล้ง เช่น สมัยหนึ่งชาวอีสานต้องใช้ไม้ไผ่ที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือเพื่อมาทำที่อยู่อาศัย เครื่องจักสานใช้ในครัวเรือน เครื่องดนตรี หรือที่จังหวัดยโสธร ร้อยเอ็ด ต้องนำมาทำหางบังไฟด้วย ปัจจุบันหางบังไฟยังต้องสั่งซื้อจากประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้น ดังนั้น เพื่อรองรับต่อสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ถ้าไม่หาสิ่งทดแทนหรือหาวิธีขยายพันธุ์ และความต้องการลูกตุ่มกานับที่เพิ่มมากขึ้นอาจไม่เพียงพอ เพราะปัจจุบันได้เริ่มปรากฏให้เห็นแล้วว่า บางส่วนตั้งสั่งมาจากต่างจังหวัด เช่น จากกาฬสินธุ์ สกลนคร เป็นต้น ดังนั้น เพื่อเป็นแนวทางต่อการจัดงานประเพณีอย่างยั่งยืน การหาสิ่งทดแทน หรือไม่ก็หาวิธีในการขยายพันธุ์ต้นตุ่มกานับเป็นต้น

สรุปได้ว่า ประเพณีจุดไฟตูมกาคือความภูมิใจแม้จะเป็นท้องถิ่นนิยมที่ได้อธิบายโดยชุมชนและภาครัฐก็เห็นคุณค่าของประเพณีจนมีการนำมาเป็นประเพณีที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็เป็น การจรรโลงพระพุทธศาสนา เพราะประเพณีจุดไฟตูมกาเป็นประเพณีเดือน 11 ดังที่ชาวอีสานรับรู้ว่าเดือน 11 คือบุญออกพรรษา คนในชุมชนมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหลายอย่าง เช่น การกวนข้าวทิพย์ การจุดประทัด เล่นไฟ การจุดไฟโคลมลอย ตักบาตรเทโว ให้ทาน ถือน้ำ ถวายเทียนพรรษา เป็นต้น และที่แปลกตากว่าที่อื่นของจังหวัด ยโสธร คือการที่ชุมชนตำบลทุ่งแต้ อำเภอเมืองยโสธร และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนต่างๆ ได้มีการนำ วิถีชุมชนมาสื่อแสดงให้สังคมได้รับรู้ในเชิงประจักษ์ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีทางวัฒนธรรมที่นำวิถีทางธรรมชาตินำมาใช้ เป็นสื่อกับการเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ซึ่งในอนาคตผู้วิจัยคาดว่าประเพณีดังกล่าวย่อมจะได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนทั่วโลกเช่นเดียวกันกับประเพณีอื่นอย่างแน่นอน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” คณะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) กระบวนการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) สภาสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น และการศึกษาประวัติชีวิตของปราชญ์ท้องถิ่น และนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลผล วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ข้อ ได้แก่ 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร 2) การสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร และ 3) การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.1. สรุปผลการวิจัย

การวิจัย “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” สามารถสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็นต่างๆ ได้ ดังต่อไปนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร จากการวิจัย พบว่า ประเพณีจุดไฟตุ้มกาได้จัดทำขึ้นจากการรื้อฟื้นวิถีชุมชนที่เกี่ยวข้องการแสดงออกถึงความเชื่อ ความศรัทธาในองค์พระรัตนตรัย ซึ่งสามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณี ดังนี้

1.1. ความเป็นมาของประเพณีจุดไฟตุ้มกา เดิมทีเดิวนั้นเป็นประเพณีที่รื้อฟื้นวิถีชุมชนที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนากับวันออกพรรษาที่ได้กระทำเป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะชาวอีสาน ถือว่าเป็นดำเนินตามจารีตประเพณีที่มีอยู่ 12 เดือน หรือเรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า “ฮีต 12” โดยนิยมเรียกชื่อตามเดือน และในการจัดประเพณีจุดไฟตุ้มกา คือการทำบุญเดือน 11 ซึ่งเป็นบุญใหญ่ประจำเดือนเช่นเดียวกับบุญเดือน 6 ที่ชาวจังหวัดยโสธรได้มีการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีจุดไฟตุ้มกาเริ่มแรกจัดทำขึ้นในชุมชนบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ตามคติความเชื่อที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสม เพราะจากการสังเกต สัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบว่า ชุมชนในตำบลทุ่งแต่ มีที่ตั้งที่มีอาณาเขตชุมชนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับป่าใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์เรียกว่า “ป่าดงมะไฟ” และป่าแห่งนี้ส่วนหนึ่งเป็นป่าไม้ตุ้มกาที่เกิดแทรกอยู่ทั่วไป ในอดีตป่านี้ถือว่าเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน ปัจจุบันเป็นป่าสงวน ชาวบ้านในเขตนี้ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก กิจกรรมที่พึงมีพึงเกิดส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ พอถึงวันสำคัญก็จะมีการทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น ในเดือน 11 ซึ่งเป็นเทศกาลออกพรรษารวมกับขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 การบูชาพระรัตนตรัยเนื่องวันออกพรรษาด้วยเครื่องบูชา ก็จะมีอยู่ให้เห็นตามปกติที่วัดประจำหมู่บ้านที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมา ในคราวที่ย้ายมาตั้งบ้านใหม่อย่างถาวรซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านชื่อว่า “วัดบูรพา” เพราะความศรัทธาในพระพุทธศาสนาประกอบกับการเป็นวันออกพรรษา ชาวนำเครื่องบูชาต่าง เช่น นามานข้าว (ข้าวที่กำลังต้องท้อง) นำดอกไม้ ธูป เทียนมาเป็นอามิสบูชา จนในสมัยครั้งหนึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งได้หิ้วลูกตุ้มกาประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ในการส่องสว่าง ในขณะเดียวกันก็สามารถกันลมที่อยู่ในช่วงฤดูต้นหนาว โดยประดิษฐ์เป็นไฟตุ้มกาจากภูมิปัญญาแล้วถือมาพร้อมกับมานข้าวและดอกไม้ เมื่อนำมาแขวนไว้ในที่ที่เหมาะสม ได้ปรากฏสุนทรียภาพ (Aesthetics) มองดูแล้วสวยงามจับตา จับใจ สมควรนำมาเป็นเครื่องสักการบูชา และกล่าวบทพญาค่ากลอนพื้นบ้านที่แสดงออกมาไว้ว่า “จุดเทียนแล้วแสงส่องสดใส เบิ่งท้อใดเหลือองนวลเข้าท่า คืดฮอดผ้าเหลือองหม่มจีวร

ใจหลงไหลอ่อนชอนยกขึ้น สาธุ สาธุ สาธุ ผู้ข้าขอบูชาพระพุทธเจ้า และพระรัตนตรัย ให้ชีวิตผู้ข้างดงามสุกใส
 ดุจแสงไฟตุ้มกาที่จุดบูชามือนี้ สาธุ สาธุ สาธุ” นับแต่นั้นปราชญ์ท้องถิ่นและชาวต่างพากันนำไฟตุ้มกา
 เครื่องบูชาและปัจจุบันถือว่าเป็นจุดเด่นของงานประเพณีตามลำดับ

1.2. ประเพณีจุดไฟตุ้มกามีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา สืบเนื่องจากเทศกาลออกพรรษา
 โดยรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยทำมาแล้วในอดีตให้กลับคืนมา ในฐานะเป็นวัฒนธรรมที่ดำรงซึ่งควรค่า
 แก่การรื้อฟื้น อนุรักษ์ และประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน ทั้งเพราะครั้งหนึ่งประเพณีนี้ได้เลือนหายไป
 เนื่องจากสาเหตุของความทันสมัยราวปี พ.ศ. 2520 ที่ไฟฟ้าเริ่มมีใช้ในหมู่บ้าน จนมาถึง ปี พ.ศ. 2547 ได้มี
 การพูดถึงอีกครั้ง และปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา จึงมีการรื้อฟื้นและถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีนี้ได้
 ก่อเกิดการประยุกต์ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นกับวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยผนวกกับความเชื่อทาง
 พระพุทธศาสนา ประชาชนในชุมชนสร้างสรรค์ภูมิปัญญา และมีการดำเนินจัดประเพณีจุดไฟตุ้มกาเนื่องในวัน
 ออกพรรษาเพื่อเป็นพุทธบูชาทุกปี

1.3. พัฒนาการของประเพณีจุดไฟตุ้มกา ประเพณีจุดไฟตุ้มกามีพัฒนาการจัดการประเพณี
 ให้เป็นที่ประจักษ์ขึ้นในระดับกว้างขวางมากขึ้นจากระดับชุมชนในเขตตำบลทุ่งแต่ สู่ระดับอำเภอเมืองยโสธร
 และจะพัฒนาสู่ระดับจังหวัด แนวคิดนี้เริ่มมีทำมาตั้งแต่มีการหยิบยกประเพณีนี้ขึ้นมาพร้อมกับประเพณี
 ท้องถิ่นในชุมชนตำบลอื่นๆ รวม 18 ประเพณี และมีข้อตกลงจากสภาวัฒนธรรมอำเภอให้ถือว่าเป็นประเพณี
 ที่ควรแก่การนำมาเป็นประเพณีสำคัญโดยอำเภอเมืองยโสธรเป็นผู้รับผิดชอบหลักอย่างเป็นทางการ และเริ่ม
 ดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นระบบครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2561 จนถึงปัจจุบัน โดยมีการนำประชาสัมพันธ์เชิญชวน
 ผู้เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลต่างๆ ในเขตปกครองในอำเภอเมืองยโสธร พระครูปริยัติพลากร (เจ้าอาวาสวัด
 บัวพา) ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลทุ่งแต่ และประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองยโสธร ท่านสุวัฒน์
 เข้มเพชร นายอำเภอเมืองยโสธร และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลทุ่งแต่ ซึ่งมี นางสาวารี พาพะหม
 เป็นประธาน มีแนวคิดไปทางเดียวกัน คือต้องการยกระดับการจุดไฟตุ้มกาออกพรรษาตำบลทุ่งแต่ เป็นระดับ
 อำเภอ และสู่ระดับจังหวัด โดยที่ได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากสภาวัฒนธรรมตำบล ทั้ง 17 ตำบล และ 1
 เทศบาล เขตปกครองอำเภอเมืองยโสธรในสมัยนั้น และปัจจุบันประเพณีจุดไฟตุ้มกาได้ดำเนินการตาม
 ข้อตกลงกันอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมา นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2561 จนถึงปัจจุบัน โดยความรับผิดชอบของอำเภอเมือง
 ยโสธร

2. การสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร จากผลการวิจัย พบว่า ปัจจุบันบันประเพณีจุดไฟ
 ตุ้มกานอกจากจะมีการสืบสานประเพณีในชุมชนตำบลทุ่งแต่ในฐานะเป็นแม่งานดั้งเดิมแล้ว ความตระหนักถึง
 ความเป็นท้องถิ่นนิยม ทำให้ผู้เกี่ยวข้องต่างพยายามนำมาเปิดเผยเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์ และเพื่อให้
 อนุชนรุ่นหลังได้เล็งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีอยู่ การนำประเพณีจุดไฟตุ้มกามาเป็นประเพณีประจำ
 อำเภอ โดยมีอำเภอเมืองยโสธรเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกับตำบลต่างๆ กล่าวว่าเป็นมิติที่สอดคล้องกับการพัฒนา
 ที่ยั่งยืนหลายอย่าง เช่น มิติด้านการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความเป็นนวัตกรรม ทำให้ประชาชนทั่วไปรู้จัก
 ประเพณีจุดไฟตุ้มกา รู้จักจังหวัดยโสธรในฐานะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม นับแต่มีการริเริ่มรื้อฟื้นขึ้นมา
 เริ่มประชาสัมพันธ์ประเพณี มีการนำไฟตุ้มกามาจัดแสดง อำเภอเมืองยโสธรยังได้จัดให้มีกิจกรรมต่างๆ ที่เป็น
 การสืบสานประเพณีอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมหลายอย่าง เช่น

2.1 การถ่ายทอดวิธีทำไฟตุ้มกา ที่มีปัจจัยหลายอย่างสนับสนุน เช่น ปัจจัยด้านวัตถุ ซึ่งใน
 ท้องที่นั้นมีทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญคือลูกตุ้มกาอันเป็นวัสดุจากธรรมชาติ แม้จะเริ่มหายากในบางปี แต่ก็

สามารถหาได้ในพื้นที่ใกล้เคียง ประกอบกับการประยุกต์วัสดุทดแทนที่คงรูปแบบเดิม ปัจจัยด้านบุคคล กล่าวได้ว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับตำบลและระดับจังหวัด ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ปัจจัยด้านองค์กร ถือว่ามีบทบาทมีการประสานงานและทำความเข้าใจกับหน่วยงาน องค์กรและชุมชนของตำบลต่างๆ จึงได้รับความร่วมมือ จากฝ่ายปกครอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์กรต่างๆ ตลอดจนชาวชุมชนตำบลต่างๆ ทุกตำบล และศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชตำบลทุ่งแต่

2.2 รูปแบบการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกา กล่าวได้ว่าประชาชนทั้งในระดับชุมชนและระดับอำเภอได้ให้ความร่วมมือกันทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น การจัดการประชุมเพื่อจัดงานประเพณี การแจ้งข่าวการจัดงานประเพณี เสนอความคิดเห็นเสนอแผนการดำเนินงาน การเลือกแผนดำเนินงานประเพณี การจัดสรรวัสดุสิ่งของเพื่อดำเนินงานประเพณี การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมงานประเพณี มีการตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนิน โดยเฉพาะในเรื่องการประชาสัมพันธ์งานประเพณี กล่าวได้ว่าปัจจุบันนี้มีช่องทางในการประชาสัมพันธ์หลายรูปแบบ เช่น สื่อออนไลน์ (Online) ป้ายประชาสัมพันธ์ สื่อประชาสัมพันธ์ทางวิทยุ สื่อโทรทัศน์ เป็นต้น และยังสามารถทำได้หลายวิธีทั้งแถลงข่าว ประกาศเสียงตามสาย รวมทั้งการนำเสนอประเพณีในรูปแบบวรรณกรรมเพลงหรือหนังสือ เป็นต้น

2.3 คติความรู้ด้านประเพณี การสร้างความเข้าใจที่แท้จริงถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประเพณีจุดไฟตุ้มกาวันออกพรรษาที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน การสืบทอด สืบต่อประเพณีท้องถิ่นเนื่องในวันออกพรรษาหลายๆ จังหวัดจะมีกิจกรรมที่แตกต่าง แต่จุดมุ่งหมายก็คือการบูชาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธเนื่องในวันออกพรรษา จังหวัดยโสธรได้ใช้ประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นสื่อแสดงออกซึ่งความเคารพนั้น ในงานจะมีกิจกรรมที่หลากหลาย มีการถ่ายทอดวิธีการทำไฟตุ้มกา การสื่อถึงรูปแบบประเพณี และสื่อสารถึงคติความรู้ด้านประเพณีในบริบทของการจุดไฟตุ้มกาเป็นพุทธบูชา และสาเหตุที่ต้องนำตุ้มกามาใช้เป็นเครื่องบูชาในวันออกพรรษา

3. การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ผลการวิจัย พบว่า การสร้างคุณค่าคือวิธีการอย่างหนึ่งที่สามารถสร้างความมั่นคงให้แก่วัฒนธรรมได้อย่างดี คือ

3.1 การต่อยอดภูมิปัญญา ประเพณีจุดไฟตุ้มกาเป็นประเพณีที่สามารถนำมาต่อยอดทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นได้หลายอย่าง การต่อยอดภูมิปัญญาเท่ากับว่าเป็นการรื้อฟื้น (Reviving) อนุรักษ์ และการประยุกต์ โดยเฉพาะการประยุกต์ (Modification) กล่าวได้ว่า เป็นการต่อยอดที่สามารถทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ มีความเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ แต่ยังคงไว้แนวคิดหรือฐานความรู้เดิมได้ เช่น การผลิตไฟตุ้ม อาจใช้วัสดุอื่นทดแทนหรือใช้ร่วมกันได้กับวัสดุอื่นๆ เพราะบางครั้งอาจเกิดปัญหาเนื่องจากเป็นวัสดุธรรมชาติบางปีอาจแห้งแล้งหรือน้ำท่วม ดังนั้นการประยุกต์ใช้วัสดุอื่นเพื่อทดแทน

3.2 คุณค่าทางจิตใจและคุณค่าทางเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่าประเพณีจุดไฟตุ้มเป็นประเพณีที่ทรงคุณค่าด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัยที่เป็นที่พึงสูงสุด ในขณะเดียวกันเรายังสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชนได้ด้วยจากประเพณีจุดไฟตุ้มกา เพราะการผลิตไฟตุ้มกา นอกจากจะเป็นอามิสบูชาแล้ว ในงานประเพณีเราจะพบกับศิลปะที่เป็นงานฝีมือ ความฉลาดในฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงออกมาให้ปรากฏงดงามน่าชื่นชม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องพุทธศิลป์ที่ถูกถ่ายทอดฝีมือ วัฒนธรรมเหล่านี้สามารถสร้างความกินอิ่มนุ่นอุ่นของคนในชุมชนได้

3.3 การผลิตไฟตุ้มกาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม สืบเนื่องจากข้อ 3.2 พบว่า การผลิตไฟตุ้มกา คือทางเลือกหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้ชุมชน แต่ปัจจุบันยังมีการผลิตได้น้อย จึงไม่สามารถผลิตไฟตุ้มกา

ส่งขายให้แก่ผู้ที่มีความต้องการซื้อทั้งที่เป็นของที่ระลึกและของประดับตกแต่ง แต่ด้วยผลไม่ทันผู้บริโภค ปัญหานี้น่าจะหาแนวทางแก้ไข การสร้างวิกฤติให้เป็นโอกาส เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมแปลงเป็นรายได้ ให้เกิดแก่ประชาชนในชุมชน ผลิตภัณฑ์ลักษณะที่น่าสนใจซื้อจากประเพณีจุดไฟตุ้มกามีหลายอย่าง เช่น โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับภายในบ้าน โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับนอกบ้าน ชุดต้นไฟตุ้มกาขนาดเล็ก สำหรับประดับโต๊ะ และชุดต้นไฟตุ้มกาของที่ระลึกพร้อมกรอบกระจก เป็นต้น

3.4 การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าเป็นประเพณีที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดพอสมควร ในแต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมงานเป็นประจำ สืบเนื่องจากทางจังหวัดได้มีการประชาสัมพันธ์ ร่วมสืบสาน หลังจากได้รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ซึ่งเดิมที่ได้เลือนหายไปนานด้วยภาวะทันสมัย เนื่องจากมีความเจริญและมีไฟฟ้าใช้ กระทั่งชาวบ้านทุ่งแต่ ได้เริ่มรื้อฟื้นทำให้ประเพณีนี้กลับมาเป็นประเพณีสำคัญอีกครั้ง และเมื่อทางจังหวัดได้นำมาเป็นจุดแล้ก็มีการเพิ่มเติมกิจกรรมอื่นๆ เข้าไปด้วย เพื่อให้ชาวบ้าน เยาวชน และนักเรียน ได้ร่วมกิจกรรมอย่างพร้อมเพรียงกัน นอกจากนี้ ในช่วงเทศกาลนี้ยังมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องในวันออกพรรษาหลายแหล่งในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเปรียบสำหรับผู้สนใจโดยการกำหนดโปรแกรมขึ้นมาอย่างชัดเจน เช่น เส้นทางสายวัฒนธรรม เป็นต้น

5.2. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัย “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร” สามารถอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นต่างๆ ได้ ดังนี้

1. ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

ด้านองค์ความรู้ (Body of Knowledge) เกี่ยวกับประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร พบว่า คนในชุมชนมีองค์ความรู้จากการจัดงานประเพณีจุดไฟตุ้มกาได้อย่างถูกต้อง เหตุที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่าเนื่องคนในชุมชนที่เป็นแหล่งกำเนิดประเพณี และผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ นอกจากนี้กระบวนการจัดกิจกรรมในงานก็มีการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจเบื้องต้น และพุทธศาสนิกชนทั่วได้ถือปฏิบัติมาเป็นประจำทุกปี แต่ยังมีบางกิจกรรมที่ไม่สอดคล้องหรือไม่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง แต่สิ่งเหล่านั้นถือว่าเป็นนันทนาการของงานประเพณี ซึ่งการชิงความหมายในลักษณะมักเกิดขึ้นอยู่เสมอในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สรรเกียรติ กุลเจริญ (2558)** ที่ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่นศึกษารณีสงกรานต์ประเพณีสงกรานต์พระประแดง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษาพบว่าโดยสรุปพื้นฐานงานประเพณีสงกรานต์พระประแดง เริ่มมาจากวัฒนธรรมมอญที่นับถือศาสนาพุทธเชื่อมโยงกับการนับถือผีของชาวมอญ พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ในงานประเพณีสงกรานต์พระประแดง จะเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาไม่ทางตรงก็ทางอ้อม สะท้อนออกมาในรูปวิถีชีวิต ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ เชื่อมโยงกันทำให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่คณะของคนมอญที่เป็นคนรักสงบ โอมอ้อมอารี มีมิตรไมตรี สามารถที่เข้ากับศาสนาอื่นๆ และสอดคล้องกับ **ชนาวี ดลรัฐ และคณะ (2560)** ที่ได้ศึกษาการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมบุญสงกรานต์ เพื่อพัฒนาการศึกษาตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา พบว่า สาระสำคัญของการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา และแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาฮิตติสลิปสองคองสิปสี่เป็นแนวทางการปฏิบัติสืบต่อกันมาในสังคมได้อย่างสงบสุข ผ่านกระบวนการประสานสัมพันธ์ตามบทบาทของบ้าน วัด และโรงเรียน ในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม สังเคราะห์ได้ 7 องค์ประกอบ มีค่า

ความแปรปรวนสะสม ร้อยละ 52.43 ของความแปรปรวนทั้งหมด ซึ่งรหัสภูมิปัญญาวัฒนธรรมบุญสงกรานต์ที่พบประกอบด้วย (1) การสืบทอดวัฒนธรรมบุญเดือนห้า (2) การจัดสงกรานต์ ให้สัมพันธ์กับบุญประเพณี 12 เดือน (3) จัดบทบาท บ้าน วัด โรงเรียน อย่างมีนัยสำคัญในวันสงกรานต์ (4) จัดไตรสิกขาให้เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตรอย่างเป็นรูปธรรม (5) จัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้เรื่อง ข้าว น้ำ และดอกไม้ในโรงเรียน (6) จัดชมรมผู้สูงอายุที่ศรัทธาพุทธศาสนา (7) ส่งเสริมให้พระภิกษุ ประชาชนท้องถิ่น ออกแบบงานสงกรานต์ (8) วันสงกรานต์เป็นการละเล่นด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์ของคนรุ่นใหม่ และ (9) ให้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาธรรมบุญเดือนห้าและนำมาเป็นแนวทางสร้างและพัฒนาบทเรียนเสริมหลักสูตร การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมบุญสงกรานต์เพื่อพัฒนาการศึกษาตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นผลสำเร็จ ได้บทเรียนเสริมหลักสูตรในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะนักเรียนและโรงเรียนตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ใช้เป็นบทเรียนเสริมหลักสูตรในการพัฒนาการศึกษา ดังนั้น การการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีในแต่ละอย่าง การปะทะสังสรรค์หรือการผสมผสานระบบความเชื่อในเชิงประยุกต์ แต่ที่สำคัญจะต้องรักษาเอกลักษณ์ของประเพณีเหล่านั้นไม่ให้เสียรูปหรือขาดสาระสำคัญจนเกินไป

2. ด้านการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

การสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร พบว่า ในการสืบสานประเพณีเป็นสิ่งที่คนในชุมชนได้นำเนนการอย่างเป็นรูปแบบอย่างเหมาะสม ทั้งการถ่ายทอดประเพณี รูปแบบการสืบสานที่เป็นรูปธรรม และเน้นคติความรู้ในงานประเพณีได้อย่างลงตัว เหตุที่เป็นเช่นนี้ สามารถอธิบายได้ว่าในท้องถิ่นนั้นยังมีผู้รู้ที่เป็นปราชญ์และมีการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะการบริหารจัดการประเพณีอย่างเป็นระบบ เช่น มีการประชุมปรึกษาสามารถแสดงความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ได้ ประกอบมีการประชาสัมพันธ์ประเพณีที่สอดคล้องกับลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของงาน ซึ่งสอดคล้องกับ **นิคม ปาทะวงศ์ และคณะ (2560)** ที่ได้ศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักอารักขสัมปทาเพื่อการพัฒนาสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมประเพณีจุดไฟตุ้มกาของชุมชนเทศบาลทุ่งแต่ อำเภอมืองยโสธร จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะต่างๆ มีความเสียสละทั้งร่างกาย แรงทรัพย์จัดหาอุปกรณ์ในการทำไฟตุ้มกา และใช้ความสามารถของตนเองในการอบรมสาธิตให้ความรู้เรื่องประเพณีไฟตุ้มกาให้สาธารณะชนได้รับรู้เพื่อเป็นการเผยแพร่ มีความพร้อมของวัสดุจากธรรมชาติและอีกประการที่สำคัญ ได้แก่ แรงผลักดันสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้ส่งเสริมสนับสนุนยกระดับให้เป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเร่งอบรมสานต่อความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังในท้องถิ่นได้มีความรู้ความชำนาญสามารถผลิตไฟตุ้มกาผลิตในเชิงพาณิชย์สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกช่องทางหนึ่ง และสอดคล้องกับ **นนทวรรณ แสนไพโร (2561)** ที่ได้ศึกษาการดำรงอยู่ของประเพณีเชิงฝิโขน บ้านไฮหย่อง ตำบลไฮหย่อง อำเภอฟังโคน จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัย พบว่าประเพณีเชิงฝิโขนจัดขึ้นในงานบุญมหาชาติ (บุญพระเวส) เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และเพื่อการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ทั้งนี้การดำรงอยู่ของประเพณีเชิงฝิโขน บ้านไฮหย่อง สามารถดำรงอยู่ได้ผ่านการใช้สัญลักษณ์ร่วมของคนในชุมชนโดยประเพณีเชิงฝิโขนที่ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ตลอดจนจนเป็นการสืบทอดด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงพลังของคนในชุมชนที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ต่อรองกับอำนาจของรัฐและกระแสโลกาภิวัตน์ที่สร้างการพัฒนาในรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ ผ่านสื่อกลางคือการใช้ภาษาไทย (ภาคกลาง) ในการติดต่อสื่อสาร แต่ในประเพณีเชิงฝิโขน พบว่า บทเชิงของฝิโขนจะใช้ภาษาถิ่น (อีสาน) ในการเข้มนำขบวน

ฝึชอน ส่วนด้านการปรับตัวของประเพณีเชิงฝึชอนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ มีการปรับตัว มีการตอบสนอง ต่อด้านเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากนี้ สถานศึกษาบางแห่งในพื้นที่อำเภอพังโคน ยังได้จัดให้ ผู้เรียนได้ เรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีเชิงฝึชอนผ่านรูปแบบโครงการ ดังนั้น ในการสืบสานประเพณีต่างๆ ในภาค อีสาน จุดเด่นสำคัญนั้น คือภาคอีสานมีประเพณีที่เป็นฮีตสิบสอง ซึ่งสอดคล้องกับ **กาญจนา คำผา และ รัชฎาพร เกตานนท์ (2561)** ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองเพื่อการเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า หมู่บ้านทั้งสองมีประวัติศาสตร์ลักษณะสังคมวัฒนธรรม ประเพณี แบบลาวพวน ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันหลักฐานสำคัญคือรายการสิ่งของวัตถุโบราณพระพุทธรูปเสี่ยงทาย เป็นไปได้ว่าบ้านสามหมื่นคือบรรพบุรุษของบ้านนาเวียงที่ยังคงยึดมั่นในขนบประเพณีฮีตสิบสอง ซึ่งประเพณี ฮีตสิบสองมีบทบาทต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนา ด้านการสร้าง ความมั่นคงแก่ระบบครอบครัวและเครือญาติและด้านการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและต่าง ชุมชน ประเพณีฮีตสิบสองมีคุณค่าต่อการพัฒนาในระดับบุคคล ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา และความ ฉลาดทางอารมณ์ ความรู้ ความสามารถ ส่วนการพัฒนาในระดับสังคม ได้แก่ การสร้างความเชื่อมั่นศรัทธา ต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการงบประมาณและช่วยสร้างความภาคภูมิใจ ส่วนคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา การปกครอง การสื่อสารและเทคโนโลยีสุขภาพและสาธารณสุข นอกจากนี้แนวทางการสืบทอดประเพณีฮีตสิบสอง เช่น การกำหนดระยะเวลาการปฏิบัติประเพณีแต่ละเดือนให้ชัดเจน สอดคล้องกับสภาพสังคม เพิ่มช่องทางการ ประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายและทันสมัย ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วมในการสืบทอดประเพณี

3. ด้านการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร พบว่า ในการสร้างคุณค่าประเพณีท้องถิ่น เช่น การต่อยอดภูมิปัญญาต่างๆ ที่เป็นเครื่องมือหรือองค์ประกอบสำคัญของประเพณี ปัจจุบันเป็นสิ่งที่ผู้จัดงาน รวมถึงคนในชุมชนมีส่วนร่วม มีการกระทำอย่างเป็นรูปธรรม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่า ปัจจุบัน เรามีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่สามารถชี้แนะและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องกับคนในท้องถิ่นอยู่เสมอ เช่น การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมหลายอย่างสามารถส่งเสริมทั้งประเพณีและสร้างมูลค่าจาก ประเพณีได้ ซึ่งสอดคล้องกับ **ราณี อมรินทร์รัตน์ (2561)** ที่วิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบความต้องการของ นักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวชมชุมชน :กรณีศึกษาชุมชน 6 แห่ง ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ภาพรวมความต้องการของนักท่องเที่ยวในผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวและความต้องการทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการแสดงศิลปวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและด้านสินค้าของที่ระลึก มีความต้องการ ระดับมาก โดยเฉพาะความต้องการด้าน การแสดงศิลปวัฒนธรรม และด้านสินค้าของที่ระลึก ความต้องการ ส่วน ใหญ่จะเป็นเรื่องเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนและเรื่องการใช้วัตถุศิลปกรรมชาติในท้องถิ่น และสอดคล้อง กับ **Prompassorn Chunhabunyatip (2561)** ที่ได้ศึกษาปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนใน ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่เห็นว่าประเพณีไหลเรือไฟ ก่อให้เกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจมากที่สุด คือเกิดรายได้เพิ่มขึ้น รองลงมาคือ ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดงาน ประเพณีไหลเรือไฟและอนุรักษ์ประเพณีไหลเรือไฟเพิ่มขึ้น กลุ่มตัวอย่างชุมชนทั้ง 12 อำเภอ ได้รับรายได้จากการจัดงานประเพณีไหลเรือไฟโดยชุมชนอำเภอเมืองนครพนม มีรายได้จากการการจัด ประเพณีไหลเรือไฟมากที่สุด ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ประเพณีไหลเรือไฟอยู่ในระดับมาก ผลการทดสอบสมมุติฐาน (Hypothesis) ปรากฏว่า การได้รับรายได้จากการจัดงานประเพณีไหลเรือไฟและ

ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีไหลเรือไฟ สอดคล้องกับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นใน ประเด็นการอนุรักษ์ประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยทางด้านรายได้ ความรู้ และความเข้าใจในประเพณีไหลเรือไฟ เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดจากการจัดงานประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัด นครพนม และเป็นแรงกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำเรือไฟเพื่อร่วมในประเพณีไหลเรือไฟ

สรุปได้ว่า การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร เป็นการสืบสาน ความเชื่อ ความเลื่อมใสที่สื่อแสดงออกมาในรูปแบบการพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชาที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ ทำให้เกิดความรู้สึกสำนึกต่อสิ่งต่างๆ ที่ตนเข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องของการสร้างกำลังใจ และความเชื่ออันก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมต่างๆ ได้ โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความเชื่อ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลส่วนบุคคล และในการบูชานั้นก็เป็นไปเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณูปการของ พระรัตนตรัย ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นจุดกำเนิดของศิลปะและวัฒนธรรมอันดีงามที่ควรสืบสาน และสามารถ สร้างคุณค่าจากประเพณีจุดไฟตูมกาให้เหมาะกับยุคสมัยได้อย่างเหมาะสม

5.3. ข้อเสนอแนะการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร” คณะผู้วิจัยจึงนำ ผลการวิจัยมาดำเนินการจัดทำเป็นข้อเสนอแนะไว้เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัย พบว่า การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตูมกาจังหวัดยโสธร เป็นช่วงเวลา ที่ภาครัฐกำลังให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม การรื้อฟื้น อนุรักษ์ และประยุกต์กิจกรรม ประเพณีควรมุ่งให้ความสำคัญรอบด้าน เช่น การมีส่วนร่วม ความคุ้มค่า การบริหารความเสี่ยงที่จะพึงมี พึ่งเกิดจากภัยหลายๆ อย่าง เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยทางด้านเศรษฐกิจ เป็นต้น โดยเฉพาะนโยบายในระดับ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมประเพณีควรเป็นไปในครรลองเดียวกันทุกภาคส่วน เพราะกฎ ระเบียบ บางอย่างขัดกับวิถีชุมชน ขัดกับประเพณีที่เป็นกติกาทางสังคมท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมบางอย่างใน ประเพณีก็อาจจะขัดกับกฎ ระเบียบทางสังคมเช่นกัน ดังนั้น ในการดำเนินกิจกรรมประเพณีกับกฎระเบียบจึง ควรหาความสมดุลร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ จึงขอเสนอแนะให้หน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐได้นำไปเป็นกรอบ นโยบายในการปรับปรุง รื้อฟื้น ยกเลิก เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

2.1. ผลการวิจัย พบว่า นวัตกรรมชุมชนต่างๆ ในท้องถิ่นยังต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ปรับปรุง ยกเลิก รื้อฟื้น และสร้างขึ้นมาใหม่หลายอย่าง เพื่อพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง สำหรับประเด็นเรื่องของการสร้าง ทายาทหรือทูตทางวัฒนธรรมคือการเป็นผู้มีความรู้และมีความชำนาญในการทำไฟตูมกาเพื่อการอนุรักษ์และ เป็นประโยชน์ในทางจิตใจ และสร้างมูลค่าพาณิชย์เกิดรายได้แก่ชุมชนต่อไป

2.2 ผู้นำชุมชนหรือสมาชิกกลุ่ม ควรมีส่วนที่แสดงสินค้าหรือใช้สถานที่ๆ มีอยู่แล้วให้เกิด ประโยชน์อย่างสูงสุด และจำหน่ายสินค้าเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ไฟตูมกาและผลิตภัณฑ์อื่นๆ ในชุมชนให้ชัดเจน เพื่อเป็นตลาดกลางการค้าในชุมชนเพื่อให้สมาชิกและลูกค้าเกิดความเชื่อมั่นมีแหล่งติดต่ออย่างชัดเจน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมเปรียบเทียบประเพณีจุดไฟตุ้มกากับประเพณีที่มีลักษณะเดียวกันเช่น ไหลเรือไฟ เป็นต้น

3.2 ควรมีการวิจัยเรื่องสุนทรียภาพในประเพณีท้องถิ่น เช่น สุนทรียภาพในประเพณีจุดไฟตุ้มกา

3.3 ควรมีการศึกษากระบวนการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในสังคมยุคความเป็นพลเมืองยุคสังคมดิจิทัล

บรรณานุกรม

1. พระไตรปิฎก

กรมการศาสนา. (2530). *พระไตรปิฎกแปลเป็นไทยฉบับสังคายนา*. เล่มที่ 2, 10, 13, 15, 25, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

กรมการศาสนา. (2524). *พระสูตรและอรรถกถาแปล. พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

2. หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน. (2551). *แนวทางส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล๊อค.

กาญจนา แก้วเทพ. (2539). *สื่อส่งเสริมวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2536). *ดนตรีไทย ความหมาย และคุณลักษณะพิเศษ*. วัฒนธรรมไทย. 30(7), เมษายน.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2542). *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

งามพิศ สัยต์สงวน. (2542). *การวิจัยทางมานุษยวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2542). *เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

เจริญ มูลมา. (2554). *การอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาประเพณี การบายศรีสู่ขวัญเพื่อเสริมสร้างควเข้มแข็งของชุมชนอีสาน*. สารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2537). *สังคมวิทยาประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์การพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2542). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: ต้นไทรการพิมพ์.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (2545). *ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม*. ในเอกสารการสอนชุดวิชา ประสบการณ์วิชาชีพการจัดการการท่องเที่ยว. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ทรงคุณ จันทจร และคณะ. (2552). *คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้*. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, สารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทรงคุณ จันทจร (2549). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม*. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.

ทวี ภูมรินทร์. (มปป.). *มงคลชีวิต*. กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิกจำกัด.

บุญเลิศ ราโชติ. (2547). *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง*. ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อุบลราชธานี: สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.

- ประกอบ มีโคตรกอง. (2558). *การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ: บริษัทยูแพค จำกัด
- ประจวบ จันทร์หมื่น. (2550). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบท*. ศรีสะเกษ: มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). (2544). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). *พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2541). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. (2536). *คติความเชื่อของชาวอีสาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2542). *พุทธศาสนสุภาษิต (เล่ม 1)*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมยศ นาวิการ. (2527). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร*. กรุงเทพฯ: บริษัทดวงกมล จำกัด.
- สวิง บุญเจิม. (2536). *มรดกอีสาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2), อุบลราชธานี: อีสานออฟเซตการพิมพ์.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. (2523). *ท้าวผาแดง-นางไอ่ และบุญบังไฟ*. *อีสานปริทัศน์* (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2552). *วัฒนธรรมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุรเกียรติ์ เสถียรไทย. (2543). *ทฤษฎีใหม่ในหลวงวิจิตรที่พอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2549). *หลักธรรม หลักทำตามรอยพระยุคลบาท*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2544). *คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2545). *พลังท้องถิ่นในบริบทในนโยบายใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อนุชาติ บุรณพิมพ์ และมยุรี จิตต์แก้ว. (2547). *การจัดงานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- อภิชัย พันธเสน. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- อุดม เขยกียางค์ และคณะ. (2548). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ*. กรุงเทพฯ: แสงดาวการพิมพ์

3. วิทยานิพนธ์ วารสาร บทความวิจัย บทความวิชาการ

- กนกพร ฉิมพลี. (2555). รูปแบบการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.
- กรวรรณ สังขกร และคณะ. (2561). แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม กรณีศึกษา : เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา. สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กาญจนา คำผา และรัชฎาพร เกตานนท์. (2561). แนวแห่งธรรมแนวทางการสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองเพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. วารสารราชพฤกษ์ ปีที่ 16 (ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน)
- เจษฎา พัฒรานนท์. (2553). การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานท้องถิ่นโดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา กลุ่มจักสานใบกะพ้อ ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬารามณ์ จังหวัดนครราชสีมา. สารนิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉวีวรรณ ไชกระโทก. (2551). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาไม้ไผ่เชิงพาณิชย์ จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชนาวี ดลรัฐ และคณะ. (2560). การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมบุญสงกรานต์ เพื่อพัฒนาการศึกษาตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา. วารสารชุมชนวิจัย ปีที่ 11 (ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม)
- ดลพัฒน์ ยศธร (2542). การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธศาสตร์. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยาภรณ์ คำยิ่งง. (2558). การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัสดุเหลือใช้สู่ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา ผลิตภัณฑ์ตกแต่งบ้านจากเศษไม้. สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- มณฑิรา มีรส. (2558). รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานในองค์การบริหารส่วนจังหวัด กรณีศึกษา จังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการบริการสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พระครูสิริปริยัติอารัง (พิสิฐ ชุตินฺธโร). (2554). ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบภาควิภาค 4 กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธานี เขมธมโม (จำปา). (2550). ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาจุลศักดิ์ จิรวุฒโน. (2547). แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธิตา รักพงศ์. (2551). การศึกษาเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีภาควิภาค 4. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นุชนารถ รัตนสูงค์ชัย. (2554). กลยุทธ์การพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ 18. (ฉบับที่ 1. มกราคม-มิถุนายน)

- นนทวรรณ แสนไพโร. (2561). การดำรงอยู่ของประเพณีเชิงผีโขมบ้านไฮหย่อง ตำบลไฮหย่อง อำเภอฟังโคน จังหวัดสกลนคร. *วารสารราชภัฏเพชรบูรณ์สาร*. ปีที่ 20 (ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน)
- นันทนา บุญละออ และวรรณุช ชื่นฤดีมิล. (2554). *การเรียนรู้ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ช่างฝีมือ อำเภอบ้านออย จังหวัดชัยนาท และนักศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าหัตถกรรมเชิงพาณิชย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ราณี อมรินทร์รัตน์. (2561). การศึกษาเปรียบเทียบความต้องการของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวชุมชน กรณีศึกษาชุมชน 6 แห่ง ในเขตกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิจัยและพัฒนาวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. ปีที่ 13 (ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม)
- สรรเกียรติ กุลเจริญ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมท้องถิ่น: ศึกษากรณีงานประเพณีสงกรานต์ พระประแดง อำเภพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ*. ดุษฎีนิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อมรทิพย์ แท้เที่ยงธรรม และคณะ. (2545). *สถานการณ์ด้านการผลิต การตลาด โอกาสทางการตลาดและกลยุทธ์ทางการตลาดของสินค้าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์: กรณีศึกษาเครื่องจักสานจังหวัดนครราชสีมาและอ่างทอง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Prompassorn Chunhabunyatip. (2561). ปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในประเพณีไหลเรือไฟ จังหวัดนครพนม. *วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย*. ปีที่ 13 (ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน)

4. เว็บไซต์

- จังหวัดยโสธร. (2562). *ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดยโสธร*. (ออนไลน์)
จาก <http://www.yasothon.go.th/web/file/menu1-4.html>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2562.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2562). *เศรษฐศาสตร์กับความสุข*. (ออนไลน์)
จาก <http://www.stou.ac.th/stouonline/lom/data/sec/Alternative/05-01.html>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2562.
- พจนานุกรม. (2562). *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย*. (ออนไลน์)
จาก <http://www.online-english-thai-dictionary.com/?word>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2562.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (ออนไลน์)
จาก http://www.84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=181.
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2562.
- พระราชกิจจานุเบกษา. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา, 6 เมษายน 2560*. (ออนไลน์)
จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2562.
- วิกิพีเดีย. (2562). *สารานุกรมเสรี เครื่องจักสาน*. (ออนไลน์) จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2562.

- จังหวัดยโสธร. (2562). *วัฒนธรรมไทย*. (ออนไลน์) จาก <https://sites.google.com>
จาก www.yasothon.go.th, www.yst-pro.org เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2562.
- วิกิพีเดีย. (2562). *สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน*. จาก <http://saranukromthai.or.th>
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2562.
- ธรรมส์จจร. (2562). *ผญาฮีตสิบสอง*. (ออนไลน์) จาก
<http://dhammajonson.blogspot.com/2011/07/blog-post.html>,
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2562.
- บ้านจอมยุทธ์. (2562). *ฮีต 12 คอง 14 (ฮีตบ้านคองเมือง)*. (ออนไลน์)
จาก https://www.baanjomyut.com/library/literture_northeast/32.html
เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2562.
- บ้านจอมยุทธ์. (2562). *ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อารยธรรม*. (ออนไลน์)
จาก <http://www.baanjomyut.com> เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2562.

ภาคผนวก

6. ท่านเคยซื้อผลิตภัณฑ์จากประเพณีจุดไฟตุ้มกาบ้างหรือไม่?

- เคย (.....)
ไม่เคย (.....)

7. ผลิตภัณฑ์ลักษณะแบบไหนที่น่าสนใจซื้อจากประเพณีจุดไฟตุ้มกา?

- 7.1. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับภายในบ้าน (.....)
7.2. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับนอกบ้าน (.....)
7.3. ชุดต้นไฟตุ้มกาขนาดเล็กสำหรับประดับโต๊ะ (.....)
7.4. ชุดต้นไฟตุ้มกาของที่ระลึกพร้อมกรอบกระจก (.....)
7.5. ไฟตุ้มกาแบบห้อยเดี่ยว (.....)
7.6. ไฟตุ้มกาแบบพวง (.....)
7.7. ไฟตุ้มกาแบบสาย (.....)
7.8. เทียนตุ้มกาสำหรับเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา (.....)
7.9. ไฟตุ้มกาโซว์ลวดลายตำนานต่างๆ (.....)
7.10 ไฟฉายตุ้มกา (.....)
7.11. อื่นๆ (โปรดระบุ)

8. ผลิตภัณฑ์ลักษณะแบบไหนที่น่าสนใจซื้อจากประเพณีจุดไฟตุ้มกา?

- 8.1. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับภายในบ้าน (.....)
8.2. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับนอกบ้าน (.....)
8.3. ชุดต้นไฟตุ้มกาขนาดเล็กสำหรับประดับโต๊ะ (.....)
8.4. ชุดต้นไฟตุ้มกาของที่ระลึกพร้อมกรอบกระจก (.....)
8.5. ไฟตุ้มกาแบบห้อยเดี่ยว (.....)
8.6. ไฟตุ้มกาแบบพวง (.....)
8.7. ไฟตุ้มกาแบบสาย (.....)
8.8. เทียนตุ้มกาสำหรับเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา (.....)
8.9. ไฟตุ้มกาโซว์ลวดลายตำนานต่างๆ (.....)
8.10 ไฟฉายตุ้มกา (.....)
8.11. อื่นๆ (โปรดระบุ)

9. ข้อเสนอแนะ

9.1 ประเด็นการมีส่วนร่วมในการสืบสานและสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกา

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

9.2 รูปแบบผลิตภัณฑ์ขอให้ท่านกรุณาแนะนำรูปแบบที่ท่านสนใจ

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ผู้สัมภาษณ์.....
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
เวลา.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ภาคผนวก ค.
การวิจัยเรื่อง การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร
แบบสนทนากลุ่ม ชุดที่ 3

คำถามในการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำมาข้อมูลไป ประมวลผล วิเคราะห์ และวิเคราะห์เชิงวิชาการในภาพรวม เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางส่งเสริมการสืบสาน และการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร ต่อไป

1. ประเพณีจุดไฟตุ้มกามีความเป็นมาอย่างไร? ท่านทราบหรือไม่? อย่างไร?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. ท่านทราบหรือไม่ว่าไฟตุ้มกาทำมาจากวัตถุดิบอะไรบ้าง?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. ท่านได้มีส่วนสนับสนุนการสืบสานประเพณีจุดไฟตุ้มกาอย่างไรบ้าง?

.....
.....
.....
.....

.....

.....

4. ท่านเคยเข้าร่วมประเพณีจุดไฟตุ้มกาอย่างไรบ้าง?

- 4.1. เข้าร่วมเป็นประจำทุกปี (.....)
- 4.2. เข้าบ้างไม่เข้าบ้างแล้วแต่โอกาส (.....)
- 4.3. ไม่ค่อยได้เข้าร่วม เพราะเห็นว่าเป็นประเพณีแบบเดิมๆ ไม่ค่อยมีความน่าสนใจ (.....)
- 4.4. เข้าร่วมเป็นประจำเพราะถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญทุกคนจะต้องร่วมกันสืบสานไว้ (.....)

5. ท่านเห็นว่าการสร้างคุณค่าจากประเพณีจุดไฟตุ้มกาอย่างไรบ้างที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. ท่านเคยซื้อผลิตภัณฑ์จากประเพณีจุดไฟตุ้มกาบ้างหรือไม่?

- เคย (.....)
- ไม่เคย (.....)

7. ผลิตภัณฑ์ลักษณะแบบไหนที่น่าสนใจซื้อจากประเพณีจุดไฟตุ้มกา?

- 7.1. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับภายในบ้าน (.....)
- 7.2. โคมไฟตุ้มกาสำหรับประดับนอกบ้าน (.....)
- 7.3. ชุดต้นไฟตุ้มกาขนาดเล็กสำหรับประดับโต๊ะ (.....)
- 7.4. ชุดต้นไฟตุ้มกาของที่ระลึกพร้อมกรอบกระจก (.....)
- 7.5. ไฟตุ้มกาแบบห้อยเดี่ยว (.....)
- 7.6. ไฟตุ้มกาแบบพวง (.....)
- 7.7. ไฟตุ้มกาแบบสาย (.....)
- 7.8. เทียนตุ้มกาสำหรับเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา (.....)
- 7.9. ไฟตุ้มกาโชว์ลวดลายตำนานต่างๆ (.....)
- 7.10. ไฟฉายตุ้มกา (.....)
- 7.11. อื่นๆ (โปรดระบุ)

12. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....ที่อยู่.....
 โทร.....สถานที่ให้ข้อมูล.....
 วันที่.....ระหว่างเวลา.....น.
13. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....ที่อยู่.....
 โทร.....สถานที่ให้ข้อมูล.....
 วันที่.....ระหว่างเวลา.....น.
14. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....ที่อยู่.....
 โทร.....สถานที่ให้ข้อมูล.....
 วันที่.....ระหว่างเวลา.....น.
15. ชื่อผู้ให้ข้อมูล.....ที่อยู่.....
 โทร.....สถานที่ให้ข้อมูล.....
 วันที่.....ระหว่างเวลา.....น.

ขอขอบคุณทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูล

4. ทักษะคิดที่มีผลต่อการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟดูมกาที่แสดงออกผ่านการสนทนาและการกระทำ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ผู้บันทึกข้อมูล.....
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....
เวลา
สถานที่.....

ภาคผนวก จ.

การวิจัยเรื่อง การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตมกาจังหวัดยโสธร
แบบบันทึกชีวประวัติบุคคลสำคัญ ชุดที่ 5

1. ชื่อ..... ที่อยู่.....
.....
.....
2. ครอบครัว.....
.....
.....
3. ประวัติการศึกษา.....
.....
.....
4. การประกอบอาชีพ.....
.....
.....
5. บทบาทในการต่อสู้/พัฒนา.....
.....
.....
6. อดุคมการณ์ในการทำงานเพื่อชุมชน/แรงจูงใจ.....
.....
.....
7. ผลงานที่เด่นๆ.....
.....
.....
8. รางวัลที่ได้รับ.....
.....
.....
9. ความมุ่งมั่นที่มีจิตอาสา.....
.....
.....
10. ความภาคภูมิใจ.....
.....
.....

11. คุณธรรมประจำใจ.....

12. ผลงานการสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตามกาจังหวัดยโสธร

12.1 การสืบสานประเพณีจุดไฟตามกาจังหวัดยโสธร

12.2 การสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตามกาจังหวัดยโสธร

13. อื่นๆ.....

ผู้บันทึก.....

วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

เวลา

ภาคผนวก ฉ
รายนามผู้ให้ข้อมูล/สนทนา

1. พระครูปริยัติพลากร	เจ้าอาวาสวัดบูรพา บ้านทุ่งแต่
2. นายดลชัย ธนาคุณ	กำนันตำบลทุ่งแต่
3. นายอุตร โคตรพันธ์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 ตำบลทุ่งแต่
4. นายบัวกัน แก้วดงใหญ่	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 ตำบลทุ่งแต่
5. นายอมร เนตรหาญ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลทุ่งแต่
6. นายไชยยนต์ เนตรหาญ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลทุ่งแต่
7. นายยุทธนา ธนาคุณ	รองนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลทุ่งแต่
8. นายมรกต แก้วดงใหญ่	83 ม. 2 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
9. นายคณิตศร สมหวัง	118 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
10. นายอนุกุล กุบแก้ว	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลทุ่งแต่
11. นายประมูล กุบแก้ว	112 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
12. นายประจित ธนาคุณ	ประธานศูนย์ผู้สูงอายุ
13. นางหนูผาด แสงสุวรรณ	163 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
14. นางสมัย แก้วสาร	64 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
15. นายนิพนธ์ ทองขาว	73 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
16. นางสุมาลี กุบแก้ว	62 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
17. นางสาวอาน ทองคำ	63 ม. 1 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
18. นางหนูเล็ก แก้วดงใหญ่	60 ม.2 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
19. นางหนูพูล ธนาคุณ	37 ม. 2 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
20. นางคำพลอย แก้วคำจันทร์	122 ม. 2 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
21. นายเลื่อม ยอดสุขิน	120 ม. 2 ต.ทุ่งแต่ อ.เมือง จ.ยโสธร 35000
22. นางใสแสง ทองขาว	นักวิชาการชำนาญการ เทศบาลตำบลทุ่งแต่
23. จริญญา กุบแก้ว	วิทยากรผู้สาธิตการแกะสลักไฟตุ้มกา
24. นายสุร ธนาคุณ	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 8 ตำบลทุ่งแต่
25. นางสุวารี พาหะหม	ประธานศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ตำบลทุ่งแต่
26. นางสุภารัตน์ ศรีใสคำ	ข้าราชการบำนาญ/ที่ปรึกษาศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช
28. นายอภิชาติ ผาจำปา	วิทยากรผู้สาธิตการประดับตกแต่งดูแลส่วนนันทนาการ
29. พระหนูกานจน์ อภินนโท	ผู้เข้าร่วมงานประเพณี

30. นายยุทธชัย ครองสิน	ประธานสภาอุตสาหกรรมและท่องเที่ยวจังหวัดยโสธร
31. พันโทฐาปกรณ์ พันเพ็ง	ประชาสัมพันธ์งานประเพณี/อาจารย์บรรยายพิเศษ
32. นายจำเนียร ฤชา	ประธานนักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
33. นางสุพัตรา ดีสองชั้น	นักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
34. นายสุชิน กาศักดิ์	นักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
35. นางสาวสุภาพร หลักหาญ	นักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
36. นายเกริกไกร บุญประสม	นักศึกษาวิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

ภาคผนวก ข
รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย
เรื่อง การสืบสานและการสร้างคุณค่าประเพณีจุดไฟตุ้มกาจังหวัดยโสธร

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรสิทธิ์ ไกรสิน

การศึกษา

- ปร.ด. (การบริหารการศึกษา)
- ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)
- กศ.ม. (การศึกษานอกระบบ)
- ศศ.บ. (การจัดการทั่วไป)

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร ศีลศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา

2. ดร.บรรจง ลาวะลี

การศึกษา

- ปร.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)
- ปร.ด. (การบริหารการศึกษา)
- ศน.ม. (การบริหารการศึกษา)
- วท.บ. (เทคโนโลยีอุตสาหกรรม)

ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร ศีลศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- บรรณาธิการวารสาร MBU. Roi-Et Journal มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อมั่นและความเที่ยงตรง

3. ดร.สุวัฒน์ จิตจันทร์

วุฒิการศึกษา

- ประ.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)
- ปร.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์)
- น.บ. (นิติศาสตร์)

ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ผู้บรรยายพิเศษ ศึกษาสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- นักวิชาการอิสระ
- ทนายความ

ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา

4. ดร.พวงคำ ทองทั่ว

วุฒิการศึกษา

- ศศ.บ. (การจัดการทั่วไป)
- ศศ.ม. (การวิเคราะห์และการวางแผนทางสังคม)
- ประ.ด. (วัฒนธรรมศาสตร์)

ตำแหน่งปัจจุบัน

- วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร
- ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรม
- นักวิชาการอิสระ

ผู้เชี่ยวชาญด้านความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา

5. ดร.สุวิมล สมไชย

วุฒิการศึกษา

- ประ.ด. (บริหารการศึกษา)
- ศน.ม. (บริหารการศึกษา)
- ศศ.บ. (ภาษาไทย)

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ข้าราชการบำนาญ
- นักวิชาการอิสระ
- ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นอีสาน

ผู้เชี่ยวชาญด้านความเชื่อมั่นและความเที่ยงตรง

ภาคผนวก ช
ภาพงานประเพณีไฟตุงกา

ประวัตินักวิจัย

นายนิคม ปาทะวงศ์

- 1. สถานที่ทำงาน** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
เลขที่ 174 หมู่ 3 ถนนวาริราชเดช บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่
อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร
โทร. 083-129-4698
e-mail dr.nikom@hotmail.com
- 2. ประวัติการศึกษา** ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)
- 3. ประวัติการทำงาน** : อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
- 4. ผลงานทางวิชาการ**
นิคม ปาทะวงศ์. (2559) การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนหมู่บ้านสระลงเรือ ตำบลสระลงเรือ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร*. ปีที่ 7 (ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม) หน้า 72-85.
นิคม ปาทะวงศ์. (2559) องค์อธิปัตย์และเสรีภาพมนุษย์ที่ถูกจองจำ. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ปีที่ 21 (ฉบับที่ 110 ตุลาคม-ธันวาคม) หน้า 71.
นิคม ปาทะวงศ์. (2562) *ปรัชญาอัตถิภาวนิยม*. ยโสธร: สยามปริ้นติ้ง.
- 5. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ** (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
 - เทคโนโลยีสารสนเทศ
 - ศาสนาและวัฒนธรรม

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

นายวิพจน์ วันคำ

- 1. สถานที่ทำงาน**

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธธ
เลขที่ 174 หมู่ 3 ถนนวาริราชเดช บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่
อำเภอเมืองโยธธ จังหวัดโยธธ
โทร. 096-805-2533
e-mail Wankham2520@gmail.com
- 2. ประวัติการศึกษา**

ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)
- 3. ประวัติการทำงาน**

อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์โยธธ
- 4. ผลงานทางวิชาการ**

วิพจน์ วันคำ. 2559). พุทธสุนทรียศาสตร์. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ปีที่ 21 (ฉบับที่ 110 ตุลาคม-ธันวาคม), หน้า 90-101.
วิพจน์ วันคำ. (2562). *ปรัชญาไทย*. โยธธ: โรงพิมพ์สยามปริ้นท์ตั้ง
- 5. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ**
 - ปรัชญา ศาสนา และวัฒนธรรม
 - ศิลปะและวัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน

ประวัติผู้ช่วยนักวิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส บุคดาพงษ์

- 1. สถานที่ทำงาน** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร เลขที่ 174 หมู่ 3 ถนนวาริราชเดช บ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร โทร. 094-397-9287 e-mail Kojonni@hotmail.com
- 2. ประวัติการศึกษา** ร.ด. (รัฐศาสตร์)
ศน.ม. (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ศน.บ. (ปรัชญา)
- 3. ประวัติการทำงาน** : อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร
- 4. ผลงานทางวิชาการ**
จรัส บุคดาพงษ์. (2561). บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในการแก้ปัญหาเสพติดด้วยการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนในสถานศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, ปีที่ 9 (ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม), หน้า 201-211.
จรัส บุคดาพงษ์, (2561). *พุทธจริยศาสตร์ (Buddhist Ethics) PH 2032*. ยโสธร: สยามปริ้นติ้ง
- 5. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ** (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
 - ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - ปรัชญา ศาสนาและวัฒนธรรม